

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İŞLETMECİLİK BİLİM DALI**

**TÜRK FİRMALARININ KOSOVA'DAKİ DOĞRUDAN SERMAYE
YATIRIMLARININ BELİRLEYİCİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

Yüksek Lisans Tezi

MELDA MYFTIU

İstanbul, 2015

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İŞLETMECİLİK BİLİM DALI**

**TÜRK FİRMALARININ KOSOVA'DAKİ DOĞRUDAN SERMAYE
YATIRIMLARININ BELİRLEYİCİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

Yüksek Lisans Tezi

MELDA MYFTIU

Danışman: Prof. Dr. Uğur YOZGAT

İstanbul, 2015

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

İŞLETME Anabilim Dalı ULUSLARARASI İŞLETMECİLİK Bilim Dalı TEZLİ
YÜKSEK LİSANS öğrencisi MELDA MYFTIU'nın TÜRK FİRMALARININ
KOSOVA'DAKİ DOĞRUDAN SERMAYE YATIRIMLARININ BELİRLEYİCİLERİ
ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 15.04.2015
tarih ve 2015-14/33 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Yüksek
Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi12...../06...../2015.....

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

1.	Tez Danışmanı	Prof. Dr. UĞUR YOZGAT	
2.	Jüri Üyesi	Prof. Dr. İBRAHİM ANIL	
3.	Jüri Üyesi	Prof. Dr. SELAHATTİN GÜRİŞ	

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	: Melda MYFTIU
Anabilim Dalı	: İşletme
Programı	: Uluslararası İşletme
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Uğur YOZGAT
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans – Nisan 2015
Anahtar Kelimeler	: Yabancı Yatırım, Kosova, Türkiye

ÖZET

Gelişmekte olan ve gelişmemiş ülke ekonomileri ile bağımsızlık savaşlarından sonra kurulan ülke ekonomilerinin gelişmiş süreçleri doğrudan yabancı yatırımlar ihtiyaç duymaktadır. Balkanların en yeni devleti olan Kosova’da gelişmesini sürdürmek için DYY’lara ihtiyaç duymaktadır. Kosova hükümetleri DYY’ları özendirmek için teşvikler ve avantajlı ortam oluşturarak, gelişmiş ülke firmalarının yatırımlarını çekmeyi amaçlamaktadır. Doğrudan yabancı yatırım ülkenin ekonomik gelişimini olumlu etkilemesi için düzenlemelerini ihtiyaca göre farklılaştırmaktadır.

Kosova Cumhuriyeti Avrupa pazarlarına yakınlığı ile yeni pazarlara ulaşma olanağı, ucuz işgücü, yeterli alt yapı ve girdilere ucuz ve kolay ulaşım olanağı sağlayarak DYY’lar için uygun ortam oluşturmaktadır. Kosova’nın kalkınması, üretim ve ihracatın artması, istihdamın Kosova’da sağlanması DYY’ların ülkeye girmesine bağlıdır, dezavantajları ise hukukun uygulanması, maliye politikalarının yetersizliği ve şeffaflığın bulunmamasıdır. Şirketlerin kamulaştırılması ve devletleştirilmesi, yani sözleşmelerinin geçerliliğin sağlanması sorunların tehlikesi, yatırımların korumasızlığı devletin tüm alanları kontrol etmesindeki yetersizlik tüm yatırımcıları endişelemektedir.

Kosova’nın ekonomik kalkınmasını ve ekonomik-politik istikrarını sağlamak için ihtiyaç olduğu yatırımları yapan firmaların geliş nedenlerini araştırmak bu çalışmanın kapsamını oluşturmaktadır.

Kosova'ya yatırım yapan firmaların yatırım kararı alırken neleri gözönünde bulundurduklarını bilmek; yeni yatırımların yönlendirilmesi konusunda, geliştirilecek politikaların esasını belirlemek için son derece önem arz etmektedir.

Bu çalışma, Kosova'ya yatırım yapan firmaların yatırım kararlarının belirleyicilerini saptamaya yönelik bir fotoğraf sunmayı amaçlamaktadır.

Elde edilen sonuçlara göre Kosova'ya gelen firmalar; vergi avantajları, coğrafi yakınlık, komşu ülke piyasalarına erişim kolaylığı ve pazara ilk giren olma avantajı sağlama en önemli belirleyiciler olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca piyasa gücüne sahip firmalar için, devlet düzenlemeleri ve teşviklerin düzeyinin karar alma düzeyinde belirleyici etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır. Kültürel yakınlık güçlü firmalar tarafından önemsenen bir tercih olmaktadır.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname	: Melda MYFTIU
Field	: Business Administration
Programme	: International Business
Supervisor	: Prof. Dr. Uğur YOZGAT
Degree Awarded and Date	: Master – April 2015
Keywords	: FDI, Kosova, Turkey

ABSTRACT

Development process of national economies of countries founded after independence wars, developed and undeveloped countries require Foreign Direct Investments. In Kosovo, the best country of Balkans, also require Foreign Direct Investments to sustain her development. Government of Kosovo aims to attract developed country firms' investments while promoting and creating profitable atmosphere. Regulations of Foreign Direct Investments differ in order to leave a positive impression on countries' economic development.

With closeness to European markets; Government of Kosovo creates a fertile environment for foreign direct investments while giving opportunity for access to new markets, low-cost labor, adequate infrastructure, and low-cost and easy access to data. Development of Kosovo, growth of production and exports, and providing employment in Kosovo depend on Foreign Direct Investments. On the other hand, disadvantages of Foreign Direct Investments are practice of law, fiscal policy inadequacy, and lack of transparency. Expropriation and nationalization of companies; in other words providing validity of contract, dangers of problems, vulnerability of investments and government authorities' inadequacy on all areas; worries all investors.

This study aims to research investing firms' reasons which Kosovo needs in order to provide economic development and economic-politic sustainability.

To know what firms take into consideration while investing in Kosovo have extremely importance to lead new investments and determine policy guidelines.

This study aims to present a photo intended to determine investment decision determinants of firms investing in Kosovo.

According to acquired results about firms investing in Kosovo; tax advantages, proximity, accessibility to neighbor country markets and providing the first mover advantage are the most important determinants. It is concluded that state regulations and incentive values also have determining role on decision level for firms which have market power. Cultural similarities are a preference which is considered important for strong firms.

TEŞEKKÜR

Çalışma süresince çok kıymetli bilgilerini benden esirgemeyen, gerekli tüm yardım ve yönlendirmeleri ile bana destek olan, ilgi ve tavsiyeleri ile her aşamada yanımda olan çok kıymetli sayın Prof. Dr. İbrahim ANIL hocama katkılarından dolayı teşekkürü borç bilirim.

Ayrıca teşvik edici yönlendirmeleri, Engin tecrübesi, ilgi ve yardımları ile çalışmaya katkı sağlayan değerli hocam Prof. Dr. Uğur YOZGAT'a katkılarından dolayı teşekkür ederim. Ayrıca tez çalışmam boyunca desteğini ve yardımlarını benden esirgemeyen değerli Araştırma Görevlisi Orkun DEMİRBAĞ'a teşekkür ederim.

Tüm hayatım boyunca derin sevgileriyle yanımda olan, eğitim hayatımı önemseyen ve destekleyen, her zaman yanımda hissettiğim sevgili annem, babam ve ağabeylerim ile bu süreçte bana her türlü motivasyonu sağlayan desteğini esirgemeyen Besart VATA'ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İstanbul 2015

Melda MYFTIU

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	vi
TEŞEKKÜR	vii
TABLolar LİSTESİ.....	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xvi
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xvii
KISALTMALAR	xviii
GİRİŞ.....	1
1. GEÇİŞ EKONOMİLERİ.....	3
1.1 KOSOVA ÜLKE PROFİLİ	6
PRİZREN, YAKOVA, FERİZAY, İPEK, GİLAN VE MİTROVİTSA	6
1.2 KOSOVA'DA DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN TARİHSEL GELİŞİMİ	9
1.3. KOSOVA'DA YATIRIM ORTAMI	9
1.3 KOSOVA HÜKÜMETİN SAĞLADIĞI TEŞVİKLER	10
1.4 2007-2014 YILLARI ARASINDA KOSOVA'DA DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR	12
1.4.1 2007-2014 Yılları arasında Kosova'da, Türkiye'den Doğrudan Yabancı Yatırımlar	14
1.4.2 Kosova'da DYY Sektörlere göre Dağılımı.....	14
1.4.3 Türkiye ile Ticari İlişkiler.....	15
1.4.4 Kosova'nın Türkiye'ye İhracatı.....	17
1.4.5 Kosova'nın Türkiye'den İthalatı.....	19
2 YABANCI SERMAYE TANIMI, TARİHİ GELİŞİMİ VE TEORİLER.....	22
2.1 YABANCI SERMAYE TANIM.....	22
2.2. YABANCI SERMAYENİN TARİHSEL GELİŞİMİ	22
2.3. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM ÖNEMİ.....	25
2.3.1. Yatırımcı Ülke Açısından.....	25
2.3.2 Yatırım Yapılan Ülke Açısından	26
2.4 DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM TEORİLERİ.....	28
2.4.1 Ürün Devreleri Teorisi	28

2.4.2. İçselleştirme Teorisi	30
2.4.3 OLI Teorisi	31
2.4.4. Diğer Teoriler.....	35
2.5 DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARI ETKİLEYEN FAKTÖRLER	37
2.5.1 Piyasa Büyüklüğü	39
2.5.2 Piyasa Büyüme Hızı.....	40
2.5.3 Politik İstikrar.....	41
2.5.4 Ekonomik İstikrar	42
2.5.5 Altyapı.....	43
2.5.6 Ucuz İşgücü	44
2.5.7 Devletin Yabancı yatırım politikası	45
2.5.8 Teşvik Temini.....	45
2.5.9 Uluslararası taşımacılık ve iletişim maliyeti	46
2.5.10 Karın ana ülkeye geri dönüşümü.....	46
2.5.11 Kalite girdi temini.....	46
2.5.12 Düşük maliyetli girdi temini	46
2.5.13 Vergi Oranları	47
2.5.14 Coğrafi Yakınlık.....	48
2.5.15 Sendikalaşma düzeyi.....	48
2.5.16 Müşterilerin Satın alma Gücü	48
2.5.17 Endüstrideki rekabet düzeyi.....	48
2.5.18 Piyasasının komşu piyasalara erişimi	49
2.5.19 Pazara ilk giren olma avantajı	49
2.5.20 Döviz Kuru.....	49
2.5.21 Dış Ticarete Açıklık	50
2.5.22 Diğer Faktörler.....	50
3 TÜRK FİRMALARININ KOSOVA'DAKİ DOĞRUDAN SERMAYE YATIRIMLARININ BELİRLEYİCİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	52
3.1 ARAŞTIRMANIN AMACI	52
3.2 ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	52
3.3 ARAŞTIRMANIN EVRENİ VE ÖRNEKLEMİ	52
3.4 VERİLERİN TOPLANMASI	53
3.5 BULGULARIN ANALİZİ	53
3.5.1 Araştırma Örneğinin Sosyo-Demografik Özellikleri.....	53
3.5.2 Ülke Temelinde Ülke Seçim Faktörlerine Verilen Yanıtların Dağılımı	57
3.5.3 Yatırımcıların Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Yapma Tercihlerinde Rol Oynayan İçsel ve Dışsal Faktörler	67
3.5.4 Yatırım Kararının İlk Oluşumunda Faktörleri, Firmaların Güçlük Derecesi.....	73
3.5.5 Yapılan Doğrudan Sermaye Yatırımlarından Memnuniyet düzeyi.....	76
3.5.6 Türkiye'deki Firmasıyla Yatırımcı Şirketinin Performanslarının Karşılaştırılması ..	77

3.6	ARAŞTIRMA MODELİ VE HİPOTEZLERİ	78
3.7	BULGULARIN ANALİZİ	80
3.7.1	<i>Geçerlilik Analizi</i>	80
3.7.2	<i>Güvenilirlik Analizi</i>	90
3.7.3	<i>Faktörler Arası Korelasyon Analizi</i>	92
3.7.4	<i>Regresyon Analizi</i>	95
SONUÇ		101
KAYNAKÇA		103
EKLER		113

TABLÖLAR LİSTESİ

TABLO 1. Geçiş Ekonomileri	5
TABLO 2. TEMEL EKONOMİK GÖSTERGELER (MİLYON EURO)	8
TABLO 3. TÜRKİYE'DEN DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR	14
TABLO 4. KOSOVA'DA DYY SEKTÖRLERE GÖRE DAĞILIMI	15
TABLO 5. KOSOVA'NIN TÜRKİYE İLE DIŞ TİCARETİ	17
TABLO 6. KOSOVA'NIN YILLAR İTİBARIYLA TÜRKİYE'YE İHRAÇ ETTİĞİ ÜRÜNLER	17
TABLO 7. KOSOVA'NIN, TÜRKİYE'DEN YAPTIĞI İTHALAT ÜRÜN GRUPLARI OLARAK AŞAĞIDAKİ TABLODA YER ALMAKTADIR	19
TABLO 8. DUNNING'İN ULUSLARARASI ÜRETİM EKLEKTİK TEORİSİ	33
TABLO 9. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMI ETKİLEYEN FAKTÖRLER	39
TABLO 10. DYY'LERİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER	51
TABLO 11. FİRMALARIN SEKTÖRLERE GÖRE DAĞILIMI	54
TABLO 12. YURT DIŞINDA ŞİRKET KURULUŞUNDA TERCİH EDİLDİĞİ YÖNTEMLERİN DAĞILIMI	55
TABLO 13. ÇALIŞANLARIN POZİSYONUNA GÖRE DAĞILIMI	55
TABLO 14. TÜRK FİRMALARININ KURULUŞ YILLARINA GÖRE DAĞILIMI	56
TABLO 15. TÜRK FİRMALARININ İŞLETME BÜYÜKLÜKLERİNE GÖRE ÇALIŞAN SAYISI	57
TABLO 16. ÜLKE TEMELİNDE PAZAR BÜYÜKLÜĞÜ FAKTÖRÜNE VERİLEN YANITLARIN DAĞILIMI	57
TABLO 17. ÜLKE TEMELİNDE ÜLKE EKONOMİSİNİN BÜYÜME HIZI FAKTÖRÜNE VERİLEN YANITLARIN DAĞILIMI	58
TABLO 18. ÜLKE TEMELİNDE ÜLKEDEKİ SİYASİ İSTİKRAR FAKTÖRÜNE VERİLEN YANITLARIN DAĞILIMI	58
TABLO 19. ÜLKE TEMELİNDE ÜLKEDEKİ EKONOMİK İSTİKRAR FAKTÖRÜNE VERİLEN YANITLARIN DAĞILIMI	59
TABLO 20. ÜLKE TEMELİNDE ÜLKEDEKİ ALT YAPI GELİŞİM DÜZEYİ FAKTÖRÜNE VERİLEN YANITLARIN DAĞILIMI	59
TABLO 21. ÜLKE TEMELİNDE NİTELİKLİ YEREL İŞGÜCÜ FAKTÖRÜNE VERİLEN YANITLARIN DAĞILIMI	60

TABLO 22. ÜLKE TEMELİNDE DEVLETİN YABANCI YATIRIM POLİTİKASI FAKTÖRÜNE VERİLEN YANITLARIN DAĞILIMI.....	60
TABLO 23. ÜLKE TEMELİNDE TEŞVİK TEMİNİ FAKTÖRÜNE VERİLEN YANITLARIN DAĞILIMI.....	61
TABLO 24. ÜLKE TEMELİNDE ULUSLARARASI TAŞIMACILIK VE İLETİŞİM MALİYETİ FAKTÖRÜNE VERİLEN YANITLARIN DAĞILIMI.....	61
TABLO 25. ÜLKE TEMELİNDE KARIN ANA ÜLKEYE GERİ DÖNÜŞÜMÜ FAKTÖRÜNE VERİLEN YANITLARIN DAĞILIMI	62
TABLO 26. ÜLKE TEMELİNDE KALİTE GİRDİ TEMİNİ FAKTÖRÜNE VERİLEN YANITLARIN DAĞILIMI	62
TABLO 27. ÜLKE TEMELİNDE DÜŞÜK MALİYETLİ GİRDİ TEMİNİ FAKTÖRÜNE VERİLEN YANITLARIN DAĞILIMI	63
TABLO 28. ÜLKE TEMELİNDE VERGİ AVANTAJLARI FAKTÖRÜNE VERİLEN YANITLARIN DAĞILIMI	63
TABLO 29. ÜLKE TEMELİNDE COĞRAFİ YAKINLIK FAKTÖRÜNE VERİLEN YANITLARIN DAĞILIMI	64
TABLO 30. ÜLKE TEMELİNDE SENDİKALAŞMA DÜZEYİ FAKTÖRÜNE VERİLEN YANITLARIN DAĞILIMI	64
TABLO 31. ÜLKE TEMELİNDE MÜŞTERİLERİN SATIN ALMA GÜCÜ FAKTÖRÜNE VERİLEN YANITLARIN DAĞILIMI	65
TABLO 32. ÜLKE TEMELİNDE ENDÜSTRİDEKİ REKABET DÜZEYİ FAKTÖRÜNE VERİLEN YANITLARIN DAĞILIMI	65
TABLO 33. ÜLKE TEMELİNDE KOMŞU PİYASALARINA ERİŞİM KOLAYLIĞI FAKTÖRÜNE VERİLEN YANITLARIN DAĞILIMI.....	66
TABLO 34. ÜLKE TEMELİNDE PAZARA İLK GİREN OLMA AVANTAJI FAKTÖRÜNE VERİLEN YANITLARIN DAĞILIMI	66
TABLO 35. ÖLÇEK EKONOMİSİ: BİRİM ARTIŞI MALİYET DÜŞÜŞÜ	68
TABLO 36. DAHA İYİ KAYNAK VE KAPASİTE KULLANIMI.....	68
TABLO 37. GİRDİLERE ÖZELLİKLİ VE AYRICALIKLI ERİŞİM	69
TABLO 38. YENİ PİYASALARDA VAR OLABİLME.....	69
TABLO 39. PİYASAYA SÜRATLİ GİRİŞ İMKANI	69
TABLO 40. SÜRATLİ YATIRIM GERİ DÖNÜŞÜMÜ	70
TABLO 41. TÜRK DEVLET POLİTİKASINA UYUM	70
TABLO 42. SÖZLEŞME YAPMA VE UYGULAMA MALİYETİ	71

TABLO 43. ÜRETİM BİLGİSİNİN KÖTÜ KULLANILMA RİSKİNDEN KAÇINMA	71
TABLO 44. YETERLİ KALİTE KONTROLÜ ELDE ETMEK	71
TABLO 45. PATEN VE LİSANS HAKLARINA İLİŞKİN MEVZUAT YETERSİZLİĞİ.....	72
TABLO 46. LİSANSLAMA VE PATENT ARACILIĞIYLA TEKNOLOJİ TRANSFERİNİN YAPILAMAMASI	72
TABLO 47. ACENTA VEYA LİSANS ALANLARINDA YAŞANAN POTANSİYEL GÜÇLÜK VE PROBLEMLER	73
TABLO 48. ŞİRKETİNİZİN ULUSLARARASI DENEYİMİ	74
TABLO 49. ŞİRKETİNİZİN TİCARİ MARKA VE ÜRÜN İMAJI.....	74
TABLO 50. TEKNOLOJİ VE YÖNETSEL BİLGİ UYGULAMA DÜZEYİ.....	74
TABLO 51. TÜRK PİYASASI DENEYİMİ.....	75
TABLO 52. EĞİTİM PROGRAM KALİTESİ.....	75
TABLO 53. ÇALIŞAN KALİTESİ	76
TABLO 54. ÜRÜN FARKLILAŞTIRMA GELİŞİM YETENEĞİ	76
TABLO 55. MEMNUNİYET DÜZEYİ	77
TABLO 56. TÜRKİYE’DEKİ FİRMASIYLA YATIRIMCI ŞİRKETİNİN PERFORMANSLARININ KARŞILAŞTIRILMASI.....	77
TABLO 57. YATIRIM KARARI ÖLÇEĞİ İÇİN KMO VE BARTLETT TESTİ SONUÇLARI	80
TABLO 58. YATIRIM KARARININ DÖNDÜRÜLMÜŞ BİLEŞENLER MATRİKSİ.....	82
TABLO 59. YATIRIM KARARI İÇİN FAKTÖRLER TABLOSU AÇIKLANAN TOPLAM VARYANS	82
TABLO 60. PİYASA GÜCÜ ÖLÇEĞİ İÇİN KMO VE BARTLETT TESTİ SONUÇLARI....	83
TABLO 61. PİYASA GÜCÜNÜN DÖNDÜRÜLMÜŞ BİLEŞENLER MATRİKSİ.....	84
TABLO 62. PİYASA GÜCÜ İÇİN FAKTÖRLER TABLOSU AÇIKLANAN TOPLAM VARYANS	84
TABLO 63. FİRMA GÜCÜ ÖLÇEĞİ İÇİN KMO VE BARTLETT TESTİ SONUÇLARI.....	85
TABLO 64. FİRMA GÜCÜNÜN DÖNDÜRÜLMÜŞ BİLEŞENLER MATRİKSİ	85
TABLO 65. FİRMA GÜCÜ İÇİN FAKTÖRLER TABLOSU AÇIKLANAN TOPLAM VARYANS	86
TABLO 66. BEKLENTİLERE GÖRE GERÇEKLEŞEN PERFORMANS İÇİN KMO VE BARTLETT TESTİ SONUÇLARI	86

TABLO 67. BEKLENTİLERE GÖRE GERÇEKLEŞEN PERFORMANS DÖNDÜRÜLMÜŞ BİLEŞENLER MATRİKSİ	87
TABLO 68. BEKLENTİLERE GÖRE GERÇEKLEŞEN PERFORMANS İÇİN FAKTÖRLER TABLOSU AÇIKLANAN TOPLAM VARYANS.....	88
TABLO 69. KÜLTÜREL YAKINLIK ÖLÇEĞİ İÇİN KMO VE BARTLETT TESTİ SONUÇLARI.....	88
TABLO 70. KÜLTÜREL YAKINLIK BİLEŞENLER MATRİKSİ.....	89
TABLO 71. KÜLTÜREL YAKINLIK İÇİN FAKTÖRLER TABLOSU AÇIKLANAN TOPLAM VARYANS.....	89
TABLO 72. YATIRIM ÖNCESİ KARAR SÜRECİ BELİRLEYİCİLERİNİN GÜVENİLİRLİK ANALİZİ	90
TABLO 73. PİYASA GÜCÜNÜN GÜVENİLİRLİK ANALİZİ	91
TABLO 74. FİRMA GÜCÜ GÜVENİLİRLİK ANALİZİ.....	91
TABLO 75. BEKLENTİLERE GÖRE GERÇEKLEŞEN PERFORMANSIN GÜVENİLİRLİK ANALİZİ	91
TABLO 76. KÜLTÜREL YAKINLIĞIN GÜVENİLİRLİK ANALİZİ	92
TABLO 77. KORELASYON ANALİZİ	93
TABLO 78. YATIRIM RİSKİ VE ÜLKE GÜCÜ MODEL ÖZETİ.....	95
TABLO 79. VARYANS ANALİZ TABLOSU.....	96
TABLO 80. YATIRIM RİSKİ VE ÜLKE GÜCÜ ÜZERİNDEKİ ÇOKLU REGRESYON ANALİZİ	96
TABLO 81. DEVLET DÜZENLEMELERİ VE TEŞVİKLER MODEL ÖZETİ.....	97
TABLO 82. VARYANS ANALİZ TABLOSU.....	98
TABLO 83. DEVLET DÜZENLEMELERİ VE TEŞVİKLER ÜZERİNDEKİ ÇOKLU REGRESYON ANALİZİ	99

ŞEKİLLER LİSTESİ

ŞEKİL 1: ÜRÜN HAYAT DÖNGÜSÜ (DEVRELERİ) TEORİSİ.....	29
ŞEKİL 2: ARAŞTIRMA MODELİ.....	78

GRAFİKLER LİSTESİ

GRAFİK 1. ÜLKELERE GÖRE DYY 2007-2014.....	12
GRAFİK 2. DYY 2007-2013 EKONOMİK FAALİYETE GÖRE.....	13
GRAFİK 3. DYY 2007-2014'ÜN ÜÇÜNCÜ ÜÇ AYI Q3 (MİLYON EURO)	13

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AGÜ	AZ Gelişmiş Ülkeler
Ar-Ge	Araştırma Geliştirme
CEFTA	Central European Free Trade Agreement (Orta Avrupa Serbest Ticaret Anlaşması)
ÇUŞ	Çok Uluslu Şirketler
DEİK	Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
DTM	Dış Ticaret Müsteşarlığı
DYY	Doğrudan Yabancı Yatırım
ESCAP	Economic and Social Commission for Asia and the Pacific (Asya-Pasifik Ekonomik ve Sosyal Komisyonu)
EULEX	European Union Rule of Law Mission in Kosovo, EULEX Kosovo (Avrupa Birliği Kosova Misyonu)
FDI	Foreign Direct Investment (Doğrudan Yabancı Yatırım)
FYR	Federal Yugoslav Republica (Federal Yugoslav Cumhuriyeti)
GOÜ	Gelişmekte Olan Ülkeler
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GÜ	Gelişmiş Ülkeler
IFC	International Finance Corporation (Uluslararası Finans Kurumu)

IMF	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
IPAK	Kosova Uluslararası Özelleştirme Ajansı
KTTO	Kosova Türk Ticaret Odası
NATO	North Atlantic Treaty Organization
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı)
OG	Ortak Girişim
s.	Sayfa
S.	Sayı
SBE	Sosyal Bilimler Enstitüsü
TCMB	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
UN	United Nations (Birleşmiş Milletler)
UNCTAD	United Nations Conference on Trade and Development (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı)
UNMIK	United Nations Interim Administration Mission in Kosovo (Kosova’da Birleşmiş Milletler Geçici Uluslararası Yönetimi)
WIPO	World Intellectual Property Organization (Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü)
YY	Yabancı Yatırım

GİRİŞ

1945 yılında İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra 6 cumhuriyet ve aralarında Kosova otonom bölgenin bulunduğu 2 otonomi bölgeden oluşan, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti devleti kurulmuştur. Savaştan Yugoslavya yıkılmış bir ekonomi ile çıkmasından ve savaş öncesi dönemde de güçlü bir teknolojik birikime sahip olmamasından dolayı, sorunlu bir kalkınma dönemi geçirmiştir.

Ekonominin özyönetim altında toparlanması için Planlı döneme girilmiş, kısa, orta ve uzun vadeli planlama ile ekonomisinin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Plan hedeflenmesine ulaşmak gelişmiş ülkelerden yabancı yatırımlardan destek gerekmesine rağmen özyönetim formunun devlet düzenlenmesinde yarattığı sorunlar nedeniyle yabancı yatırımların gelmesi sağlanmıştır. 1961'dan sonra sistemdeki değişiklikler yabancı yatırımların girişi özendirip, güvence sağlayınca hızla ekonomik gelişme başlamıştır. Ancak bu gelişme 8 bölgenin tamamında bu gelişme eşit biçimde gerçekleşememiş, Kosova en az gelişen bölgede yer almıştır.

Kosova, Federal Yugoslavya'nın en az gelişmiş ekonomisidir. Sistemin değişimi ve Federal Yugoslavya'nın demokratikleşmesi ile 1989 yılında pazar ekonomisine geçiş ile özelleştirilmeler süreci başlar ve bu dönemde 1989 Kosova'nın siyasi ve ekonomik işgali başlar.

Sırbistan'ın 1998 yılında Kosova'nın köylerini ateşe vermesi, çok sayıda insanın öldürülmesi ve çok sayıdaki Kosova vatandaşını göç etmek zorunda bırakması sonucu, 24 Mart 1999'da başlayan ve 78 gün boyunca devam eden NATO hava harekatı sonunda, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 10 Haziran 1999 tarih ve 1244 Sayılı Kararı çerçevesinde, Kosova'da Birleşmiş Milletler Geçici Uluslararası Yönetimi (UNMIK) kurulmuştur. Bu yönetim ülkede yasama, yürütme, yargı yetkilerini kullanmış, asker ve polis gücünü kontrol etmiştir. Daha sonra Birleşmiş Milletler Kosova Misyonu, yetki ve çalışmalarını Avrupa Birliği Kosova Misyonu'na (EULEX) devretmiştir.

Kosova geçici özerk yönetiminin nihai statüsünün belirlenmesi sürecinde gerçekleştirilen müzakereler, bağımsızlık isteyen Kosovalı Arnavutlar ile Sırbistan egemenliğini savunan Sırlar arasındaki derin görüş ayrılıkları nedeniyle sonuçlanamadığından, Kosova 17 Şubat 2008'de

bağımsızlığını ilan etmiştir. Kosova'nın bağımsızlığını başta Türkiye, ABD, AB üyesi ülkelerin çoğunluğu olmak üzere 102 ülke tanımıştır.

Bu dönemde başta ABD, Avrupa Ülkeleri ve Balkanların en güçlü ekonomisi ile Türkiye, Kosova'da yabancı yatırımlar başlar. Kosova'nın bağımsızlık ilanı ile yabancı yatırımlar için daha iyi fırsatlar olmuştur. Yabancı yatırımın ana taşıyıcısı olarak bu dönemde Türkiye devleti görünmüştür.

Çalışmanın birinci bölümünde Kosova devletinin siyasi, ekonomik ve coğrafi yapısı tanıtılmakta, ülkede bulunana doğrudan yabancı yatırımlar hem genel olarak hemde araştırmaya konu edilen Türkiye doğrudan sermaye yatırımları anlatılmakta ve Türkiye-Kosova ekonomik ilişkileri bilgileri sunulmaktadır.

İkinci bölümde doğrudan yabancı sermaye yatırımları teorileri ve uygulama sonuçlarına ilişkin araştırma bulguları sunulmaktadır.

Üçüncü bölümde ise Kosova'daki türk yatırımları araştırması bulguları ve bulguların yorumlanması yer almaktadır.

1. GEÇİŞ EKONOMİLERİ

Avrasya bölgesinin büyük bölümü sosyalist geçmişinden dolayı ile planlı ekonomilerden vazgeçmeye ve yerine pazar ekonomisini hakim kılmaya çalışan geçiş ekonomisi olarak adlandırılan ülkelerden oluşmaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte başlayan geçiş süreci, bölge ülkelerinin siyasi, sosyal ve ekonomik dokusunun tüm cephelerine yönelik topyekün bir dönüşümü ihtiva etmektedir.¹ Genel olarak geçiş sürecindeki ülkelerin sosyalist sistemi benimsedikleri dönemde yaşadıkları sorunların da etkisiyle makro ekonomik dengeler bozulmuş, yüksek bütçe açıkları, kontrol edilemez hale gelen ücretler, para arzının sınırsız artışı ve yüksek enflasyon gibi ciddi sorunlarla karşılaşmıştır.²

- Ekonominin neredeyse tamamı kamulaştırılmış, özel mülkiyete çok sınırlı bir pay tanınmıştır.
- Üretim gerçekleştiren kamu kuruluşlarının büyük bir kısmı tekelleşmiş, fiyatlar ve yatırım kararları merkezi idare tarafından kontrol edilir hale gelmiştir. Dışa kapalı, COMECON içi uzmanlaşmaya yönelik, ekonomik politikalar izlenmiş ve bunların sonucunda ekonomiler rekabet yapamaz hale gelmiştir.
- Sosyal güvenlik alanında yapılan harcamalar, önemli boyutlarda artmış ve bu harcamalar, siyasi bir araç olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Sosyalist ülkeler yaşadıkları bu çıkmazdan kurtulmak için yeni arayışlara yönelmiştir. Bu yeni arayışlar ise ülkeleri sonuçta piyasa ekonomisine geçmeye yöneltmiştir. XX. yüzyılda ekonomik sistemlerin en önemli deneyimlerinden biri, sosyalist ekonomik modelden piyasa ekonomisine dayalı modele doğru çok hızlı ve kapsamlı bir şekilde yaşanan geçiştir. Geçiş sonucunda ekonomik yapı ile üretici ve tüketici davranışlarında temel değişimler gözlenmiştir.

Geçiş ekonomisi, kapalı ekonomik sisteminden yeni çıkan ve piyasa ekonomisini adapte etmeye çalışan ülkelerin ekonomik durumunu anlatmak için kullanılan bir kavramdır.³ Geçiş

¹ Peter J.Boettke, **Is the Transition to the Market too Imported to be Left to the Market**, Erişim: <http://www.econ.nyu.edu> (30.04.2014)

² Haluk Tandircioğlu, “Geçiş Ekonomilerinde Özelleştirme”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt :4, Sayı:3, 2002, Erişim: <http://www.sbe.deu.edu.tr/Yayinlar/dergi/2002sayi3PDF/tandircioglu.pdf> (28 Haziran 2014), s. 202-203.

³ Esin C.Mutlu ve diğerleri, **Strategy Of International Firms In Transition Economies And A Case Study: Enka Constrution & Industry, 2004**, s.1

ekonomisi terimi, eskiden sosyalist ekonomik düzenle yönetilmiş ancak daha sonra piyasa ekonomisini benimsemiş ülkeler için kullanılmaktadır. Geçiş ekonomilerinin coğrafi, ekonomik ve tarihi geçmişlerinin yanı sıra, hükümetlerin uyguladıkları politikalarındaki istikrarı ve kararlılığı, geçiş sürecinin başarılmasında önemli farklılıklar doğurmuştur. Geçiş özü itibarıyla, bir toplumun bütün kural ve kurumları ile kabuk değiştirmesidir. Buna hazır olan ve özümseyen ülkelerde geçiş daha az maliyetle ve kısa sürede gerçekleşmiştir.

Bu geçiş süreci, 1989-1991 yıllarını kapsayan dönem içerisinde Orta ve Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliğini oluşturan Bağımsız Devletler Topluluğu ülkeleri dahil olmak üzere 26 ülkede başlamıştır. Bu süreç içerisinde enflasyon ve işsizlik oranların artması, eşit olmayan kar dağılımı gibi sosyal ve ekonomik problemler yaşanmıştır. Sovyet blok'unu oluşturan uyruklar, Çin ve Hindoçin, iktisadi olgunluğa ulaşmak için daha büyümesi gereken potansiyel pazarlardır. Ancak bu ülkelerin büyük sosyal zorluklarla gerçekleştirdikleri sosyalizmden geçiş süreci, demokrasi ve piyasa ekonomisine dayanan alternatif yönetim sistemlerinin egemenliğini test etmeye olanak vermektedir.⁴

1990'lı yıllardan itibaren Doğu Bloku'nun çöküşü ve ortaya çıkan yeni gelişmeler çerçevesinde piyasa ekonomisine geçiş sürecini yaşayan ülkeler ya da kısaca geçiş ekonomileri görüldüğü gibi çok geniş bir coğrafyaya yayılmaktadır. Coğrafi olarak geçiş ekonomilerini (GE), Doğu Asya, Orta ve Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'nin dağılımından sonra oluşan Bağımsız Devletler Topluluğu ülkeleri oluşturmaktadır.⁵ Geçiş ekonomileri üzerinde yapılan araştırmalarda söz konusu ülkelerin değişik tarzlarda gruplandırıldığını görmek mümkündür.

IMF (International Monetary Fund) yaklaşımında Geçiş Ekonomilerinin şematik tasnifi şöyledir:

1-Avrupa ve Eski Sovyetler Birliği Geçiş Ekonomileri

- a) Merkezi Doğu Avrupa Ülkeleri-MDAÜ : Arnavutluk, Bulgaristan, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, FYR Makedonya, Macaristan, Romanya, Slovak Cumhuriyeti ve Slovenya
- b)-Baltık Cumhuriyetleri-BC: Estonya, Letonya ve Lituanya

⁴ John Child, Michael W.Peng'in **Business Strategies in Transition Economies'e** Önsöz, Sage Publications Inc., 2000, s.ix

⁵ Michael Peng, **Business Strategies In Transition Economies**, Sage Publications Inc., 2000, s.8

c)Türk Cumhuriyetleri ve BDT : Azerbaycan, Beyaz Rusya, Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldavya, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Ukrayna
2-Asya'daki Geçiş Ekonomileri-AGE :

Çin, Kamboçya, Lagos ve Vietnam

Bir diğer yaklaşıma göre dünyada geçiş ekonomisi sürecini yaşayan ülkeleri üç farklı grupta incelenebilir (Tablo 1):

Tablo 1. Geçiş Ekonomileri

	Geçiş Ekonomileri
Orta ve Doğu Avrupa (ODA)	Arnavutluk, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Makedonya, Polonya, Romanya, Slovakya, Slovenya, Yugoslavya (Sırbistan)
Asya	Çin, Moğolistan, Vietnam
Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)	Azerbaycan, Beyaz Rusya, Ermenistan, Estonya, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Letonya, Lituanya, Moldavya, Özbekistan, Rusya, Tacikistan, Türkmenistan, Ukrayna

Kaynak: Michael Peng, *Business Strategies In Transition Economies*, Sage Publications Inc., 2000, s.9 uyarlanmış

Yukarıda (Tablo 1)'de ki görmüş olduğumuz ülkeler arasında Sırbistan'dan ayrılarak 17 Şubat 2008'de Bağımsızlığını ilan eden Kosova'da geçiş ekonomisi ülkeleri arasında yer almaktadır.

1.1 Kosova Ülke Profili

Resmi Adı	Kosova Cumhuriyeti
Yönetim Biçimi	Cumhuriyet
Resmi Dili	Arnavutça, Sırpça
Başkenti	Priştine
Yüzölçümü	10.887 km ²
Nüfus	1.800.000 kişi
Nüfus Yoğunluğu	165 kişi/ Km ²
Etnik Yapısı	Arnavutlar (% 90), Sırp (%5) Türk (%1) Diğer (% 4)
Din	İslam (% 94), Hristiyanlık ve Diğer (% 6)
Büyük Kentler	Prizren, Yakova, Ferizay, İpek, Gilan ve Mitrovitsa
Para Birimi	Euro
Kosova'nın Üyesi Olduğu Uluslararası Kuruluşlar	CEFTA, IMF, DÜNYA BANKASI, AVRUPA KALKINMA VE İMAR BANKASI
Türkiye ile Saat Farkı	Türkiye'den 1 saat geride

Vergi Oranları:

KDV % 16,

Gelir Vergisi - Kurumlar Vergisi % 10,

Maaş vergisi % 4 ile % 10 arası (maksimum % 10)

Ticari Anlaşmaları:

Kosova, Orta Avrupa Serbest Ticaret Anlaşması - CEFTA'ya üyedir. AB üyesi olmayan tüm Balkan ülkeleri ve Moldova'nın dahil olduğu anlaşma kapsamında taraflar arası gümrükler karşılıklı olarak kaldırılmıştır.

Avrupa Birliğinin, AB ile Gümrük Birliği anlaşması kapsamında da Türkiye'nin, ABD'nin ve Japonya ile Norveç'in Kosova'ya tanıdığı tercihli ticaret statüsü nedeniyle de bu ülkelere Kosova menşei sanayi ürünlerinde gümrük vergisi uygulanmamaktadır.

Doğal kaynaklar:

Nikel, kurşun, çinko, magnezyum, linyit, krom, boksit vs.

Sektörler:

Hizmetler sektörü: % 60

Sanayi sektörü: %20

Tarım Sektörü: %20

Başlıca ihracat kalemleri: metal ürünleri, deri ürünleri, yiyecek-içecek, tütün, sebze

Başlıca ithalat kalemleri: gıda, canlı hayvan, petrol, kimyasallar, makineler, tekstil

Başlıca ticaret ortakları: İtalya, Almanya, Makedonya, Sırbistan, Türkiye

Tablo 2. Temel Ekonomik Göstergeler (Milyon Euro)

<u>Reel Sektör</u>	<u>2008</u>	<u>2009</u>	<u>2010</u>	<u>2011</u>	<u>2012</u>
Reel GSYİH (%)	5.4	3.8	3.9	5.3	2,9
Kişi başına GSYİH	1,726	1,731	2,366	2,650	2,750
Nominal GSYİH	3,841	4.120-	4,259	4,780	5,020
Enflasyon (%) (yıllık ortalama)	9.4	-2.4	3.5	7,3	2,5
Bütçe Gelirleri	942	1,136	1,169	1,312	1,361
Toplam Gümrük Gelirleri	604	634	701	830	867
Bütçe Harcamaları	950	1,138	1,262	1,413	1,520
Sermaye giderleri	347	400	455	535	617
Bütçe Dengesi	-8.1	-1.9	-102	-112	-172
Finansal kuruluşların varlıkları (milyar Euro)	3,3	4,0	3,1	3,5	3,8
Diğer Finansal Kuruluşların (ODC) Varlıkları	1,808.2	2,204.1	2,455	2,649	2,829
Vadelerine Göre Diğer Finansal Kuruluşların (ODC) Kredileri	1,183.4	1,289.0	1,458	1,698	1,763
Mevduatlar (milyar Euro)	1,4	1,7	1,9	2,1	2,2
Cari Hesap Dengesi	-460	-374	-515	-658	-380
Mal Ticareti Dengesi	-1,649	-1,651	-1,752	-2,059	-2,072
Sermaye ve Finans Hesabı	298.9	209.3	297.2	418,9	143,3
Doğrudan yabancı yatırımlar	366.5	291.5	365.8	394.6	228,8

Kaynak :- Kosova İstatistik Kurumu , - Kosova Maliye Bakanlığı, - Kosova Merkez Bankası

Erişim: (05.06.2014)

1.2 Kosova’da Doğrudan Yabancı Yatırımların Tarihsel Gelişimi

Bu çalışmanın kapsamında Kosova’daki ekonomik yapı ve yabancı yatırımlar ele alınacak. Son yıllarda Kosova ekonomisini karakterize eden Makroekonomik istikrarın şimdi de devam ettiği belirtmek gerekir. Yurt dışından havaleler, mali ve finansal istikrar ile birleştiğinde daha olumlu bir durumu ortaya koyarken, Bir önceki yıla göre hızlandırılmış ekonomik oranı sonuçlar. Ticaret açığı, artış gelirleri ve doğrudan yabancı yatırımların daralması Kosova’da ekonomik büyümenin hızlandırmasında büyük rol oynamıştır.

Kosova ekonomisinin makroekonomik istikrar ülkenin genel ekonomik faaliyetin önemli bir promotör olarak temsilliğini sürdürmüştür, finansal sistemin istikrarının sağlanması da katkıda bulunmuştur.

Kosova'nın genç ve dinamik bir ekonomiye sahip olduğunu söyleyebiliriz. Onun tabanı merkezi ekonomiden dönüştürülmüş ve derin dönüşümü Sırbistan'dan Kosova'nın kurtuluş ile, 1999 yılından sonra yaşadığı bir açık piyasa ekonomisi içinde düzenlendiğini söyleyebiliriz. Son on yılda karşılaştığı zorluklardan biri özelleştirme sürecidir.

Yatırımcılar için daha uygun bir ortam yaratmak için çaba gösteren Kosova Uluslararası Özelleştirme Ajansı (IPAK) en iyi uygulamalara göre, şeffaf ve rekabetçi ihale yoluyla işletme ve varlıkların özelleştirilmesine hızlandırmak için bir program ile devam ediyor.

Alacaklılar ve potansiyel alacaklılar müdahalesi olmadan herhangi bir kalıtsal borç olmadan saf sahipliğini sunan, acil yatırımlar yapmak ve yeni bir işgücünün seçim yapmak için yeni sahibi sağlar, çünkü bu süreç yatırımcılar için caziptir.

1.3. Kosova’da Yatırım Ortamı

Savaşın sonra ve Kosova’nın bağımsızlık ilanından sonra, şimdiye kadar farklı yerlerden yatırımcılar, yatırım yapmak için Kosova’yı ziyaret ettiler. Vatandaşların mal ve hizmetler açısından, altyapı inşaatı açısından ve ihtiyaç nedenlerden dolayı bu yerden faydalanmak için oldukça büyük ilgi olduğu vurgulanmalıdır. Ayrıca Kosova diasporasından da kendi ülkelerinde yatırım yapmak için ziyaretler gerçekleşti.

2003-2008 yılları arasında Doğu Avrupa ülkeleri ile kıyaslandığında, Kosova sadece Makendonya’yı arkada bırakarak, DYY çeken sondan bir önceki sırada yer aldı. Bu nedenle,

Kosova'nın ekonomik boyutu bölgenin toplam ekonomisi açısından çok küçük olduğunu ve bu iç ekonomik kalkınma eksikliği nedeniyle yani üretim ve sanayi sektörünün eksikliği, yetersizliği nedeniyle daha fazla sonuçlanır ve hatta iç tüketim için de yeterli değildir, ithalat ağırlıklı kaplıdır. Başka bir deyişle, Kosova, bu bölgede üretime katılmayan bir ekonomiye sahip ama ondan tüketen bir ülke olduğunu söyleyebiliriz⁶. Analizlere göre 2008-2012 döneminde yıllık ortalama 4.50% ile Kosova'nın ekonomik büyümesi olduğunu ve 5%'den fazla yüksek enflasyon ile birleştiğinde, Kosova'nın reel ekonomisini olumsuz etkilediğini görürüz. Beş yıllık dönemde ticaret açısından, Kosova yavaş yavaş bölge dışındaki bölgelere entegre olarak ve Kosova'da bu ülkelerin temsili genel ticaret portföyü Kosova'da küçük bir ölçüde 3% oranında artmıştır⁷. İhracat açısından, bölgede ülkeler olurken, başka bir deyişle bölge dışındaki ülkelerle Kosova'nın ticaret entegrasyonu sadece ithalat lehine yapılmış olduğunu söyleyebiliriz. Türkiye'nin bu durumda bölgede blok tek ülke olduğuna söyleyebiliriz çünkü Kosova ihracatın yanı sıra ithalat entegrasyonu da artmıştır. Ticaret ortakları açısından başlayarak, 2008-2012 yılları arasında Arnavutluk ihracatta ilk sırayı alırken Makedonya ve Karadağ'da yer aldı, 2008-2012 yılları arasında ithalat için ilk sıralarda Makedonya, Türkiye ve Sırbistanın önemli bir artışı vardır. Kosova net ithalatı malların özelliklerine rağmen, bölgede Kosova sanayi malların ticareti gıda malların ticareti üç kat fazla olduğunu belirtildi.

1.3 Kosova Hükümetin Sağladığı Teşvikler

Yerli ve yabancı yatırımcılar potansiyel yararları. Kosova'da yatırım faydalarından bazıları şunlardır⁸: düşük vergiler, zengin kaynakları ve destekleyici iş ortamı.

Kosova Cumhuriyeti Hükümeti tarafından sağlandığı teşviklerden en önemlisi olarak vergiler komşu ülkelerle (Arnavutluk, Makedonya, Karadağ ve Sırbistan) ile kıyaslandığında daha düşük ve daha uygundur. Örneğin Kosova'da KDV 16% Sırbistan'da ise 18%'dir. Temel gıda ürünleri Kosova'da vergisiz fakat diğer komşu ülkelere bakıldığında vergilidir. Üretim alanında hammadde'ye vergi kaldırıldı. Gelir vergisi 20%'den 10%'a düştü. Düşük işçilik

⁶ Kosova Politika Araştırma ve Geliştirme Enstitüsü
Erişim: <http://www.kipred.org/advCms/?id=5,144,0,252,a,295> (15.06.2014)

⁷ Kosova Politika Araştırma ve Geliştirme Enstitüsü
Erişim: <http://www.kipred.org/advCms/?id=5,144,0,252,a,295> (15.06.2014)

⁸İçişleri Bakanlığı
Erişim: <http://www.mfa-ks.net/?page=1,119> (20.07.2014)

maliyeti, asgari ücret 170 – 220 Euro. Kosova nüfüsü 70%'i 35 yaş altında, Kosova nüfusunin eğitim seviyesi yüksek olduğu için Avrupa dillerinin çoğunu kullanır.

Kosova'da doğal kaynaklar (kömür, çinko, kurşun, demir-nikel ve verimli tarım arazisi) komşu ülkelerle kıyaslandığında daha zengin Örneğin: kurşun, çinko ve nikel komşu ülkelerde bulunmamaktadır, kömür ile bölgede en zenginidir ve kolay çıkarılır (yüzey madencilik). Kosova'da kıta iklimi olarak tarım arazileri çok verimlidir. Bu doğal kaynaklar için en fazla ilgilenen ülkeler: Birleşmiş Amerika Devletleri, AB ülkeleri (Almanya, Fransa, İngiliz, İtalya ve Avusturya), bunların arasında Türkiye'de yer almaktadır.

Kosova, CEFTA üyesi olarak serbest ticaret anlaşması yapmıştır ve bu nedenle Avrupa Birliği pazarına ve komşu pazarlara ücretsiz erişimi vardır. Kosova'da yabancı şirketlerin Kosova İşletme Kayıt Ajansı tarafından kayıtlı ücretsiz, kolay ve hızlı yapılır. Yabancı bir şirketin kayıtlı yapılması için gereken evraklar: Geçerli Pasaport, çalışma iş yerinin adresi ve kurucuların isimleri gerekir ve bütün bu işlemler 3 gün içinde biter. Kosova'da bankacılık sistemi bölgede en güveniliridir çünkü bütün banka işlemleri Merkez Bankası tarafından denetlenir ve bütün Ticari Bankaların depozitleri Merkez Bankası tarafından garantilidir. Kosova Cumhuriyeti'nin Anayasa'sı AB ülkelerin Anayasa'larına dayanarak yapılmıştır, böyleki AB'in yasalarına dayanarak Kosova Cumhuriyeti'nin yasaları çizilmiştir.

Kosova'da resmi para birimi 1999-2001 yıllar arası Alman Markıydı. 2001'den itibaren Kosova'da resmi para birimi Euro'dur ve bölgelerin riskini ortadan kaldırır Euro olduğu için.

Gelişmekte olan bir ülke yabancı yatırımları çekmek için üç şekilde yapılabilir. Birincisi, yabancı şirketlerin doğrudan yatırım yapmasıdır. İincisi, bir ülkenin yabancı yatırımları çekmek için dünya sermaye piyasası yada Dünya Bankası gibi kurumlar aracılığıyla borç alması. Üçüncüsü ise, sanayileşmiş ülkelere yardım alması. Fakat, Kosova örneğinde olduğu gibi yabancı tasarruflar bir ülkede kişi başına gelirin düşük olması önemlidir⁹.

⁹ Badivuku-Pantina, M., (2008), “**The importance of Foreign Direct Investments on Economic Development of Kosova**”, Revista ndërkombëtare “Lex et Scientia”, No. XV Vol.2/2008, Bucharest.

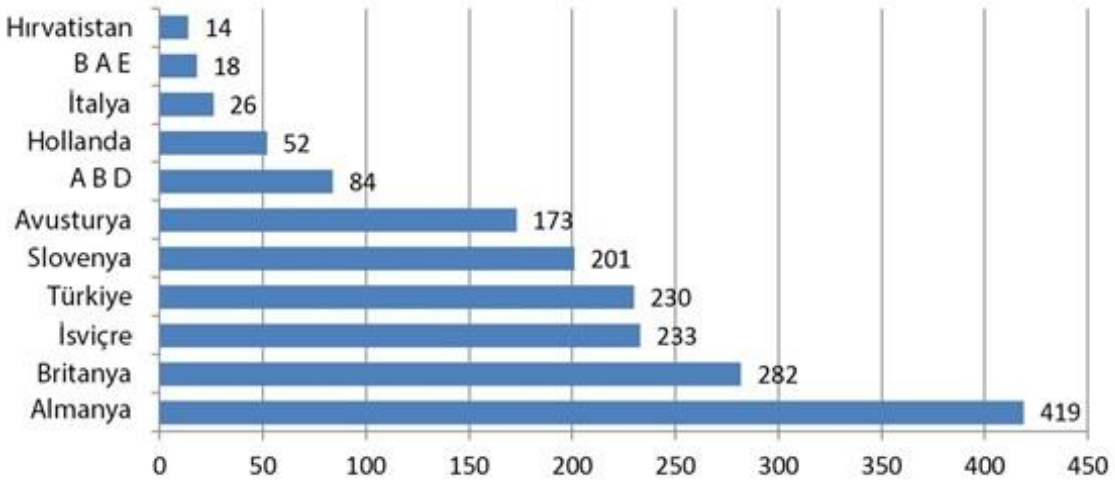
1.4 2007-2014 Yılları arasında Kosova’da Doğrudan Yabancı Yatırımlar

2007-2014 (2014’ün üçüncü üç aylık dönem sonu) için DYY toplam değeri 2,461,5 milyar eurodur. DYY 2014’ün üçüncü üç aylık döneminde¹⁰ 121.7 milyon euro tutarına ulaşır. Alman şirketleri, 419.000.000 euro yatırım ile Kosova’da DYY ilk sırayı alırken, Birleşik Krallık, İsviçre ve Türkiye şirketler tarafından ikinci, üçüncü ve dördüncü sırayı almaktadır. (Şekil 1).

DYY Finansal Hizmetler sektörü ve Emlak sektöründe %19 en büyük olurken, İnşaat sektörü, toplam DYY 16%’ını oluşturuyor (Şekil 2).

Tüm veriler, Kosova, üç aylık ve yıllık bazda Merkez Bankası'ndan alınmıştır.

Ülkelere göre DYY 2007-2014’ün üçüncü üç aylık dönemi (mil EUR)

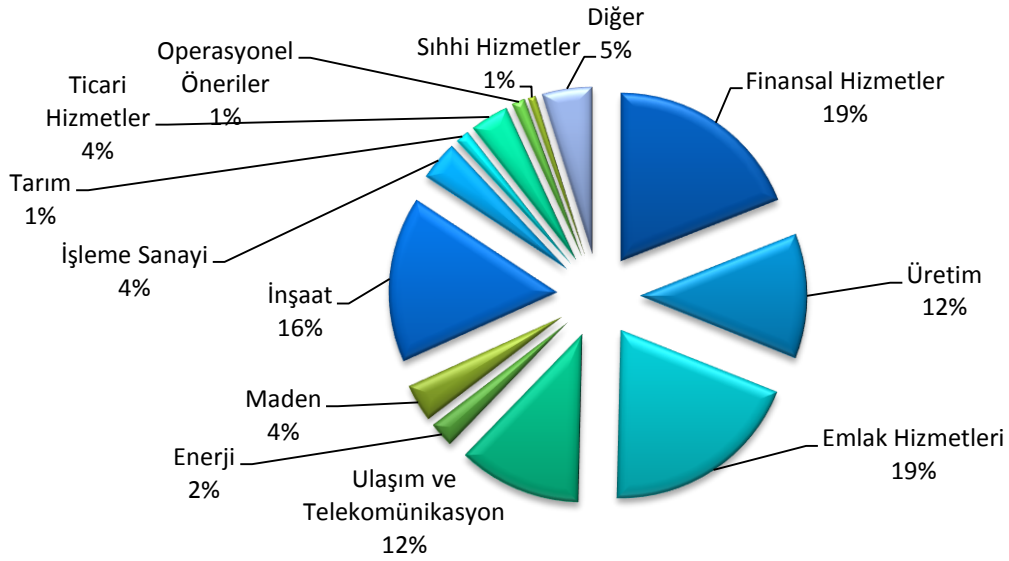

Grafik 1. Ülkelere göre DYY 2007-2014

Kaynak: Kosova Cumhuriyeti Merkez Bankası. Tüm veriler mil Euro olarak.

¹⁰ Q3 Kosova Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın III. Ayın 2014 yılı Raporu

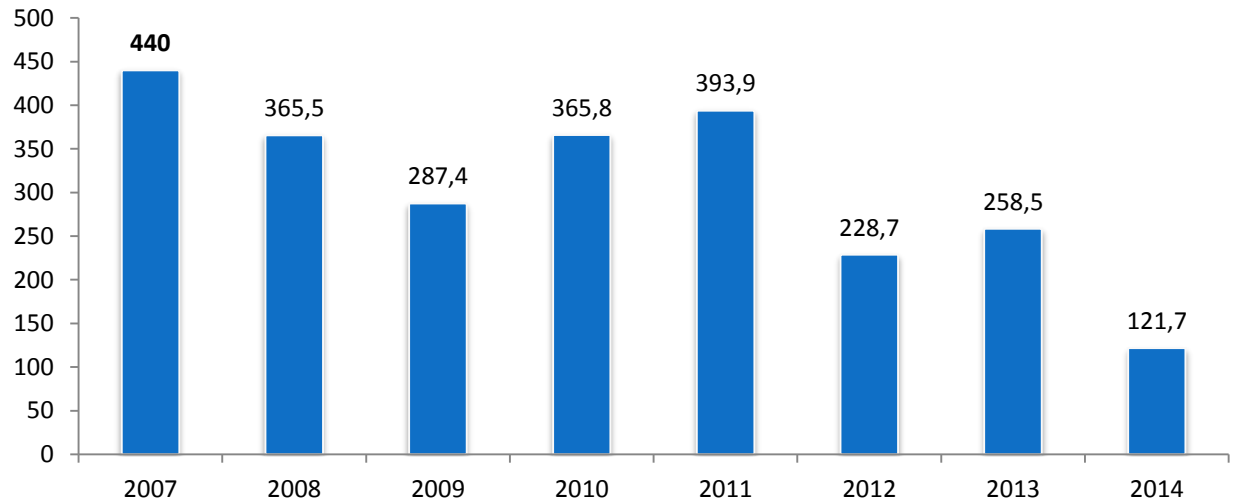
DYY 2007-2013 ekonomik faaliyete göre (% olarak DYY)

Grafik 2. DYY 2007-2013 ekonomik faaliyete göre (% olarak DYY)

Kaynak: Kosova Cumhuriyeti Merkez Bankası. Bütün veriler % olarak.

DYY 2007-2014'ün üçüncü üç aylık dönemi (milyon Euro)

Grafik 3. DYY 2007-2014Q3 (milyon Euro)

Kaynak: Kosova Cumhuriyeti Merkez Bankası. DYY verileri milyon Euro ve artış oranı % olarak.

1.4.1 2007-2014 Yılları arasında Kosova’da, Türkiye’den Doğrudan Yabancı Yatırımlar

2007-2014 Q3 Dönemi için Türkiye'den DYY toplam değeri 245 milyon eurodur. (Kosova Cumhuriyeti Merkez Bankası). 2014 yılının ilk üç çeyreğinde yatırımların değeri 7.5 milyon Euro oldu. Verilere baktığımızda 2013 yılında 88.6 milyon avro ile Türkiye’nin en fazla yatırım yapmış olduğu yıldır.

Tablo 3. Türkiye’den Doğrudan Yabancı Yatırımlar

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014 Q3
Türkiye’den DYY (mil euro)	5,4	23,8	14,5	4,9	34,7	65,6	88,6	7,5

Kaynak: Kosova Cumhuriyeti Merkez Bankası

Bugüne kadar ARBK (Kosova İşletme Kayıt Ajansı) istatistiklerine göre yabancı sermaye (türk) ya da ortak olarak Türkiye’den gelen yabancı şirket olarak 563 şirket vardır. Bunlardan ticaret sektöründe 215, imalat sektöründe 174, hizmet sektöründe 55, turizm ve otelcilik sektöründe 39, inşaat 17, ulaşım 14, finans sektöründe 7, telekomünikasyon ve eğitim sektöründe 5 şirket vardır¹¹. Bunlar 263 firma faaliyet göstermektedir.

1.4.2 Kosova’da DYY Sektörlere göre Dağılımı

Kosova’da DYY Sektörlere göre dağılımı Tablo. 4’de %55.89 en fazla İnşaat sektöründe olmuştur.

¹¹ Kosova İşletme Kayıt Ajansı
Erişim (15.02.2015)

Tablo 4. Kosova’da DYY Sektörlere göre dağılımı

Sektör	Toplam EURO	Toplam Şirket Sayısı	Yüzde olarak oranı
İşleme / Üretim	168,514,608.35	479	7.75%
İnşaat	1,214,880,117.16	629	55.89%
Ticaret	282,705,405.54	1,890	13.01%
Taşıma ve Otelcilik	177,544,998.00	467	8.17%
Finans	314,357,393.45	83	14.46%
Danışmanlık	14,670,223.15	375	0.67%
Diğer Hizmetler	172,750.00	95	0.01%
Eğitim	729,100.00	41	0.03%
	2,173,574,595.65	4,059	100.00%

Kosova’da DYY Sektörlere göre dağılımı en fazla İnşaat sektöründe 629 şirket tarafından %55.89, 1,214,880,117.16 Euro olarak, Finans sektöründe 83 şirket tarafından %14.46, 314,357,393.45 Euro, Ticaret sektöründe ise 1890 şirket tarafından %13.01, 282,705,405.54 Euro olmuştur, fakat genel olarak bakıldığında Kosova’da DYY 4059 şirket tarafından 2,173,574,595.65 Euro olarak yapılmıştır.

1.4.3 Türkiye ile Ticari İlişkiler

Türkiye Kosova’ya tek taraflı olarak sanayi ürünlerinin gümrük vergisini sıfırlamıştır. Kosova ise Türkiye’ye % 10 gümrük vergisi uygulamaktadır.

Kosova sanayileşmemiş bir ülke olmasının yanı sıra, tarım ürünleri üretiminde ihtiyacı karşılayamamakta, dolayısıyla tamamen ithalata bağımlı bir ülkedir. 2.5 milyar Euro ithalata karşılık, ihracat 276 milyon Euro civarında olup, ihracatın ithalatı karşılama oranı % 11’dir.

Kosova ve Türkiye arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri düzenleyen anlaşmalar aşağıda yer almaktadır¹².

	Anlaşmanın Adı	Tarihi
1	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Sağlık Bakanlığı ile Kosova Geçici Özyönetim Kurumları (Sağlık Bakanlığı) Adına Görev Yapan Birleşmiş Milletler Kosova Geçici Yönetimi Arasında Sağlık Alanında İşbirliği Anlaşması	18/12/2003
2	Çevre Alanında İşbirliği Mutabakat Zaptı	15/09/2004
3	Kosova'daki BM Yönetimi ile Türkiye Arasında Kültürel İşbirliğini Öngören Anlaşma	01/06/2005
4	Türkiye-Kosova arasında "Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması	08/03/2007
5	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Kosova Öz Yönetim Geçici Kurumları Adına Hareket Eden Birleşmiş Milletler Kosova Geçici Yönetim Misyonu (UNMIK) Arasında Yatırımların Teşviki ve Korunmasına İlişkin Anlaşma	15/06/2007
6	Türkiye ile Kosova arasında Karşılıklı Vize Muafiyeti Anlaşması	13/01/2009
7	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kosova Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Gümrük Konularında İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Anlaşma	05/01/2010
8	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kosova Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunmasına İlişkin Anlaşma	30/05/2012
9	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kosova Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Gelir Üzerinden Alınan Vergilerde Çifte Vergilendirmeyi Önleme ve Vergi Kaçakçılığına Engel Olma Anlaşması	10/09/2012
10	Serbest Ticaret Anlaşması	27/09/2013

¹² T.C Priştine Büyükelçiliği, Ticaret Müşavirliği “Kosova’nın Genel Ekonomik Durumu, Türkiye ile Ekonomik ve Ticari İlişkiler (2012 YILI)”, Priştine Ekim 2013

Tablo 5.Kosova'nın Türkiye ile Dış Ticareti

Yıllar	İhracat	% Değişim	İthalat	% Değişim	Ticaret Hacmi	% Değişim	Denge
2008	3.525	-	190.497	-	194.022	-	-186.972
2009	7.264	106	198.177	4	205.441	5,8	-190.913
2010	10.267	41,3	220.205	11,1	230.472	12,1	-209.938
2011	7.264	-29,2	190.593	-13,4	197.857	-14,1	-183.329
2012	7.095	-2,3	198.328	4	205.423	3,7	-191.233
2012 (Ocak – Eylül)	5.317	-	145.103	-	150.420	-	-139.786
2013 (Ocak –Eylül)	5.585		158.219	9	163.804	8,8	-152.634

Kaynak: T.C. Ekonomi Bakanlığı

T.C. Ekonomi Bakanlığı rakamlarına göre, 2008 yılında yaklaşık 194 milyon Euro olan iki ülke arasındaki ticaret hacmi 2012 yılında yaklaşık 205 milyon Euro'ya yükselmiştir. Kosova, anılan ticarete 2012 yılı itibariyle yaklaşık 191 milyon Euro açık vermiştir.

1.4.4 Kosova'nın Türkiye'ye İhracatı

Kosova'nın 2012 yılı resmi rakamlarına göre Türkiye, Kosova'nın ihracat yaptığı ülkeler arasında 8. sırada yer almaktadır.

Tablo 6. Kosova'nın yıllar itibariyle Türkiye'ye ihraç ettiği ürünler:

(Euro)

GTIP Dörtlü Kodu	GTIP Dörtlü Adı	2011	2012	% Değişme
5906	Kauçuklu mensucat	2.847.727	2.191.727	-23
7602	Alüminyum döküntü ve hurdaları	706.567	1.957.906	177

4010	Vulkanize kauçuktan taşıyıcı kollar ve transmisyon kolları	1.653.420	1.624.891	-1,7
7314	Demir veya çelik tellerden mensucat, ızgara, ağ ve kafeslikler; demir veya çelikten metal depluvayye	189.381	499.006	163
5509	Sentetik devamsız lifden iplik (dikiş ipliği hariç) (toptan)	156.906	172.590	9,9
2620	Arsenik, metalleri veya bunların bileşiklerini içeren cüruf, küller ve kalıntılar	18.195	163.988	-
5505	Sentetik ve suni lif döküntüleri	177.726	120.114	-32,4
3915	Plastikten döküntü, kalıntı ve hurdalar	24.468	99.275	-
5511	Sentetik ve suni devamsız liflerden iplikler (dikiş ipliği hariç)	0	79.640	-
1601	Etten, sakatattan yapılmış sosisler vb. Ürünler	0	32.778	-
4102	Koyun ve kuzuların ham derileri	39.098	24.562	-37,1
6302	Yatak çarşafı, masa örtüleri, tuvalet ve mutfak bezleri	0	21.389	-
8424	Sıvı veya tozları püskürtmeye, dağıtmaya mahsus mekanik cihaz, yangın söndürme cihazları	0	16.461	-
8418	Buzdolapları, dondurucular, diğer soğutucular	0	13.086	-
4003	Rejenere kauçuk (ilk şekillerde levha, tabaka veya şerit halinde)	0	11.414	-
8431	Ağır iş makine ve cihazların aksamı, parçaları	0	11.211	-
3923	Plastiklerden eşya taşınmasına veya ambalajlanmasına mahsus malzeme, tıpa, kapak, kapsül ve diğer	5.895	10.387	76,2
5501	Sentetik filament demetleri	0	5.060	-
7315	Demir veya çelikten zincirler ve aksam	2.611	4.661	78,5
7804	Kurşun saçlar, levhalar, yapraklar ve şeritler	0	4.654	-

9404	Şilte mesnetleri, yatak takımı eşyası vb. Eşya	0	4.161	-
	İlk 21 Ürün İhracatı	5.821.994	7.068.961	21,4
	Genel Toplam	7.264.291	7.095.486	-2,3

Kaynak: T.C. Ekonomi Bakanlığı

Kosova'nın Türkiye'ye ihraç ettiği ürünlerin başında, Özer Band tarafından Kosova'da kurulan Newco Balkan firmasının ürettiği konveyör bant gelmektedir.

1.4.5 Kosova'nın Türkiye'den İthalatı

Türkiye Kosova'nın ithalat yaptığı ülkeler arasında 2012 yılında % 7,9 payla 5. sırada yer almaktadır. 2002-2012 yılları arasında dalgalı bir seyir izleyen Türkiye'den yapılan ithalat, 2002 yılından itibaren artış trendine girmiştir. T.C. Ekonomi Bakanlığı kayıtlarına göre 2012 yılında Kosova'nın Türkiye'den ithalatı %4 artmıştır.

Tablo 7. Kosova'nın, Türkiye'den yaptığı ithalat ürün grupları olarak aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

(Euro)

GTIP Dörtlü Kodu	GTIP Dörtlü Adı	2011	2012	% Değişme
5702	Dokunmuş halılar ve dokumaya elverişli maddelerden diğer yer kaplamaları	6.424.514	6.356.746	-1
5209	Pamuklu mensucat	268.106	5.855.871	-
6109	Tişörtler, fanilalar, atletler, kaşkorseler ve diğer iç giyim eşyası (örme)	4.700.131	5.578.962	18,6
9619	Hijyenik havlular ve tamponlar, bebek bezleri	0	5.424.538	-
7308	Demir veya çelikten inşaat ve inşaat aksamı, inşaatta	1.441.007	4.705.933	

	kullanılmak üzere hazırlanmış demşr veya çelik			226
1905	Ekmek, pasta, kek, bisküvi ve diğer ekmekçi mamüller, hosti, boş ilaç kapsülü mühür güllacı, pirinç	3.537.926	3.892.410	10
9403	Diğer mobilyalar ve bunların aksam ve parçaları	4.363.114	3.724.782	-14,6
8536	Gerilimi 1000 voltu geçmeyen elektrik devresi teçhizatı (anahtarlar, röleler, sigortalar,fişler...)	2.182.112	3.697.186	69,4
6204	Kadınlar ve kız çocuk için takım elbise, takım, ceket, blazer, elbise, etek, pantolon etek, vb.(yüzme	2.511.778	3.672.673	46,2
8302	Adi metallerden donanım, tertibat vb. eşya (mobilya, kapı, pencere, bavul, askılık vb için)	2.809.627	3.591.099	27,8
6206	Kadınlar ve kız çocuklar için bluzlar, gömlekler	1.988.570	3.376.100	69,7
3917	Plastikten hortumlar, borular ve bağlantı eleman.	921.814	2.880.650	-
3916	Plastikten monofiller, ince ve kalın çubuklar ve profiller (enine kesitinin en geniş yeri > 1mm)	3.157.483	2.878.316	-8,8
7604	Aluminyumdan çubuklar ve profiller	3.019.631	2.839.817	-5,9
2105	Dondurma ve yenilen diğer buzlar	2.515.699	2.669.797	6,1
8528	Monitörler ve projektörler, televizyon alıcı cihaz.	1.714.047	2.644.787	54,3
8516	Elektrikli su ısıtıcıları, elektrotermik cihazlar, ortam ısıtıcıları, saç ve el kurutucuları, ütüler	2.519.255	2.640.253	4,8
8418	Buzdolapları, dondurucular, diğer soğutucular	2.242.842	2.629.198	17,2
2008	Tarifenin başka yerinde belirtilmeyen meyve ve yenilen diğer bitki parçalarının konserveleri	2.738.932	2.537.505	-7,3
6203	Erkekler ve erkek çocuk için takım elbise, takım,	4.608.969	2.424.159	

	ceket, blazer, pantolon, tulum ve şort (yüzme kıy			-47,4
1704	Kakao içermeyen şeker mamulleri (beyaz çikolata dahil)	2.539.929	2.406.549	-5,2
	İlk 21 ürün toplamı	56.205.486	76.427.331	35,9
	Genel Toplam	190.593.762	198.328.009	4

Kaynak: T.C. Ekonomi Bakanlığı

2012 yılı Kosova'ya yönelik ihracatımız içerisinde 50 ile 63. fasıllar arasındaki tekstil-konfeksiyon ürünleri yaklaşık % 35 payla ilk sırada yer almaktadır. Anılan ürün grubunun ihracatı 2012 yılında bir önceki yıla göre % 8,6 düşüş göstermiştir. Bu gruptan yapılan ihracatta ilk sırada 5702 GTİP'li dokunmuş halılar ve dokumaya elverişli maddelerden diğer yer kaplamaları gelmektedir.

84. ve 85. fasıllarda yer alan Makineler ve Mekanik Cihazlar; Elektrik Malzemeleri 2012 yılında Kosova'ya yönelik ihracatımızda ikinci sırada yer alan ürün grubu olup, 2012 yılı Kosova'ya yönelik ihracatımız içerisindeki payı yaklaşık % 21,8 seviyesinde gerçekleşmiş ve bu gruptaki ihracatımız yaklaşık 43 milyon Euro'ya ulaşmıştır. Anılan ürün grubundaki ihracatımızın yaklaşık % 6,1'ini 85.16 GTİP'li, elektrikli su ısıtıcıları, elektrotermik cihazlar, ortam ısıtıcıları, saç ve el kurutucuları ve ütüler oluşturmaktadır.

Söz konusu fasıllardan ihraç edilen ürünler, kablolar, elektrikli ısıtıcılar, buzdolapları, elektrik aksam ve parçaları, dokuma makineleri, bulaşık ve çamaşır makineleri olarak sıralayabiliriz.

Adi metaller ve adi metallerden eşyalar % 15 ile ihracatımız içinde üçüncü sırada yer almaktadır. Söz konusu ürünler içinde demir ve çelikten inşaat ve inşaat aksamı % 20,4 payla ilk sırada yer almaktadır.

Dördüncü sırada % 3,6 payla mobilya, prefabrik yapılar, diğer aydınlatma cihazları gelmektedir. Söz konusu ürünlerin 2012 yılı ihracatımız içindeki payı 7,1 milyon Euro'dur.

2 YABANCI SERMAYE TANIMI, TARİHİ GELİŞİMİ ve TEORİLER

2.1 Yabancı Sermaye Tanım

Yabancı sermaye, bir ülkenin ekonomik kalkınmasında ve gelişmesinde önemli bir yere sahiptir. Çünkü yabancı sermaye kullanan ülke açısından bir nevi kredi özelliği taşımaktadır. Ancak bu kredinin verimli alanlara yatırılması ve işletilmesi de önem taşımaktadır. Literatürde yabancı sermayenin tanımına çeşitli şekillerde rastlanabilmektedir, buna yabancı sermayeye bakış açısı ve yaklaşım farklılıkları neden olmaktadır. Bu bağlamda yabancı sermaye: “bir ülkenin karşılığını değişik şekillerde, ilerde ödemek üzere başka ülkelerden kısa sürede, ekonomik gücüne ekleyebileceği mali ve teknolojik kaynaklardır” şeklinde tanımlanabilir.¹³

Yabancı sermaye yatırımları bir ülkenin sabit sermaye stokunun artması, teknoloji ve işletme bilgisi getirmesi, istihdam yaratması ve rekabeti geliştirmesi, ödemeler dengesi açığını azaltması, iç piyasaya dinamizm kazandırması, teknik eleman ve yönetici açığını azaltması yönüyle ekonomiye katkıda bulunmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler de büyümesine ve kalkınmasına olumlu etkileri olması sebebiyle yabancı sermayeye doğru bir eğilim göstermektedir. Fakat yabancı yatırımlar sadece yatırımın yapıldığı ülkede değil, aynı zamanda yatırımı yapan ülkede de çeşitli avantajlar sağlamaktadır.¹⁴

2.2. Yabancı Sermayenin Tarihsel Gelişimi

Yabancı sermaye son yıllarda yoğunlaşmış olmakla birlikte, tarihi eski zamanlara kadar gitmektedir. Wilkins M.Ö. 2500 yılında Sümerli tüccarların mallarını ulaştırabilmek, muhafaza edebilmek ve satabilmek için gerekli buldukları ticari yapıları yabancı topraklarda inşa ettiklerini belirtmektedir. 17’nci yüzyılın ortalarına doğru İngiliz, Fransız ve Hollandalı tacirler firmalarını temsil etmek üzere yakınlarını Amerika ve Batı Hindistan’a göndermiştir.¹⁵ 19. yüzyıl boyunca sanayileşen batı ülkeleri sanayi devrimi sonrasında bünyelerindeki sermaye birikimlerini başka ülkelerdeki en çok kârı sağlayacak yatırım alanlarına yöneltme ihtiyacı içine girmişlerdir.

¹³ Tevfik Güngör Uras, **Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları**, İktisadi Yayınlar Lmt. Şti., İstanbul 1979, s.27

¹⁴ Cahit Aydemir vd., **Doğrudan Yabancı Yatırımların Dünya’daki ve Türkiye’deki Gelişimi**, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 23, 2012, s.70, 69-104

¹⁵ Mira Wilkins, **The Emergence of Multinational Enterprise: American Business Abroad from the Colonial Era to 1914**, Cambridge, MA, Harvard University Press, 1970, s.1

Genellikle Avrupa sanayisinin ihtiyacı olan hammaddelerin bulunduğu ucuz işgücüne sahip sömürgeler ve bazı az gelişmiş ülkeler batı ülkeleri için cazip yatırım alanları olarak ön plana çıkmışlardır. Özellikle İngiltere'nin ihtiyaç duyduğu hammaddelerin (madenler, petrol) çıkarılması için 1800'lü yılların başındaki sömürgelerdeki girişimleri yabancı sermaye yatırımlarının başlangıcı olarak kabul edilmektedir. 1800'lü yıllarda doğal ve tarımsal kaynaklarla başlayan yabancı sermaye yatırımları günümüze kadar bilgi işleminden nükleer maddelere ve hizmet sektörü yatırımlarına kadar uzanan bir gelişim süreci geçirmiştir.¹⁶

Tüm bu gelişmeler ışığında 1800'lü yıllarda doğal ve tarımsal kaynaklarla başlayan yabancı sermaye yatırımları günümüze kadar bilgi işleminden nükleer maddelere ve hizmet sektörü yatırımlarına kadar uzanan bir gelişim süreci içinde bulunmuştur. 1800-1890 yılları arasında yün, petrol, mineral, kauçuk, meyve, gibi doğal ve tarımsal kaynaklar üzerinde yoğunlaşan doğrudan yabancı sermaye yatırımları 1891-1940 yılları arasında kimyasal maddeler, ilaç, yiyecek ve motorlu taşıtlar üzerinde gerçekleşmiştir.¹⁷

1945 sonrası dönem önemli siyasal ve ekonomik gelişmeleri ve değişimleri de beraberinde getirmiştir. Savaşın sona ermesiyle yabancı sermaye daha çok önem kazanmaya başlamıştır. Bunun ardındaki en büyük etken, savaş sonrası yıkılan Avrupa'nın, savaşın hem siyasal hem de ekonomik galibi ABD'nin kredi ve hibelerine muhtaç duruma gelmesi, SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) ile ABD arasında savaş sonrası dünyaya yönelik uzlaşmazlıkların iki farklı ideoloji temelinde, iki kutuplu bir dünyanın ortaya çıkmasına neden olmasıdır. ABD bu nedenle kendi etki sahasında kalan bölgeleri ve eski dünya güçleri olan Batı Avrupalı müttefiklerini ekonomik olarak kalkındırma amacıyla yatırımlarını bu bölgeye kanallandırmıştır. Savaş sonrasında, Bretton Woods konferansları ile kurulan DB ve IMF ile yeni dünya düzeninin temel uluslararası kurumları ortaya çıkmıştır. Dünya paraları dolara bağlanarak uluslararası değişimde kolaylık sağlanmıştır. Böylece kredi sağlamanın kaynağı uluslararası yapılara, bu yapılar üzerindeki etki de ABD'ye geçmiştir. ABD'nin kurduğu bu yapı ile birlikte genişleyen dünya ekonomisi 1970'lere kadar özellikle de Batılı ülkelere önemli bir refah sağlamış ve bu dönem "Altın Çağ" olarak adlandırılmıştır. Söz konusu refah artışında DB ile IMF'nin önemli katkıları olmuştur. IMF, cari açığı olan ülkelere finansman sağlamakla yükümlüydü. Ek olarak

¹⁶ Fulya Bayraktar, **Dünyada ve Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları**, Türkiye Kalkınma Bankası A.S. Genel Araştırmalar, Ankara 2003, s.6-7

¹⁷ Efe Dünder, **Uluslararası Ticaret Hukukunda Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Çok Uluslu Şirketler İncelemesi**, Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi, (11)41, 2014, ss.273-282

hem açığı olanların hem de fazlası olanların açık ve fazlalarını azaltmak için önlem almalarını sağlamakla da yükümlüydü.¹⁸

II Dünya Savaşının patlak vermesiyle yabancı sermaye yatırımlarında yeni bir döneme girilmiştir. II Dünya Savaşından önceki yıllarda yabancı sermaye yatırımları daha çok portföy yatırımları şeklindedir.¹⁹ Savaştan sonraki dönemde dolaysız yatırım şeklindeki yabancı özel sermaye yatırımları daha çok önem kazanmaya başlamıştır. Şüphesiz bu gelişmede, 1950’li yıllardan sonra dünya ekonomisinde giderek önemli bir güç teşkil etmeye başlayan ve dolaysız yabancı sermaye yatırımı niteliğinde olan çok uluslu şirketlerin rolü büyük olmaktadır.²⁰

II Dünya Savaşından sonra gelişmekte olan ülkelerin kalkınma çabaları artmıştır. Bu ülkeler sanayileşmiş ülkelere hammadde sağlayıp çeşitli sanayi ürünleri ve sermaye malları ithal eder durumdan kurtulmanın yollarını aramaya başlamışlardır. İşte yabancı sermaye yatırımları, ihtiyaç içindeki gelişmekte olan ülkelere, teşebbüs yeteneği, teknoloji, yönetim bilgisi ve pazarlama gibi sermaye kaynaklarının potansiyel bir kaynağı olarak kabul edilmiştir. Üçüncü Dünya Ülkeleri, sadece asgari düzenlemeler değil, vergi bağışıklıkları ve sübvansiyonlar gibi özel teşviklerle dış yatırımlar için misafirperver bir iklim sağlamaya gayret etmişlerdir.²¹ Gelişmekte olan ülkelerin yabancı sermaye pragmatik bir şekilde yaklaşmalarının bir sonucu ve 1960’lardan sonra değişen dünya şartları, bu ülkelerdeki yabancı sermaye yatırımlarının miktarını arttırmıştır. 1960 yılı itibariyle gelişmekte olan ülkelerdeki yabancı sermaye miktarı 2 milyar dolar iken, 1982 yılında 10 milyar dolara yükselmiştir.²²

Sanayi devrimini gerçekleştiren İngiltere’nin sömürgelerindeki yatırımları ile başlayan, ABD’nin Birinci Dünya Savaşı sonrasında devreye girmesiyle artan doğrudan yabancı yatırımlar, bugün ülke ayrımı yapmaksızın dünyanın her tarafında yatırımlarını

¹⁸ Heather D. Gibson, Euclid Tsakalatos, **Uluslararası Borç Krizi: Nedenler, Sonuçlar ve Çözümler, Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Gerilemesi**, F. Şenses, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.184-185

¹⁹ Mehmet Şahin, **Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları**, Ankara, Ekonomik ve Sosyal Yayınlar, No:3, 1975, s.12

²⁰ Rıdvan Karluk, **Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları**, İstanbul, İ.T.Ö., Ekonomik Yayınlar Dizisi, No:13. 1983, s.13

²¹ Isaiah Frank, **Foreign Enterprise in Developing Countries**. Baltimore, The John Hopkins University, Pres, 1980, s.2

²² **Foreign Private Investment in Developing Countires**, I.M.F., Occasioanal Paper 33, 1985, s.3

gerçekleştirmektedir. Doğal olarak her ülke yabancı sermaye yatırımlarında aynı oranda pay alamamaktadır.²³

2.3. Doğrudan Yabancı Yatırım Önemi

Bir ülkede ekonomik kalkınmanın temel şartı ülke kaynaklarından elde edilen tasarrufların kullanılması ya da yabancı tasarrufların çekilmesidir. Bu da dış borçlanma veya yabancı sermaye girişi ile olur. Yabancı sermayenin gelişmekte olan ülkelerdeki tasarruf açığını, dolayısıyla da sermaye açığını gidermede büyük etkisi vardır. Dünyada tasarruf açığını bu şekilde kapatarak gelişme kaydeden pek çok ülke bulunmaktadır.²⁴

Çeşitli ekonomik kavramlar arasındaki karşılıklı ilişkiler ağı incelendiğinde yabancı sermaye yatırımlarının ülke ekonomisi için önemi daha açık olarak ortaya çıkmaktadır,²⁵

- Dış ticaretin büyüme ve gelişme üzerindeki olumlu etkisi genel kabul görmüş ve ülkelerin ekonomi politikalarını yönlendirmiştir. Mal ve hizmetlerin yabancı pazarlara taşınmasını sağlayan yabancı sermaye yatırımları ise, dünya ticaretinin yönünü, kompozisyonunu ve hacmini belirleyen uluslararası üretimi organize etmektedir.
- Yabancı sermayenin büyüme ve kalkınmaya olan olumlu etkisi yabancı sermaye yatırımlarına ilişkin politikalarda kendisini göstermektedir. Öte yandan, ticaret ve ticaret politikaları yabancı sermaye yatırımlarının kompozisyonu, yönü ve büyüklüğünü etkilemektedir.

2.3.1. Yatırımcı Ülke Açısından

Dünyada küreselleşme süreci öncesinde yeterince önemslenmeyen yabancı sermaye, bugün kalkınmaya olan katkısının anlaşılmasıyla, gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerin ilgi odağı haline gelmiştir. Küreselleşmeyle birlikte, ekonomi ve ticarete liberalleşme eğilimlerinin hız kazanmasıyla, sermayenin serbest dolaşımı artmış, ticaret serbestleşmiş ve tüketici alışkanlıklarında benzerlikler görülmeye başlamıştır. Tüm bunlara ilaveten, sanayi faaliyetlerinin belli bir coğrafi bölgede yoğunlaşması süreci kaybolmaya başlamış, sektörler ve işletmeler

²³ Muhammet Akdiş, **Dünya’da ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler, İnceleme Yarışması Mansiyon, Dünya’da Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler**, İstanbul, YASED Yayınları No:33 ss.61-90.

²⁴ İŞERİ Müge, AKTAŞ Zeynep, **“İMKB” de Yabancı Portföy Yatırımlarındaki Hareketler**, Erişim:www.ceterisparibus.com, (22.07.2014)

²⁵ KARABALIK Hakan, **“Orta Avrupa Ülkelerinde Yabancı Sermaye ve Özelleştirme”**, Erişim:www.dtm.gov.tr

arasında hızlı gelişmeler ortaya çıkmış, sınırlar ötesi ve işletmeler arasındaki işbirliği ve yabancı sermaye yatırımları artmıştır.

Bu gelişmeler sonucu, ülkelerin pazarları arasındaki sınırlar neredeyse tamamen ortadan kalkarak, tek bir dünya pazarı oluşmuş ve firmalar da bu pazardan pay kapmak için, birbirleriyle kıyasıya rekabet etmeye ve daha kaliteli ürünleri daha ucuza üretebilmenin yollarını aramaya başlamışlardır. Gelişmiş ülkeler rekabet güçlerini artırmada gerekli olan daha ucuz işgücü, daha ucuz hammadde, daha uygun yasal düzenlemeler ve vergilendirme sistemini ve şartlarını elde edebilmek için sermaye ve teknoloji transferi yoluna gitmektedirler.²⁶

2.3.2 Yatırım Yapılan Ülke Açısından

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için refahın ve kalkınmanın anahtarlarından biri olarak görülmektedir. Ülkeler, gün geçtikçe ekonomilerine katkılarını daha iyi anladıkları doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekmek için daha çok uğraş vermektedirler. Geçmişte doğrudan yabancı sermaye yatırımları; sermaye açığını kapatmak, üretimi artırmak, işsizliğe çözüm getirmek, üretim maliyetlerini düşürmek, ucuz hammadde kullanmak ve döviz rezervlerini genişletmek nedenleriyle cazipti. Günümüzde ise bu faktörlere ilave olarak yeni beklentiler ortaya çıkmıştır. Bunlar, ülke içinde sağlıklı bir rekabet ortamı yaratmak, yeni teknolojiler elde etmek, know-how geliştirmek, gelişmiş ve sermaye ihraç eden ülkelerin politik ve ekonomik desteğini sağlamak, promosyon, dışa açılmak, çevreyi korumak ve insan kaynaklarının geliştirilmesidir.²⁷

DYY'lerin hızla artması ve uluslararası ticaretin giderek daha fazla serbestleştirilmesi birçok eleştiriye konu olmakla birlikte, elbette gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin bazı çıkarları doğrultusunda ve karşılıklı olarak gerçekleşmektedir. Bu durumdan ev sahibi durumundaki ülkenin kazanımları ise şu şekilde sıralanabilir:²⁸

- DYY'ler portföy yatırımları kadar akışkan değildir. Bu nedenle bir kriz karşısında ev sahibi ülkeyi terk etmeleri portföy yatırımları kadar hızlı ve kolay olmaz. Bu da yapılmış

²⁶ OKSAY Suna, “Çokuluslu Şirketler Teorileri Çerçevesinde, Yabancı Sermaye Yatırımlarının İncelenerek Değerlendirilmesi”, Dış Ticaret Müsteşarlığı Dergisi, Sayı 8, Ocak 1998.

²⁷ ALTINIRMAK Gökbel Serpil, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Ve Türkiye”, Erişim: www.eso-es.net (25.10.2014)

²⁸ EKİNCİ Alper, “Çin Yabancı Sermaye Türkiye”, Turhan Kitabevi, Ankara 2005, s.15.

olan yatırımların daha uzun soluklu olması ve oluşabilecek kriz ortamına rağmen korunması anlamına gelir.

- Yabancı yatırımcı sahip olduğu üretim tekniklerini ev sahibi ülkeye götürmek suretiyle bu ülkenin teknoloji seviyesinin artmasına direkt bir katkıda bulunur. Ev sahibi ülke yetenekleri doğrultusunda zamanla bu teknolojiyi içselleştirmek ve geliştirmek düşüncesiyle hareket eder ve kaynaklarının bir bölümünü AR-GE faaliyetlerine yönlendirebilirse bir süre sonra teknoloji ithal eden ülke olmaktan çıkıp teknoloji üreten ülke olma konumuna gelebilir.
- Yabancı yatırımcı bir ülkeye giderken sermaye, teknoloji yanında üretim bilgisi (know-how) ve etkin üretim için gereken çağdaş yönetim becerileri birikimini de beraberinde götürür. Bunun neticesi olarak ev sahibi ülke için yeni üretim ve yönetim bilgi ve becerisine ulaşmanın maliyeti azalırken, vasıflarında gelişme ve çeşitlenme gözlenen iş gücünü çağdaş normlarla yönetecek yönetici kadrosunun yetişmesi için gerekli zemin hazırlanmış olur,
- Ev sahibi ülkelerde yatırımların yoğunlaştığı merkezlerde sanayi üretimi ve ürünlerin niteliklerinde gelişmelere paralel olarak, tarıma yönelik üretimde de nitelik artışı yaşanır. Bölgede nüfus hareketliliğinin ve kentleşme oranının arttığı, hizmetlerin çeşitlenerek artma eğilimine girdiği, sosyo-kültürel dokunun önemli başkalaşımalar geçirdiği gözlenir.
- Üretim yapılacak sektöre yönelik yan sanayi bölgede tutunup bir müddet sonra bu alanda yapılan üretimin her türlü ihtiyacına cevap verecek bir niteliğe kavuşur ki bu da yeni yatırım ve istihdam fırsatlarının yaratılması anlamına gelir.
- Genellikle yabancı pazarlara erişimde yabancı yatırımcının sağlayacağı avantajlardan istifade edilir. Daha önceki birikimi ve tescil edilmiş ürün kalitesiyle yabancı yatırımcı mevcut bağlantılarını kullanarak ev sahibi ülkenin ihracat hacmini, ithalat ve diğer ihtiyaçları için ihtiyaç duyduğu döviz rezervlerini ve gelirlerini artırmaya yardımcı olur ve ödemeler dengesinde düzelmeler kaydedilir. DYY'lerin ödemeler dengesine katkıları kendisini ödemeler bilançosu etkisi şeklinde hissettirir. İthalat, ihracat, turizm ve işçi gelirleriyle sermaye giriş ve çıkışlarından ibaret olan bu hesaplama içerisinde DYY'lerin etkisiyle artan gelirler ödemeler dengesinin düzelmesine katkıda bulunur.
- DYY'ler girdikleri piyasaların yapılarında önemli değişiklikleri tetiklemektedirler. Rekabet olgusu bu değişimin doğal bir sonucu olarak yeni piyasa düzeninin önemli bir

karakteristiği olarak karşımıza çıkmaktadır. Rekabet ortamının getirdiği kazanımlar ise ucuzlayan fiyatlar nedeniyle artan tüketici refahı, ürün çeşitlenmesi veya piyasaya yeni ürün girişi, ürün kalitesinde ve garanti kapsamında artış, daha fazla dikkate alınan tüketici görüşleri ve tatmini, yerli veya global piyasalarda rekabet gücüne sahip firmaların artması ve uluslararası pazarlardan elde edilen payda artışlar şeklinde sıralanabilir,

- DYY girişi ev sahibi ülkede iktisadi çevreyi değiştirmekle kalmaz, tüketim alışkanlıklarından vatandaş devlet ilişkilerine kadar çok önemli değişiklikleri de tetikler. Artan refah seviyesi hizmetler sektörünü geliştirir, bu arada dışa açılma derecesi sürekli artar ve küreselleşmenin iktisadi olmayan sosyo-kültürel entegrasyon boyutu da büyük bir ivme ile artar ve kurumsallaşma gerçekleşir. Çağdaş beklentiler ve değerlerin günlük hayatın içinde ki varlığı artar, insan hakları temel hak ve özgürlükler ve demokrasi bilinci gelişir.

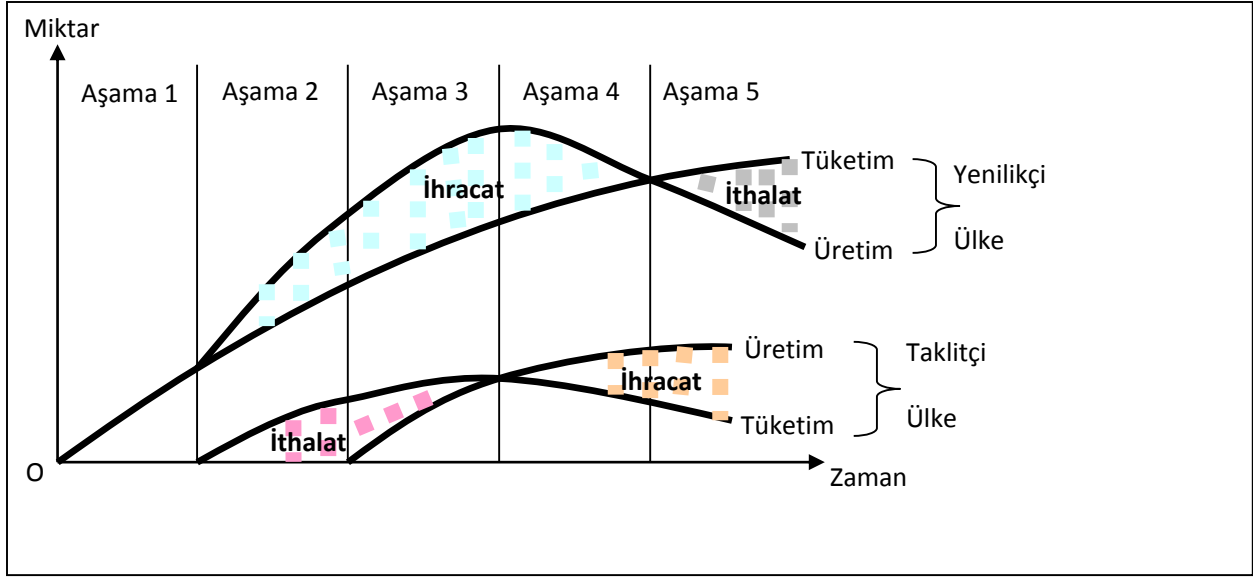
2.4 Doğrudan Yabancı Yatırım Teorileri

Yabancı sermaye yatırım teorileri, amaç ve yaklaşım bakımından çok farklı sınıflamalara ayrılmakta ve çeşitli teoriler aracılığıyla açıklanmaya çalışılmaktadır.

2.4.1 Ürün Devreleri Teorisi

Reymond Vernon tarafından geliştirilen bu kuram, yatırım ve ticaret kalıplarındaki değişiklikleri ve yeni bir ürünün bulunuşundan-olgunlaşmasına kadar geçen ürün safhalarını açıklamaktadır. Vernon'a göre; malların üretimi sırasında kullanılan girdilerin ülkeler arasındaki karşılaştırmalı üstünlükleri birbirlerinden farklı olduğundan bazı ülkeler var olan malların üretiminde bazıları da yeni mal üretiminde uzmanlaşmalıdır. Yeni bir malların ortaya çıkması ve teknolojik yenilikler genellikle ileri sanayileşmiş ABD gibi gelişmiş ülkelerde olmaktadır. Bu durum yüksek derecede eğitilmiş işgücünün ve araştırma geliştirmeye yapılan yüksek yatırımın bir sonucudur. Yeni bir mal durumundan ürünün hayat devreleri boyunca hareket ederek eski bir mal durumuna geçen ürün coğrafi yer değiştirmektedir.²⁹

²⁹ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat: Teori Politika ve Uygulama**, Kurtiş Matbaası, 13. Baskı, İstanbul, s.84, 1999.

Şekil 1: Ürün Hayat Döngüsü (Devreleri) Teorisi

Kaynak: Erişim adresi: <https://people.hofstra.edu/geotrans/eng/ch5en/conc5en/productlifecycle.html>

Ürün böyle bir piyasada üreilmeye başlandıktan sonra ürüne olan talep zamanla artar ve ürün standartlaşır. Artan standartlaşma ürün farklılaştırması sürecinin sonunu getirmez, aksine artan rekabet uzmanlaşmayı da beraberinde getirir (Radyo üretiminden masa radyosu, otomobil radyosu ve mobil radyoların üretimine geçilmesi gibi).

Artan rekabet üretim yeri seçimini etkiler. Ürün standartlaştığı için üretim de standartlaşır ve esnekliğe olan ihtiyaç düşer ve ürünün maliyeti önem kazanmaya başlar. Maliyetin önem kazanması, üretimin maliyetlerin düşük olduğu yerlere kayıp kaymayacağı sorusunu akla getirmektedir. Bu karar da, ulaştırma maliyetlerinin eklendiği ilk üretim yerindeki maliyetlerin dış ülkedeki maliyetler ile karşılaştırılması sonucunda verilir.

Karar sonucunda üretim emek maliyetlerinin yüksek olduğu kaynak ülkeden emek maliyetinin görece düşük olduğu gelişmekte olan ülkelere kayar.

Menşe ülke bu sürecin başlangıcında üretimini ve pazarlamasını sadece kendi ülkesinde yaparken, zamanla ihracata başlar ve ardından da üretimini dış ülkelere kaydırır. Son olarak da üretiminin büyük bir kısmını yurt dışına kaydırarak net ithalatçı konumuna gelebilir.

Ürün döngüsü teorisi DYY akımlarını açıklamada önemli katkılarda bulunmuşsa da hammadde arayan yatırımları açıklamakta kullanılamamaktadır. Ayrıca teori ürün döngülerinin kısa süreli olduğu durumlarda güçsüzleşmesi, yeni buluşların genelde ÇUŞ tarafından yapıldığı

günümüz ekonomik yapısında anlamının azalması, belirsizliğe ve sınır ötesi üretimde maliyetlere gereğinden fazla önem vermesiyle eleştirilmektedir.

2.4.2. İçselleştirme Teorisi

Bir malın üretimindeki çeşitli süreçlerin tek bir organizasyon altında toplanması, koordinasyon ve ortak denetime olanak vererek, maliyetleri düşürücü etkide bulunabilecektir. Bu maliyetleri düşürücü etki firmaların yatay ve dikey bütünleşmesi sonucun da ortaya çıkar.

Bir malın üretiminde, farklı aşamalardaki işlerin tek bir örgüt yönetiminde toplanması, dikey bütünleşme olarak ifade edilmektedir. Dikey bütünleşme, ileriye, tüketiciye; geriye, hammadde üretimine yönelik olmaktadır.

ÇUŞ'ların kullandıkları hammaddelerin temini için, bu kaynakların bulunduğu ülkeye DYY yapmaları, geriye dikey bütünleşme olarak gösterilmektedir. Bu tür bütünleşme daha çok petrol ve madencilığe yönelik hammaddelerde söz konusudur. İleriye doğru dikey bütünleşmeye dayanan DYY'lere ise, ana ülkenin yabancı ülkelerde kurduğu satış şubeleri örnek olarak gösterilebilir. Ana ülkeden ihraç edilen mal, ev sahibi ülkede bağlı şube tarafından pazarlanır.

Firmanın geçmiş üretim deneyimleri sonucu elde etmiş olduğu birtakım özel bilgi avantajı vardır. Bunlar; malın biçimi, üretim teknolojisi, pazarlaması, firmanın yönetimi gibi teknik bilgilerdir. Bu bilgiler, firmaya rakipleri karşısında rekabet gücü sağlayabilmektedir. Bu tür bilgi üzerindeki hakların korunması oldukça zordur. Çünkü, başka bir firmaya satılan lisans anlaşması diğer firmalarca taklit edilebilir, ayrıca fikri mülkiyet haklarının fiyatlarının belirlenmesinin de oldukça güç olması sebebiyle lisans anlaşmaları yerine yatay bütünleşme yolu tercih edilmektedir.³⁰

İçselleştirme ekonomisinin nedenleri şu şekilde belirtilebilir:

- Yenilikçi firmanın ürün hakkındaki teknoloji ve pazarlama konularındaki know-how'dan geniş ölçüde yararlanma isteği,
- Mübadele esnasında işlem maliyetlerinin önemli boyutlara ulaşması, burada işlem maliyetleri ile kastedilen ticaret esnasında fiyat dışında ortaya çıkan maliyetlerdir. Bu maliyetleri belirleyen unsurlar, ev sahibi ülkenin gümrük tarife yapısı, firmanın en etkin ölçeğine göre, yabancı piyasanın genişliği, alıcı ve satıcılar arasındaki taşıma ve koordinasyon maliyetleridir.

³⁰ Oksay, Suna (1998); Şatıroğlu, Kadir D. (1984), **Çokuluslu Şirketler, Strüktürel ve Fonksiyonel Bir Evrim Yaklaşımı**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No.536, Ankara s 27-28

Yatay ve dikey bütünleşmeler yoluyla bu tür maliyetlerin tamamen ortadan kaldırılması veya en düşük seviyeye indirilmesi hedeflenmiştir.

İçselleştirme yaklaşımının DYY'lere en büyük katkısı, yatırımcıların neden lisans anlaşmaları, yönetim anlaşmaları gibi yollar yerine DYY'leri tercih ettiklerini açıklamasıyla sağlamıştır³¹

2.4.3 OLI Teorisi

Doğrudan yabancı yatırımın üç farklı teorisinin bir harmanı olan ve “ekletik paradigma” olarak da bilinen yada OLI teorisi, John Dunning tarafından geliştirildi. OLI; Ownership, Location, Internalization kelimelerinin baş harflerinden (O+ L + I) oluşmakta ve her bir parçası farklı sorulara odaklanmaktadır. Teoriye göre; çok uluslu şirketler doğrudan yatırım yapma kararı verirken sahip oldukları avantajlara göre hareket etmekte ve yatırım kararları için üç temel avantajın bir arada olması gerekmektedir. Bu avantajlar; (O= Ownership advantages) mülkiyet avantajı, (L= Location advantages) konumsal avantaj ve (Internalization advantages) içselleştirme avantajıdır. Yerli ve yabancı firmaların piyasalarda rekabet üstünlüğü elde edebilmeleri bu avantajlara sahip olmalarıyla yakından ilişkilidir.

Uluslararası işletmecilik ve yönetim açısından John Dunning tarafından geliştirilen OLI modeli büyük önem taşımaktadır. Bu teoriye göre bir firmanın doğrudan yabancı sermaye yatırımında bulunması için üç koşulun gerçekleşmesi gerekir. Bunlar mülkiyet, içselleştirme ve coğrafi konum avantajlarıdır.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapacak firmanın öncelikle diğer firmalardan farklı olarak, mülkiyetten kaynaklanan ve yabancı piyasalarda rekabet etmesini sağlayacak, kendine özgü bazı avantajlarının olması gerekir. Bu avantajlar maddi (tangible) ve gayri maddi (intangible) kaynaklardan oluşur. Bu avantajlar şirketin faaliyet gösterdiği endüstri ya da ilk ortaya çıktığı ülkeden kaynaklansa da her yerde kullanılabilir. Bu avantajlar bir firmanın aynı yerde faaliyet gösteren diğer firmalara üstün olarak sahip olduğu avantajlardır. Pazara ve ham madde kaynaklarına ulaşım, ölçek ekonomilerine ulaşmış olma, patent, ticari marka, yönetim becerileri gibi gayri maddi varlıklara sahip olma; büyüklük, monopol gücü bu avantajlara örnek

³¹ Seyidoğlu, Halil (1998), Uluslararası İktisat, **Teori, Politika ve Uygulama**, Güzem Yayınları No: 14, Geliştirilmiş 12. baskı, İstanbul. ; İyiboçuk, Erol (1985), **Uluslararası İktisat Teorisi**, Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F., Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa.

olarak verilebilir. Bunun yanında başka bir ülkede açılan bir üretim tesisi, ana şirketin ucuz girdi, pazar bilgisi, yönetim becerisi, araştırma geliştirme gibi desteklerinden düşük maliyetlerle faydalanabilir.³²

Eklektik Paradigmaya göre, bir işletme kendi ülkesinin sınırları dışında yatırım yapabilmek için hedef ülkedeki yerli firmalara kıyasla bazı avantajlara sahip olmalıdır. Yatırımcı işletme, bu avantajları yerli firmalardan birine kiralayarak faaliyette bulunmak yerine, kendisi doğrudan pazara girmeyi tercih edebilir. Bu tercih, yabancı pazardaki faaliyetinden daha yüksek oranda kâr etme beklentisinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca yatırım yapan işletme, avantajlarını yeni bir pazarda kullanarak rekabet gücünü artıracaktır.

Genel bir değerlendirme çerçevesinde Dunning'in eklektik yaklaşımının, niteliği gereği daha kapsayıcı olduğunu belirlemek yerinde olacaktır. Bu yaklaşımda yer, firma ve uluslararasılaşma avantajlarının içeren holistik bir yaklaşım sergilenmiş ve birçok uluslararası yatırım araştırmasına da kaynaklık etmiştir.³³

OLI modeline göre, işletmenin pazara giriş kararını, üç avantaj seti belirlemektedir. Bu avantajlar aşağıdaki Tablo 8'de gösterilmiştir.

³² John H. Dunning, **Trade, Location of Economic Activity and the MNE: A Search for an Eclectic Approach**, The International Allocation of Economic Activity Proceedings of a Nobel Symposium held at Stockholm, New York, s.400-402, 1977

³³ Tatoglu, Ekrem ve Keith W. Glaister, (1997), "**Ownership, Location and Internationalization Determinants of Western MNEs' FDI in Turkey**". Leeds: Discussion Paper-02, Leeds University Business School, s.6.

Tablo 8. Dunning'in Uluslararası Üretim Eklektik Teorisi

<u>Mülkiyet</u> <u>avantajları</u>	Firmaya özgü bilgi avantajları	
	İşletme, pazarlama, finansal beceriler	
	Dikey entegrasyon	Kaynakların kontrolü
		Pazarların kontrolü
	Riskin çeşitlendirilmesi	
<u>Uluslararasılaşma</u> <u>avantajları</u>	Mülkiyet hakların güçlendirilmesi ve diğer işlem maliyetlerin giderilmesi?	
	Satıcı belirsizliğin azaltılması	
	Hükümet düzenlemelerinin ayarlanması	
<u>Konum (ülkeye</u> <u>özgü) avantajları</u>	Ulusal üretim fonksiyonları	
	Hükümetin kontrol ve düzenlemeleri	
	Politik risk; kültürel değerler	

Kaynak: Alan M. Rugman, Donald J.Lecraw ve Laurence D.Booth, International Bussiness; Firm and Environment, McGraw-Hill Book Company, Singapore, 1985, s.118

- a) *mülkiyet avantajları*, ya da şirkete özgü avantajlar, mülkiyet sahibinin uyuğu ve doğasına bağlı avantajlardır. Belli bir pazarda hizmet yapan bir firma diğer ülkelerden gelen firmalara karşı belli mülkiyet avantajlara sahip olmalıdır. Şirkete özgü (mülkiyet) avantajları, çoğunlukla, en azından bir zaman dilimi içerisinde eşi olmayan ve firmaya özgü maddi olmayan varlıklarının mülkiyeti şeklinde olmaktadır.
- b) *uluslararasılaşma avantajları*, kendi örgüt içinde ulusal sınırlar arasında mülkiyet avantajlarının transferinden kaynaklanan avantajlar. Bu avantajlar, önceki paragrafta ele alınan koşulların yerine getirildiğini varsayar. Ayrıca uluslararasılaşma avantajlarına sahip olan bir firma için bu avantajların başka yabancı firmaya satılması veya lisans sözleşmesi verilmesi yerine kendi tarafından kullanılmasını daha karlı olması gerektiğini

savunur. Böylece çokuluslu olacak firma, kendi mülkiyet avantajlarını uluslararasılaştırmak için (örneğin, bilgi alanında şirketine özgü avantajları üzerinde mülkiyet haklarını korumak için) teşvikte bulunmalıdır. Bu işlem ise bağımsız bir şirketle yapılacak sözleşme yolundan çok kendi aktivitelerin genişletilmesi yoluyla yapılmalıdır. Lisans anlaşması, yönetim sözleşmesi, franchising, anahtar teslim projesi, teknik hizmet anlaşması veya sözleşmeli üretim gibi uluslararasılaştırmamanın alternative yöntemleri, şirkete özgü avantajların elde edilmesi için uygun yöntemler olmamaktadır.

- c) *konum avantajları*, ya da ülkeye özgü avantajlar, üretim maliyetleri ve karı etkileyen değişik kaynak, kurum ve düzenlemeleri içeren farklı yerlerin bulunmasından kaynaklanan avantajlardır. Bu avantajlar, önceki iki paragrafta ele alınan koşulların yerine getirildiğini varsayar. Bir şirket için ülkeye özgü avantajlarını (en azından bazı faktör girdileri, doğal kaynaklar da dahil olmak üzere, bağlamında) kullanarak ana ülkesi dışında çalışması daha karlı olmaktadır. Aksi takdirde, yabancı pazarlar tümüyle ihracatlar, iç pazarlar da tümüyle iç üretim ile idare edecektir. Böylece çokuluslu şirketlerin konum avantajları, yabancı pazarlarda çalışma şeklini belirleyen önemli unsurlar olmaktadır.³⁴

OLI avantajları iyi sağlandığı takdirde işletme yüksek kontrol seviyesi bulunan uygun pazara giriş tipini benimseme eğilimine sahip olacaktır. Son yıllarda araştırmacı tarafından rekabet avantajları, piyasa başarısızlıkları ve işbirlikleri gibi dinamik çevre özelliklerinin de modele entegre edilmesi gerektiği vurgulandı.

Geçiş sürecinde pazara giriş kararlarını anlatmak için OLI modeli büyük bir uygulama alanı bulmuştu. Teorinin temelinde yatan ana fikirler birkaç ampirik çalışmalar tarafından desteklendi. Nakos ve Brouthers'ın 2002 yılında geçiş ekonomileri üzerine uyguladıkları bu modelde, giriş kararını etkileyen faktörler incelenirken rekabet ve karar vericileri etkileyen stratejik koşul ve olasılıklarını ihmal etmektedir.³⁵

³⁴ Alan M. Rugman, Donald J.Lecraw ve Laurence D.Booth, **İnternational Bussiness; Firm and Environment**, McGraw-Hill Book Company, Singapore, 1985, s.118

³⁵ Zhao ve Decker, Decker Reinhold ve Xuemin Zhao. '**Choice Of Foreign Market Entry Mode:Cognitions from Empirical And Theoretical Studies**', (Discussion Paper No.512, Department of Business Administration and Economics, University of Bielefeld, 2004), s.7-8 Erişim:<http://www.springerlink.com/index/123k057520188239.pdf> Erişim: (22.02.2015)

2.4.4. Diğer Teoriler

Ana akım teorilerden başka bir de diğer teoriler vardır. Bu teoriler ana akım teoriler kadar popüler olmasalar da ana akım teorilerin geliştirilmesinde önemli katkılarda bulunmuşlardır. Bunlardan Caves'in, Knickerbocker'in ve Hymer ile Kindleberger'in teorileri incelenecektir.

2.4.4.1 Caves Ekonomileri

Caves'e göre DYY 3 sebebe dayandırılabilir³⁶. Bunlar:

- Soyut sermaye
- Çok tesisli işletmeler
- Girişimci özellikler

Caves, DYY'nin yatay ve dikey olarak sınıflara ayrıldıktan sonra yorumlanması gerekliliğini vurgulamıştır.³⁷

1. Nitelik, firma içinde kamusal mal özelliğine sahip olmalıdır. Bu sayede yurtdışında açılacak olan iştirak veya şube bu özelliğe sahip olmak için tekrar bir maliyete katlanmak zorunda kalmayacaktır.
2. Firmanın yurtdışındaki getiri oranı en azından yurtiçi üretime bağlı olmalıdır.³⁸

Caves'e göre bir firma yurtdışında bir yatırım yapmak istiyorsa elindeki nitelik hem o ülkede üretim yapan yerli firmaların yerli olmaktan kaynaklanan avantajlarını geçmeli, hem de firma DYY'nin ihracat veya lisanslamadan daha avantajlı olduğu kararına varabilmelidir.³⁹ Yani bir firma yurtdışında yatırım yapmak istediğinde ve üretim yapan yerli firmalardan daha güçlü veya avantajlarını geçebilmesi için üretimin maliyeti daha düşük olmalı ve kalitesi daha iyi olması gerekiyor, ayrıca piyasa'da ürünün markalaşması gerekir.

³⁶ CAVES, R. E., "Causes of Direct Investment: Foreign Firms' Shares in Canadian and United Kingdom Manufacturing Industries", **The Review of Economics and Statistics**, Vol. 56, No. 3, s. 279-93, Aug. 1974b, s. 292..

³⁷ ÖZTÜRK, L., "Serbest Bölgelerdeki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Dünyadaki Uygulamalara Teoriler Işığında Bir Bakış", **Akdeniz İİBF Dergisi**, Sayı 7, s. 110-28, 2004.

³⁸ CAVES, R. E., "International Corporations: The Industrial Economics of Foreign Investment", **Economica**, New Seris, Vol. 38, No. 149, s. 1-27, Feb. 1971, s. 4-5.

³⁹ CAVES, 1971, s. 5

Caves, DYY karar aşamasında şu faktörlerin önemli olduğuna inanmaktadır:⁴⁰

- Ürün farklılaştırması (küçük fiziksel değişiklikler, marka, reklam ile oluşturulan öznel farklılıklar, satış stratejileri ve yardımcı ürünlerdeki farklılıklar ile oluşturulur; mülkiyet hakları ve fiziksel imitasyonun önündeki yüksek maliyetler ile korunur.)
- Piyasanın oligopol yapısı
- Organizasyonel beceriler
- Ulaştırma maliyetleri ve gümrük vergileri
- Ar-Ge faaliyetleri

Dikey yabancı yatırımlarda ise DYY kararı optimal dikey entegrasyon seviyesinin seçiminden sonra olabilmektedir.⁴¹

2.4.4.2. Lideri İzle Teorisi/ Oligopolistik Tepki

Yabancı sermaye yatırımlarını oligopolistik endüstriyel yapı içerisinde açıklayan lideri izle ya da oligopolistik tepki; Fredrick Knickerbocker'ın, ABD'li ÇUŞ'ların davranış biçimleri üzerine yaptığı analizlerin sonucuna dayanarak geliştirilmiş bir teoridir. 20. yüzyılda ABD'deki büyük girişimlerin aktiviteleri incelendiğinde, ülkedeki firmaların uluslararası birer yapılanma içinde oldukları daha da uluslararası olmak için oligopolistik tepki geliştirdikleri ve doğrudan yabancı yatırımlara yöneldikleri görülmektedir. Bu firmalar değişik alanlarda faaliyet göstermekte ve yatırımlarını ülke dışında yaparak bu çeşitliliği yurtdışına taşımaktadırlar. Oligopoli, az satıcının olduğu, az ürünün satıldığı ve firmaların rekabetçi bir politika benimsediği, pazar özgürlüğünün bulunduğu durumlarda ortaya çıkan ve eksik rekabet piyasalarına özgü bir yapılanmadır.⁴²

2.4.4.3 Hymer ve Kindleberger'in Teorileri

Hymer'in 1960 yılında tamamladığı doktora tezinin DYY teorisine en büyük katkısı ÇUŞ'un neden bilgi ve teknoloji gibi ara mal ürünlerini ülkeler arasında transfer ettiğini

⁴⁰ CAVES, 1971, s. 5-9.

⁴¹ CAVES, 1971, s. 10.

⁴² Kızbes Kılıç Görmezöz, **Türkiye'ye Doğrudan Gelen Yabancı Sermaye Yatırımlarının İstihdam Üzerindeki Etkileri**, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, s.8 Ankara, 2007.

anlatmasıdır. Hymer tüm analizini Bain tipi adı verilen piyasanın yapısal aksaklıkları üzerine kurmuştur. Öte yandan ise Williamson tipi işlem maliyetleri aksaklıklarına yer vermemiştir.⁴³

Hymer işbölümünü 2'ye ayırmaktadır. Firmalar arasındaki işbölümünü piyasaların kontrol ettiğini ve dolayısıyla uluslararası ticaret teorisinin alanına girdiğini, firma içindeki işbölümünün ise girişimciler tarafından kontrol edildiğini belirtmektedir.⁴⁴

Zaten Hymer ve hocası Kindleberger daha ziyade firmaya özgü faktörler üzerinde durmuşlardır. Yabancı firmaların daha ucuz finansman kaynağı, pazarlama deneyimi, bazı piyasalara özel giriş izinleri, patentli veya ticareti yapılmayan teknolojiye sahip olmaları, yönetimdeki etkinlikleri ve ölçek ekonomilerinden faydalanmaları gibi üstünlükleri vardır. Hymer ve Kindleberger bu avantajlara sahip bir firmanın bunları başka bir ülkeye ihraç veya kiralama yerine neden doğrudan yatırıma yöneldiğini tam olarak açıklayamamışlardır. Dolayısıyla da bu teori diğer teorilere sadece yön gösterici olarak kalmıştır.⁴⁵ Bunun yanında Hymer'in tezinden sonraki tüm çalışmalar da Hymer'in fikirlerinin üzerine inşa edilmiştir.⁴⁶

Tüm bu teorilerin yanında yönetimle ilişkili paradigmlar, organizasyonel paradigmlar ve pazarlama paradigmları da mevcuttur. Tüm bu teoriler birbirlerine fikir verseler de birbirlerinin tamamlayıcıları değildir.⁴⁷

Aksak rekabete dayalı bu teoriler, DYY akımlarının neden ortaya çıktıklarının, hangi koşullar ile şekillendiklerinin ve 'nereye' akacaklarının belirlenmesinde önemli katkılar sağlamaktadırlar.

2.5 Doğrudan Yabancı Yatırımları Etkileyen Faktörler

DYY akımlarını etkileyen faktörler ekonomik, sosyal ve politik olmak üzere çok çeşitlidir. Bunlardan pek çoğu hakkında ampirik çalışmalar olsa da kimileri hakkında da sadece

⁴³ DUNNING, J. H. ve A. M. RUGMAN, "The Influence of Hymer's Dissertation on the Theory of Foreign Direct Investment", **The American Economic Review**, Vol. 75, No. 2, s. 228-32, May 1985, s. 228-9.

⁴⁴ HYMER, S., "The Efficiency (Contradictions) of Multinational Corporations", **The American Economic Review**, Vol. 60, No. 2, s. 441-8, May 1970, s. 441.

⁴⁵ ÖZTÜRK, s. 116-7

⁴⁶ KINDLEBERGER, C. P., "Stephen Hymer and the Multinational Corporation", **Contribution to Political Economy**, Vol. 21, s. 5-7, 2002, s. 5.

⁴⁷ DUNNING, J. H., "The Eclectic (OLI) Paradigm of International Production: Past, Present and Future", **International Journal of Economics of Business**, Vol. 8, No. 2, s. 173-90, 2001.

yorumlarda bulunulmuştur.⁴⁸ Piyasa büyüklüğü, piyasanın büyüme hızı, emek maliyeti gibi faktörleri rakamsal olarak ifade etmek kolaysa da politik istikrar, kültürel yakınlık gibi değişkenleri çalışmalara eklemek zordur. Fakat bu tip soyut değişkenler de endeksleme yöntemi ile rakamsal hale getirilmeye çalışılmaktadır. Çalışmalarda DYY üzerinde etkisi olacağı düşünülen değişkenlerin rakamsallaştırılabilmesi için değişik vekil değişken (proxy)ler kullanılabilmektedir. Kullanılan vekillerin değişmesi de sonuçları etkilemektedir. Bunun yanında çalışmalarda kullanılan çok sayıda farklı değişken, farklı kaynaklardan derlenen veri, farklı zaman dilimleri, farklı ülke örneklemeleri ve kullanılan farklı metotlar çalışmaların sonuçlarının farklı çıkmasına sebep olmaktadır. Dolayısıyla DYY'yi etkileyen faktörlere dair literatür tam bir olgunluğa kavuşmuş değildir. Yine de konuya dair çalışmalar önem arz etmektedir ve zamanla bir standarda ve olgunluğa kavuşacaktır.

DYY'yi etkileyen faktörler daha önce de belirtildiği gibi ekonomik, sosyal, siyasi ve politik.⁴⁹ olarak, geleneksel ve geleneksel olmayan olarak, geleneksel ve geleneksel olmayan⁵⁰ olarak, politik ve politik olmayan⁵¹ olarak, firmaya ait ve ülkeye ait faktörler⁵² olarak sınıflandırılabilir.

⁴⁸ Değişkenlerin yorumları hakkında bkz. SHATZ, H. J. ve A. J. VENABLES, "The Geography of International Investment", **Policy Research Working Paper**, The World Bank, No. 2338, May 2000

⁴⁹ ROOT, F. R. ve A. A. AHMED, "The Influence of Policy Instruments on Manufacturing Direct Foreign Investment in Developing Countries", **Journal of International Business Studies**, 9 (Winter), 1978.

⁵⁰ NUNNENKAMP, P., "Determinants of FDI in Developing Countries: Has Globalization Changed the Rules of the Game?", **Kiel Working Paper**, No. 1122, s. 16-8.

⁵¹ LOREE, D. W. ve S. E., GUISINGER, "Policy and Non-Policy Determinants of U.S. Equity Foreign Direct Investment", **Journal of International Business Studies**, Second Quarter, 1995, s.285-8.

⁵² KRAVIS, I. B. ve R. E., LIPSEY, "The Location of Overseas Production and Production for Export by U.S. Multinational Firms", **NBER Working Paper Series**, No. 482, June 1980, s.6, 16

Tablo 9. Doğrudan Yabancı Yatırımı Etkileyen Faktörler

Ekonomik Durum	Piyasalar	Ölçek, gelir düzeyi, kentleşme, istikrar ve büyüme beklentileri; bölgesel pazarlara erişim, dağıtım ve talep durumları
	Kaynaklar	Doğal kaynaklar, lokasyon
	Rekabet	İşçilik elverişliliği, maliyet, beceriler, eğitilebilirlik, yönetsel teknik beceriler, girdilere erişim, fiziksel altyapı, arzıcı tabanı, teknolojik destek
Ev Sahibi Ülke Politikaları	Makro Politikalar	Kritik makro değişkenlerin yönetimi, havale kolaylığı, döviz erişim
	Özel Sektör	Özel mülkiyetin teşviki, açık ve istikrarlı politikalar, kolay giriş/çıkış politikaları, elverişli finansal pazarlar, diğer destekler
	Ticaret ve Sanayi	Ticaret stratejisi, bölgesel entegrasyon ve pazarlara erişim, mülkiyet kontrolleri, rekabet politikaları, KOBİ'lere destek
	DYY Politikaları	Giriş kolaylığı, mülkiyet, teşvikler, girdilere erişim, şeffaf ve istikrarlı politikalar
Firma Stratejileri	Risk Algısı	Ülke riski algısı, politik faktörler, makro yönetim, işçilik piyasaları, politik istikrar
	Yerleşim, Satın alma, Entegrasyon	Bölgesel firma stratejileri, ürünler/girdiler için satın almalar, iştiraklerin entegrasyonu, stratejik birleşmeler, eğitim, teknoloji

Kaynak: CHO, J. W, **Foreign Direct Investment: Determinants, Trends in Flows and Promotion Policies**, s, Erişim:http://e.unescap.org/tid/publication/chap5_indpub2259.pdf s.100. (15.10.2014)

2.5.1 Piyasa Büyüklüğü

DYY'yi etkileyen faktörlerin en başında gelen ve hemen tüm çalışmalarda ilk sırayı alan faktör piyasa büyüklüğüdür. Piyasa büyüklüğü, piyasa arayan tipteki DYY için en önemli faktördür. Çalışmalarda söz konusu faktörün DYY ile ilişkisinin pozitif yönlü çıkması beklenir. Çünkü DYY, özellikle de piyasa arayan DYY, satışlarını arttırmak için piyasası büyük yerlere gider. DYY ile piyasa büyüklüğü ilişkisini inceleyen pek çok çalışma vardır. Bunlardan belli başlıları şu şekildedir:

Yılmaz ve Barbaros, Türkiye’de 1980 ve 2001 arasında DYY’yi belirleyen faktörleri belirlemek için yaptıkları çalışmada piyasa büyüklüğü için kişi başına reel GSYİH’yi vekil olarak kullanmışlar ve DYY ile piyasa büyüklüğü arasında pozitif ilişki bulmuşlardır⁵³.

Erdal ve Tatoğlu 1980 ile 1998 yılları arasında Türkiye için kointegrasyon analizi kullanarak yaptıkları çalışmada piyasa büyüklüğü için reel GSYİH’yi kullanmış ve DYY ile piyasa büyüklüğü arasında pozitif bir ilişki bulmuştur⁵⁴.

Benzer bir çalışma Chakrabarti tarafından 135 ülke için ve 1994 yılı kullanılarak yapılmıştır. Çalışmada “Extreme Bound Analysis” tekniği kullanılmış ve hem GSYİH hem de kişi başına GSYİH ile DYY arasında pozitif ve anlamlı ilişki bulunmuştur⁵⁵.

Piyasa büyüklüğünden başka DYY’yi etkileyen pek çok değişken vardır. Fakat bu değişkenler üzerine yapılan çalışmalar piyasa büyüklüğünün verdiği kesin yargı gibi bir yargıya varılmasına engeldir çünkü çalışmaların sonuçları birbirleri ile çelişebilmektedir.

2.5.2 Piyasa Büyüme Hızı

Piyasa büyüklüğüne yakınlığı ile incelemeye değer bir diğer faktör de piyasa büyüme hızıdır. Bu faktör için de çalışmalar yapılmış ve piyasa büyüklüğü kadar olmasa da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Piyasa büyüme hızının DYY’yi olumlu etkilemesi beklenmektedir. Çünkü büyüme potansiyeli fazla olan bir yer, gelecekte yatırımların getirisini arttıracaktır. Bu yüzden DYY ile piyasa büyüme hızı arasındaki ilişki pozitif olmalıdır. Literatürdeki ampirik çalışmalar da beklentiyi doğrular niteliktedir:

Yılmaz ve Barbaros çalışmalarında reel GSYİH’nın büyüme hızını vekil olarak kullanmışlar ve piyasa büyüme hızı ile DYY arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulmuşlardır⁵⁶. Erdal ve Tatoğlu da aynı vekil ile pozitif ve anlamlı bir ilişki bulmuşlardır.⁵⁷ Aynı değişkeni

⁵³ YILMAZ, B. ve A. BARBAROS, **Development and Determinants of Foreign Direct Investment in Turkey: A Comparison with Ireland and Spain**, s.12.

⁵⁴ ERDAL, F. ve E. TATOĞLU, “Locational Determinants of Foreign Direct Investment in an Emerging Market Economy: Evidence from Turkey”, **Multinational Business Review**, Vol. 10, No. 1, 2002

⁵⁵ CHAKRABARTI, A., “The Determinants of Foreign Direct Investment: Sensitivity Analyses of Cross-Country Regressions”, **Kyklos**, Vol. 54, Fasc. 1, 2001

⁵⁶ YILMAZ ve BARBAROS.

⁵⁷ ERDAL ve TATOĞLU.

vekil olarak kullanıp, pozitif ve anlamlı ilişki bulan diğer bir çalışma da Lensink ve White'tır.⁵⁸ Onyeiwu ve Shrestha 1975–1999 arası dönem için 29 Afrika ülkesi üzerinde yaptıkları çalışmada ekonomik büyümenin DYY akımlarını pozitif ve anlamlı etkilediklerini bulmuşlardır.⁵⁹

Aristotelous ve Fountas ise çalışmalarında ABD DYY'si için pozitif bir ilişki bulmuşlar ama ilişkinin anlamlı olmadığını belirtmişlerdir.⁶⁰

Scaperlanda⁶¹ DYY ile piyasa büyüme hızı arasında negatif ama anlamsız bir ilişki bulmuştur. Dolayısıyla, genel olarak piyasanın büyüme hızı ile DYY arasında pozitif bir ilişkinin varlığı kabul edilebilir.

2.5.3 Politik İstikrar

Yatırım kararını etkileyen en temel öğelerden biride ev sahibi ülkedeki politik istikrardır. Yatırımcılar politik açıdan istikrarsız olan bir ülkeye yatırım yapmayı sermayelerini riske atmaya benzetirler. Bu nedenle politik istikrarın olmadığı ülkeye yatırım yapmayı hiçbir yatırımcı istemez. Politik kurumların istikrarlı bir şekilde işlediği, uzun 36 vadeli risklerin de dolayısıyla düşük olduğu ülkeler yabancı yatırımcılar için her zaman daha çekicidir. Bu güven ortamı yabancı sermaye yatırımları için oldukça önemlidir, çünkü önceden de belirtildiği gibi, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında, yatırımın beklenen kârları elde edebilmesi genellikle uzun vadede gerçekleşmektedir. Bu yüzden yatırımcı güveni sadece güncel politik görünüme olan güveni değil, uzun vadeli politik ve ekonomik istikrara olan beklentileri de yansıtmaktadır. Politik rejimin karakteristiklerinin yanı sıra, ev sahibi ülkedeki devlet memurlarının, özel sektör yöneticilerinin ve sendika liderlerinin tavırları da ülkenin potansiyel yatırımlar açısından çekiciliğini belirleyen diğer etkenlerdir. Bununla birlikte doğrudan yabancı yatırımını etkileyen faktörler arasında ülkenin özelleştirme politikaları, vergi politikası, rekabet ve şirket satın alma

⁵⁸ LENSINK, R. ve H. WHITE, “Does The Revival Of International Private Capital Flows Mean The End Of Aid: An Analysis Of Developing Countries' Access To Private Capital”, **World Development**, Vol. 26, No. 7, s. 1221-34, 1998.

⁵⁹ ONYEIWU, S. ve H. SHRESTHA, “Determinants of Foreign Direct Investment in Africa”, **Journal of Developing Societies**, Vol. 20, No. 1-2, S. 89-106, 2004.

⁶⁰ ARISTOTELOUS, K. ve S. FOUNTAS, “An Empirical Analysis of Inward Foreign Direct Investment Flows in the EU with Emphasis on the Market Enlargement Hypothesis”, **Journal of Common Market Studies**, Vol. 34, No. 4, s. 571-83, December 1996.

⁶¹ SCAPERLANDA, A. E. ve L. J. MAUER, “The Determinants of U.S. Direct Investment in E.E.C.”, **The American Economic Review**, Vol. 59, No. 4, Part 1, s. 558-68, Sept. 1969.

ve birleşme politikaları gibi politikalarda gösterilebilir. Hiçbir yabancı yatırım yüksek vergi oranlarına maruz kaldığı bir ülkede kalarak karını azaltmak istemez. Ayrıca piyasadaki şirketlerin bir birleriyle birleşmelerine yada aralarındaki rekabete bakarak durumun kendi aleyhine bulunduğu bir ortamda bulunmak istemez. Bunlara ilave olarak yatırım yapılacak ülkenin yabancı yatırımcılara sağlamış olduğu kolaylıklar ve yapılan hukuki ve teknik düzenlemelerde etkili olabilmektedir⁶².

Politik riskin doğrudan yabancı yatırımlarla alakası üzerine çalışmalar, ülke dışında yatırım yapma ve yatırımın formu ve zamanlamasıyla ilgili kararı belirleyen etmenlerin, esas olarak piyasa görünümü ve firmanın bütün stratejileri ışığında maliyet ve risk etmenleri olduğunun altını çizmektedir. Politik risk de açık bir biçimde maliyet ve risk değerlendirmelerini etkilemektedir. Özellikle risk ve maliyet değerlendirmelerinin, iş çevreleri tarafından daha kalıcı ve görünümün temel esenliğine bağımlı hale getirildiği az gelişmiş ülkelerde, politik risk yabancı yatırımcılar için oldukça önemli hale gelmektedir. Artan döviz kuru riski, politik riske karşı hassaslığın artması ve vergi belirsizlikleri, çokuluslu şirketlerin risklerini yerel şirketlere göre daha da arttırmaktadır. Bu etmenler şirketin nakit akışı üzerinde ki riskleri, dolayısıyla şirketin sistematik riskini arttırmaktadır⁶³.

2.5.4 Ekonomik İstikrar

DYY akımlarını belirleyen diğer bir faktör de ev sahibi ülke ekonomisinin istikrarıdır. Teori ekonomik istikrarsızlık ile DYY arasında negatif bir ilişkinin olduğunu söylemektedir. Çünkü krizlere açık ve sürprizlerle dolu bir ekonomiye yatırım yapmak karları olumsuz etkileyebileceği için istikrarsızlık yabancı yatırımlar tarafından pek istenmez. Dolayısıyla ekonomik istikrarsızlığın beklenen işareti negatiftir. Çalışmalar da bu doğrultuda sonuçlar vermiştir:

⁶² Karaköy Çağatay, (2006), **Orta Asya’da Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Politikaları, Stratejileri Ve Teşvikler Üzerine Değerlendirme**, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 15, Sayı 2, <http://sosyalbilimler.cu.edu.tr/dergi/dosyalar/2006.15.2.330.pdf> Erişim (20.01.2015)

⁶³ Kürşad Günaydın Rüştü, (2005), **Doğrudan Yabancı Sermayenin Belirleyici Unsurları**, Activeline Yayın, İstanbul

Yılmaz ve Barbaros çalışmalarında istikrarsızlığın göstergesi olarak borç yükünün GSYİH'ye oranı ile ticari mevduattaki reel faiz oranını kullanmışlardır. Sonuç olarak da DYY ile ekonomik istikrarsızlık arasında negatif bir ilişki bulmuşlardır⁶⁴.

Erdal ve Tatoğlu da istikrarsızlık için ticari mevduattaki reel faiz oranını kullanmışlardır. çalışmanın sonucunda negatif bir ilişki bulsalar da ilişki anlamlı değildir⁶⁵.

2.5.5 Altyapı

Altyapının da DYY girişlerinde etkili olduğu düşünülmektedir. Özellikle enerji, ulaşım ve haberleşme altyapısının iyi olması yatırım kararlarında belirleyici olabilmektedir. Bunu ölçmek için (özellikle enerji ve ulaştırma alanındaki) kamu yatırımlarının bütçe içindeki payı kullanılmaktadır. Teori ev sahibi ülkenin altyapısının iyi olmasının DYY'yi olumlu yönde etkileyeceğini belirtmektedir. Çünkü gelişmiş bir altyapı ulaştırmayı, haberleşmeyi ve enerji ihtiyacını karşılamada kolaylık ve maliyet avantajı sağlayacaktır. Ampirik çalışmaların sonuçları da bu yöndedir:

Erdal ve Tatoğlu çalışmalarında altyapıya vekil olarak ulaştırma, enerji ve haberleşme harcamalarının GSYİH içindeki payını almışlardır. Çalışmanın sonucunda da DYY ile altyapı arasında pozitif bir ilişki bulmuşlardır⁶⁶.

Coughlin vd. ile Tu ve Schive altyapı ile DYY arasında pozitif ve anlamlı ilişkiler bulmuşlardır⁶⁷.

Altyapıya dair ilginç bir çalışma da Deichmann vd.'ne aittir. Çalışmada altyapı 2 değişken ile incelenmiştir. Bunlardan bir tanesi bölgenin denize kıyısının olup olmadığını gösteren bir kukla değişken, diğeri de asfaltlanmış yolun şehir yüzölçümüne oranı olmuştur. İki değişken için de pozitif ve anlamlı bir ilişki bulmuşlardır⁶⁸.

⁶⁴ YILMAZ ve BARBAROS

⁶⁵ ERDAL ve TATOĞLU.

⁶⁶ ERDAL ve TATOĞLU

⁶⁷ COUGHLIN vd.; TU, J. H ve C. SCHIVE, **Determinants of Foreign Direct Investment in Taiwan Province of China: A New Approach and Findings**, Research Note, http://www.unctad.org/en/docs.iteiitv4n2a6_en.pdf Erişim: 30.08.2014

⁶⁸ DEICHMANN, J., S. KARIDIS ve S. SAYEK, "Foreign Direct Investment in Turkey: Regional Determinants", **Applied Economics**, 35, s. 1767-78, 2003

2.5.6 Ucuz İşgücü

DYSY'nin belirleyicileri arasında en tartışmalı olanı, ücretlerdir⁶⁹. Teoriye göre, yüksek ücret seviyesi, düşük DYSY anlamına gelmektedir. Bir bölgede veya ülkede; ücret seviyesinin yüksek olması ise o bölgede üretilen tüm ürün fiyatlarının daha yüksek olması anlamına gelmektedir⁷⁰.

Nüfus artışıdaki hızlı artışa bağlı olarak özellikle gelişmekte olan ülkelerde, gelişmiş ülkelere kıyaslandığında daha ucuz emek vardır. Emeğin ucuz olması, yatırımcı işletme maliyetlerini düşürücü bir etki yaratır. Bu şekildeki bölgeler, maliyetler açısından nisbi çekiciliğe sahiptirler⁷¹.

Bevan ve Estrin⁷², Coughlin vd.⁷³, Cheng ve Kwan⁷⁴, Dees⁷⁵ birim emek maliyeti veya ücret ile DYY arasında negatif bir ilişki bulmuştur.

Fung vd. ise ücretler için bölgedeki ortalama ücret ile bölgedeki ortalama ücretin ülkedeki ortalama ücrete oranı olmak üzere iki değişken kullanmış ve ilki için negatif ama anlamsız, ikincisi için de pozitif ve anlamlı (ama anlamsıza çok yakın) bir ilişki bulmuşlardır⁷⁶.

Diğer bir ilginç sonuç da Tu ve Schive'in çalışmasının sonucunda ortaya çıkmıştır. Çalışmada düşük ücret ile DYY arasında negatif bir ilişki bulunmuştur⁷⁷ ki bu da beşeri sermaye bekleyen DYY'nin varlığını gösteren en güzel göstergedir.

Chakrabarti ve Agarwal'a göre, ücretler doğrudan yabancı yatırımların potansiyel belirleyicileri içinde en karmaşık olanıdır. Uluslararası ticaret teorilerinde ortak görüş;

⁶⁹ Gövdere, Bekir, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicilerinin Günümüzdeki Geçerliliği, **Ph.D. Thesis**, The University of Melbourne (2003)

⁷⁰ AÇIKALIN, S., E. Gül, E. Yaşar, (2006), "Ücretler ve Büyüme ile Doğrudan Yabancı Yatırımlar Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.16. ss.271-282.

⁷¹ Lal, D., "Appraising Foreign Investment in Developing Countries", London: Heinemann.s.22-34, 1975.

⁷² BEVAN, A. A. ve S., ESTRIN, "The Determinants of Foreign Direct Investment into European Transition Economies", **Journal of Comparative Economics**, 32, s. 775-787, 2004.

⁷³ COUGHLIN, C. C., J. V. TERZA ve V. ARROMDEE, "State Characteristics and the Location of Foreign Direct Investment within the United States", **The Review of Economics and Statistics**, Vol. 73, No. 4, s. 675-683, Nov. 1991.

⁷⁴ CHENG L. K., Y. K. KWAN, "What are the Determinants of the Location of Foreign Direct Investment? The Chinese Experience", **Journal of International Economics**, Vol. 51, Issue 2, s. 379-400, August 2000.

⁷⁵ DEES, S., "Foreign Direct Investment in China: Determinants and Effects", **Economics of Planning**, 31, s. 175-94, 1998.

⁷⁶ FUNG, K. C., H. IIZAKA, J. LEE ve S. PARKER, "Determinants of U.S. and Japanese Foreign Direct Investment in China", **Santa Cruz Center for International Economics Working Papers**, No. 456, December 1999, <http://econ.uscs.edu/faculty/kcfung/fdidet/pdf> Erişim: 15.11.2014

⁷⁷ TU, J. H ve C. SCHIVE, **Determinants of Foreign Direct Investment in Taiwan Province of China: A New Approach and Findings**, Research Note, http://unctad.org/en/docs/iteiitv4n2a6_en.pdf, Erişim: 22.11.2014

gelişmekte olan ülkelerdeki düşük işgücü maliyetlerinin doğrudan yabancı yatırımları cezbediği yönündedir.⁷⁸

Yabancı yatırımlar açısından cazip olabilmesi için sadece ücretlerin değil, verimliliğin de önemli olduğu şeklindedir. Ücret-verimlilik-DYSY zinciri için J.M.C. Rollo, “düşük ücret seviyesinde yüksek kaliteli işgücü bulunabiliyorsa, bu yabancı sermaye için anahtar faktör olacaktır” diyerek, konuyu özlü biçimde dile getirmiştir⁷⁹.

2.5.7 Devletin Yabancı yatırım politikası

Devletler çok çeşitli yollarla firmaların yer seçimini etkileme gücüne sahiptir. Hükümetler tarafından izlenen ve genel olarak bölgesel kalkınma politikası adı verilen bu mekansal politikanın temel amacı, geri kalmış bölgelerin kalkındırılması ya da sanayileşmenin gerilediği alanların yeniden canlandırılması, bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması, eşitsizliklerin giderilmesi ve böylece başta sanayileşme olmak üzere temel ekonomik faaliyetlerin ülke sathına mümkün olduğu kadar düzenli bir şekilde dağılmasıdır⁸⁰.

Devletin yabancı yatırım politikası çalışmamızda yatırım yapan firmalarımız açısından orta düzeyde önemli bir faktör olduğunu görmekteyiz.

2.5.8 Teşvik Temini

Gelişmekte olan ülkelerde merkezi planlamanın zayıflayarak piyasa ekonomisine geçişin hızlanmasıyla birlikte teşvik politikalarının kapsamının da daralacağı ve genel ekonomi politikası içindeki göreceli gücünün zayıflayacağı yönünde bir gelişme beklenmekteydi. Ancak, piyasa ekonomisine sonradan geçiş yapan bazı ülkelerin yatırım ve iş ortamı açısından cazip konuma gelerek, uluslararası alanda hareket eden doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından daha fazla pay almak için teşvikleri yoğun olarak kullanmaları, bu beklentileri değiştirmiştir⁸¹.

⁷⁸ Chakrabarti, 2001, s.161

⁷⁹ Gövdere, 2003

⁸⁰ Watts, H. D. **Industrial Geography**, Longman, Essex .s. 211, 1987

⁸¹ DURAN, M. , “Türkiye’de Yatırımlara Sağlanan Teşvikler ve Etkinliği”, Hazine Müsteşarlığı Araştırmaları, Ankara, s.10, 63, 2002.

2.5.9 Uluslararası taşımacılık ve iletişim maliyeti

Yatırım yapılacak olan ülkedeki ulaşım maliyetlerinin fazla olması yerel piyasa da faaliyet göstermek için gelen yabancı yatırımları uyarırken ihracata yönelik yapılan yabancı yatırımcılar için caydırıcı olacaktır. Uluslararası düzeyde bu maliyetlerin artması yerel piyasadaki rekabet gücünü artırırken ihracat amaçlı üretim yapan firmaların rekabet gücünü azaltacaktır⁸².

2.5.10 Karın ana ülkeye geri dönüşümü

Karın ana ülkeye geri dönüşümü yaptığımız araştırmada yatırım yapan firmalarımız açısından önemli bir faktör olduğunu görülmüştür.

2.5.11 Kalite girdi temini

Kalite girdi temini araştırmamızda yatırım yapan firmalarımız açısından önemli bir faktör olduğunu görmekteyiz.

2.5.12 Düşük maliyetli girdi temini

Yatırıma karar vermek için maliyet önemli bir faktördür. Yatırımın yapılmasıyla birlikte, eğer doğrudan dış yatırımın türü satın alma ya da birleşme şeklinde değil de yeni bir şube açma ya da yeni bir tesis kurma şeklinde ise; yeni üretim teçhizatı, dağıtım sistemi maliyetleri gibi sabit maliyetler ortaya çıkabilir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye girişiyle oluşan yüksek sabit maliyetler, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkeden çıkışını zorlaştırmaktadır. Diğer taraftan ise değişken maliyetlerinde bazı düşüşler gözlemlenebilir. Bu düşüşlerin nedenleri şu şekilde sıralanabilir: ölçek ekonomileri, ucuz işgücü, vergi

⁸² Chakrabarti, A., A Theory of The Spatial Distribution of Foreign Direct Investment. **International Review of Economics and Finance**, Vol. 12, No.2, s.149–169, 2003.

farklılıklarından yararlanma, hammadde sağlamada kolaylık ve düşük ulaşım masrafları⁸³.

2.5.13 Vergi Oranları

Çalışmalarda geniş yer bulan bir diğer faktör de ev sahibi ülkedeki vergi oranıdır. Teori, ev sahibi ülkedeki yüksek vergi oranlarının (gümrük vergisi hariç) yabancı yatırımın karlılığını azaltacağı için DYY'yi düşüreceğini belirtmektedir. Ampirik çalışmalar teoriyi destekleyici niteliktedir:

Hines ABD'deki eyalet vergilerinin DYY'nin ABD'deki dağılımını nasıl etkilediğini incelediği çalışmasında teoriyi destekler nitelikte negatif ve anlamlı bir ilişki bulmuştur⁸⁴.

Hatta Chakrabarti çalışmasında vergi oranını incelemek için gelir, kar ve sermaye vergileri toplamalarının cari gelirlere oranını vekil olarak kullanmış ve sonuç olarak modellemelerin çoğunda vergi oranı ile DYY arasında pozitif bir ilişki bulmuştur⁸⁵.

Bu durum, vergi oranı ile DYY ilişkisinin ampirik olarak tam bir uyum içerisinde olmadığını göstermektedir.

Vergi oranı konusunda incelemeye değer diğer bir husus da gümrük ve ithalat vergileridir. Bu konuda da Singh ve Jun'un çalışmaları dikkat çekicidir. Çalışmalarında ithalat ve gümrük vergilerinin toplam vergi geliri ile normalleştirilmiş halini vekil olarak kullanmışlar ve modelleyemeye göre negatif ama anlamsız ilişki ile pozitif ve anlamlı ilişkiler bulmuşlardır. Anlamlı olması sebebi ile pozitif ilişkinin daha geçerli olduğunu söylemek mümkündür⁸⁶. Ayrıca Chakrabarti de gümrük vergileri ile DYY arasında negatif ve pozitif ilişkiler bulmuşlar ama negatif ilişkinin daha muhtemel olduğunu belirtmişlerdir⁸⁷.

⁸³ DUNNING, J. H. (1993) "**Multinational Enterprises and the Global Economy**". New York: Addison-Wesley.s.60.

⁸⁴ HINES, J. R., "Altered States: Taxes and the Location of Foreign Direct Investment in America", **The American Economic Review**, Vol. 86, No. 5, Dec. 1996.

⁸⁵ CHAKRABARTI.

⁸⁶ SINGH, H. ve K. W. , JUN, "Some New Evidence on Determinants of Foreign Direct Investment in Developing Countries", **Policy Research Working Paper**, The World Bank, WPS-1531, November 1995

⁸⁷ CHAKRABARTI.

2.5.14 Coğrafi Yakınlık

Coğrafi yakınlık, doğrudan yabancı sermaye yatırım kararı verilirken yatırımın yapılması için olumlu bir etkidir. Coğrafi yakınlık, Batı Avrupalı doğrudan yabancı sermaye yatırımları açısından önemli bir durumdur. Örneğin Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine (Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti) en çok Alman, İtalyan ve Avusturyalı işletmeler yatırım yapmaktadırlar. Çünkü bu üç ülke de coğrafi anlamda bölgeye çok yakındır. Örneğin yine ulaşım maliyetleri göz önüne alınırsa, Meksika’da Amerikan işletmeleri Japon işletmelerine göre daha fazla yatırım yapmaktadır⁸⁸.

2.5.15 Sendikalaşma düzeyi

Sendikalaşma düzeyi araştırma kapsamındaki firmaların gidiş kararında sendikalaşma düzeyininin firmalarımız açısından önemsiz olduğunu görmekteyiz.

2.5.16 Müşterilerin Satın alma Gücü

Müşterilerin satın alma gücü Kosova’da yatırım yapan firmalar için önemli bir faktör olduğunu görmekteyiz.

2.5.17 Endüstrideki rekabet düzeyi

Çok uluslu bir şirketin piyasaya girişi ve faaliyetleri, özellikle satıcıların sayısının sınırlı olduğu piyasalara rekabeti de beraberinde getirebilir. Piyasa rekabeti, daha düşük fiyatlar şeklinde olabileceği gibi, reklam ya da ürün farklılaştırması veya ulus ötesi şirketin yeni bir ürünü piyasaya sürmesi şeklinde de gerçekleşebilir. Bu takdirde, doğrudan yabancı yatırımlardan beklenen; daha düşük ve yüksek kalitede mallar, ürün çeşidinin artması ve yeni ürünlerin üretilmesi suretiyle, piyasaların daha etkin işlemesi sonucunda ilgili endüstrinin performansını

⁸⁸ Altomonte, C., “Economic Determinants and Institutional Frameworks: FDI in Economies in Transition”, Transnational Corporations, 9 (2), (August), s.76–99, 2000.

yükseltmesi ve tüketici refahını artırmasıdır. Ancak, söz konusu piyasada faaliyet gösteren yerli firma bulunmuyor ya da ulusal firmalar ile yabancı şubelerin rekabet güçleri arasında büyük bir fark varsa ve ithalattan ya da diğer yabancı şubelerden kaynaklanan rekabet yetersiz ise yabancı firma, söz konusu piyasada hakim bir pozisyon elde edebilir.

2.5.18 Piyasasının komşu piyasalara erişimi

Komşu piyasalara erişim yatırım yapan firmalarımız için önemli bir faktör olduğunu görüyoruz. Kosova'da yatırım yapan firmalar Arnavutluk, Makedonya, Karadağ ve Sırbistan piyasalarına kolayca erişebilir.

2.5.19 Pazara ilk giren olma avantajı

Kosova'da yatırım yapan firmalar için pazara ilk giren veya ilk girenlerden olma avantajından yararlanmaya önem vermişlerdir.

2.5.20 Döviz Kuru

Yabancı yatırımları gerçekleştiren ulusaşırı şirketler birçok ülkede faaliyet gösterdikleri için çok sayıda para birimi ile çalışmak zorundadırlar. Ev sahibi ülkelerin döviz kurlarındaki belirsizlik ve istikrarsızlık bu şirketlerin hem kârlılıklarını hem de üretim yeri seçimlerini etkilemektedir⁸⁹. Döviz kuru bazı çalışmalarda rekabetçiliğin bir ölçüsü olarak da kullanılmıştır.

Çalışmalar da genel olarak bu sonuca ulaşmaktadır:

Erdal ve Tatoğlu çalışmalarında döviz kuru istikrarsızlığını etkilerini incelemişlerdir. Bunun için dönemin Dolar, Pound, Alman Markı, Frank ve Liret gibi önemli para birimlerinin ticaret hacmine göre ağırlıklandırılmış sepetinin yüzde değişimini döviz kuru istikrarsızlığın ölçütü olarak almışlardır. Sonuç olarak da istikrarsızlığın DYY'yi negatif yönde etkilediğini bulmuşlardır⁹⁰.

⁸⁹ Gövdere, Bekir, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicilerinin Günümüzdeki Geçerliliği, **Ph.D. Thesis**, The University of Melbourne (2003)

⁹⁰ ERDAL ve TATOĞLU.

Chakrabarti'nin çalışması ise reel döviz kuru ile DYY arasında modellemeye göre hem pozitif hem de negatif ilişki bulmuştur. Fakat negatif bir ilişkinin olasılığının daha fazla olduğu da belirtmiştir⁹¹

2.5.21 Dış Ticarete Açıklık

İthalat ve ihracat serbestisinin DYY'nin ihtiyaç duyabileceği ara mallarını ithal etme ve ürettiklerini ihraç etme konusunda yabancı firmaya hareket kolaylığı sağlayacağı açıktır. Yatırımların ticaret edilebilir sektörlerle yöneleceği varsayımıyla, dışa daha fazla açık olan ülkelerin daha fazla DYY çekeceği düşünülebilir. Ticarî açıklık genellikle dış ticaret hacminin (ithalat ve ihracat toplamının) veya sadece ihracatın GSYH'ye oranı ile ölçülmektedir.

2.5.22 Diğer Faktörler

DYY'yi tam olarak açıklayabilmek için pek çok farklı değişkeni modellerine eklemeye çalışmaktadır. DYY'ye etkisi olabilecek faktörlerin incelendiği bazı çalışmalarda varılan sonuçlar aşağıdaki tablo'da gösterilmektedir:

⁹¹ CHAKRABARTI.

Tablo 10. DYY'leri Etkileyen Faktörler

Değişken	Çalışma	Sonuçları
Teşvikler	Root ve Ahmed Tu ve Schive Loree ve Guisinger Te Velde ve Bezemer	Vergi Teşviki; Pozitif ama anlamsız Vergi Teşviki; Pozitif ve anlamlı Yatırım Teşviki; Anlamlı bir ilişki yok Bölgesel Yatırım Teşviki; Pozitif ve anlamlı
Bölgesel Entegrasyon	Bevan ve Estrin	AB'ye Üyelik için Yapılan Duyurular; Pozitif ve anlamlı
	Blomström ve Kokko Te Velde ve Bezemer	Tüm Bölgesel Entegrasyonlar; Pozitif Herhangi bir bölgesel birlik üyeliği, kukla değişken olarak; Pozitif ve anlamlı
Devlet Harcamaları	Obwona Coughlin vd.	Pozitif ve anlamlı Pozitif ve anlamlı (ayrıca DYY çekmek için yapılan harcamalar da pozitif ve anlamlı)
Dış Borçlar	Obwona Singh ve Jun	Negatif ama anlamsız Anlamlı bir ilişki yok
Enflasyon	Obwona Te Velde ve Bezemer	Negatif ama anlamsız Anlamlı bir ilişki yok
Ticaret Dengesi	Chakrabati Obwona	İhracat-İthalat; Pozitif ve negatif ilişki olabilir ama negatif daha muhtemel Negatif ama anlamlı
Coğrafi Yakınlık	Bevan ve Estrin Te Velde ve Bezemer	Negatif ve anlamlı Negatif ve anlamlı
Kültürel Yakınlık	Fung vd. Loree ve Guisinger	Pozitif ve anlamlı (kukla değişken kullanarak) Pozitif ama anlamlı değil
Yurtiçi Özel Bölgeler	Fung vd. Cheng ve Kwan	Pozitif ve anlamlı (kukla değişken kullanarak) Pozitif ama anlamlı değil (dönem gecikmeli)
Kümelenme	Coughlin vd.	Pozitif
Sendikalar	Coughlin vd.	Pozitif
Banka Kredileri	Deichmann vd.	Pozitif ve anlamlı
Sosyal Düzen	Tu ve Schive	Anlamlı bir ilişki yok
DYY Stoku	Dees	Negatif ve anlamlı
Patent Stoku	Dees	Pozitif
İşsizlik	Coughlin vd.	Pozitif ve anlamlı
Yurtiçi Tasarruf Oranı	Obwona	Pozitif ama anlamlı değil
Ülke Riski	Bevan ve Estrin	Anlamlı bir ilişki yok
Yurtiçi Yatırımlar	Deichmann vd.	Anlamlı bir ilişki yok

Kaynak: ROOT ve AHMED; TU ve SCHIVE; LOREE ve GUISSINGER; te VELDE ve BEZEMER; BEVAN ve ESTRIN; BLOMSTRÖM M. ve A. KOKKO, “Regional Integration and Foreign Direct Investment”, NBER Working Paper Series, WP No. 6019, April 1997a; OBWONA; COUGHLIN vd.; SINGH ve JUN; CHAKRABATI; DEICHMANN vd.; FUNG vd.; CHENG ve KWAN; DEES.

* Bölgesel entegrasyon konusunda geniş bir literatür taraması için bkz. te VELDE ve BEZEMER. ** Ayrıntılar için bkz. . <http://www.euromoneyplc.com> Erişim (12.12.2014)

3 TÜRK FİRMALARININ KOSOVA'DAKİ DOĞRUDAN SERMAYE YATIRIMLARININ BELİRLEYİCİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

3.1 Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı Türk firmalarının Kosova'da doğrudan sermaye yatırımlarının belirleyicilerin araştırmasını yapmak, pazara giriş stratejilerinin gerçek boyutlarını belirlemek ve performanslarının analizlerini yapmak.

3.2 Araştırmanın Önemi

Bu araştırmanın önemi, geçiş ekonomisi ülkelerinde uygulanan pazara giriş stratejilerini, ülke tercih kriterleri ve seçim sürecindeki etkili olan etkenlerinin sistematik çerçeve içerisinde analiz etmek. Ayrıca elde edilen bulgular, uluslararasılaşmayı planlayan Türk girişimciler için geçiş ekonomilerinde faaliyet gösteren işletmelerin durumları ve tercihleri ile ilgili bilgi sağlanması açısından yardımcı olacağı düşünülmektedir.

3.3 Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evreni olarak geçiş ekonomisi olan ülkeler sınıflandırması içerisinde bulunan, Türk firmaların uzun yıllardır ticari ilişkilerinin ve doğrudan yatırımlarının bulunduğu ve ayrıca coğrafi açıdan da Türkiye'ye yakın olan Kosova ülkesi seçilmiştir.

Araştırmanın evrenini 1999 yılından sonra Kosova'nın Sırbistan'dan ayrılmasından yani savaştan sonra Kosova'da faaliyet gösteren, Kosova Türk Ticaret Odası (KTTO), T.C Priştine Büyükelçiliği, Ticaret Müşavirliği ve Kosova İşletme Ajansı'na üye olan, 563 Türk firmalar oluşturmaktadır ve bunlardan sadece 263 firma faaliyet göstermektedir. Türk firmalarının, Kosova'daki pazara ve değişik sektörlerle farklı yöntemlerle giriş yaptıkları için ayrı ayrı olarak değerlendirilecektir. Örneklem olarak seçilen bu şirketler farklı sektör temsil etmektedirler..

Seçilen şirketlerin üst yönetim üyelerine anket çalışması uygulanmıştı. Ulaşılabilen 100 üzerinde firma yöneticilerinden 89 cevap alınabildi. Cevap veren işletmeler değişik sektörleri

temsil etmekte olup anketlerin doldurulması çoğunluğu müdür, yönetici veya işletme sahipleri tarafından gerçekleşti.

3.4 Verilerin Toplanması

Verilerin toplanmasında iki veri toplama yöntemi olmuştur bir arada uygulanmıştır. Bunlardan birincisi Leeds Üniversitesinde geliştirilen ve Ekrem Tatoğlu (1998) de kullanılan, geçerlilik ve güvenilirlik sorunu bulunmayan anket formudur⁹².

Gelişmiş ülkelerden sermaye yatırımlarının incelenmesi amacıyla oluşturulan anket formu Türk firma yöneticilerine mülakat yöntemi ile bilgiler elde edinmeye çalışılmıştır.

3.5 Bulguların Analizi

Katılımcılardan elde edilen verilerin değerlendirilmesinde SPSS 20.0 paket programı kullanılmıştır.

3.5.1 Araştırma Örneğinin Sosyo-Demografik Özellikleri

Araştırmaya katılan firma çalışanların sosyo-demografik özellikleri frekans ve yüzde dağılımları olarak aşağıdaki tablolarda detaylı olarak verilmiştir.

⁹² Anıl, İ., İ. H. Armutlulu, N. Sungur, R. Bakoğlu ve B. Aşkun (2006). **Türkiye’den Gelişmekte Olan Ülkelere Yapılan Doğrudan Sermaye Yatırımları**. Marmara Üniversitesi, Bilimsel Araştırmalar Komisyonu Yayını, İstanbul.

Tablo 11. Firmaların Sektörlere Göre Dağılımı

	Frekans
Otomobil, taşımacılık ve yan sanayi	1
Elektronik ve Elektrikli Aletler	4
Yiyecek/İçecek	9
Tekstil, Giyim ve Deri	8
Bilgisayar ve Yazılım	2
Maden, Demir ve Çelik	2
Diğer İmalat	6
İthalat İhracat	10
Turizm	4
Finans Hizmetleri	3
İnşaat	21
Diğer Hizmetler	19
Toplam	89

Araştırma kapsamındaki Firmaların Sektörlere Göre Dağılımlarına baktığımızda;

Türk şirketlerin 1999 yılı savaştan sonra Kosova’da yatırım yapmayı başladılar. Araştırma kapsamında yapılan anketlere göre en çok İnşaat alanında yatırım yapıldığını görmekteyiz. Türk şirketlerin doldurmuş olduğu 89 anketi 21 şirket İnşaat alanında, 19 şirket diğer hizmetler ve 10 şirket İthalat-İhracat yaptığını görmekteyiz.

Yurt Dışında Şirket Kuruluşunda Tercih Edildiği Yöntem 82 şirketin Sıfırdan Yeni Kuruluş (Green-Field), 4 şirketin mevcut işe el koyma veya devralma, 2 şirket Üretim kaydırması yapan ve 1 şirket Türkiye’deki Şirketin Yatırımı yaptığını aşağıdaki Tablo 12’de görmekteyiz.

Tablo 12. Yurt Dışında Şirket Kuruluşunda Tercih Edildiği Yöntemlerin Dağılımı

		Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Geçerli	Sıfırdan Yeni Kuruluş (Green-Field)	82	92.1	92.1
	Mevcut işe el koyma veya devralma	4	4.5	96.6
	Diğer, Lütfen Belirtiniz (Türkiye'deki Şirketin Yatırımı)	1	1.1	97.8
	Üretim Kaydirması Yapan Şirket	2	2.2	100.0
	Toplam	89	100.0	

Kosova'daki Türk Firmalar tarafından toplamda 89 adet ankete cevap vermişlerdir. Anketlere verilen cevaplar sonucunda ankete katılan çalışanların demografik özellikleri belirlenmiştir.

Çalışanların pozisyonlarına göre dağılımı Tablo.13'de görülmektedir.

Tablo 13. Çalışanların Pozisyonuna göre dağılımı

		Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Geçerli	Yönetim Kurulu Müdürü	1	1.1	1.1
	Müdür	48	53.9	55.1
	Pazarlama Müdürü	1	1.1	56.2
	Genel Müdür	9	10.1	66.3
	Genel Müdür Yardımcısı	7	7.9	74.2
	Teftiş Kurulu Başkanı	1	1.1	75.3
	Operasyon Müdürü	1	1.1	76.4
	İnsan Kaynakları Müdürü	1	1.1	77.5
	Finans Müdürü	1	1.1	78.7
	Firma Sahibi	15	16.9	95.5
	Ortak	4	4.5	100.0
	Toplam	89	100.0	

Tablo. 13’de görüldüğü gibi ankete katılan çalışanların pozisyonlara göre %53,9’u 48 şirket tarafından müdür, % 16,9’u 15 şirket tarafından Firma sahibi, % 10.1’i 9 şirket tarafından Genel Müdür, % 7.9’u 7 şirket tarafından Genel Müdür Yardımcısı ve %1.1 ise diğer pozisyonlar tarafından cevaplandırıldığı görülmektedir.

Tablo 14. Türk firmalarının kuruluş yıllarına göre dağılımı

	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
1 yıllık şirket	6	6.7	6.7
10 yıllık şirket	5	5.6	12.4
12 yıllık şirket	1	1.1	13.5
13 yıllık şirket	1	1.1	14.6
14 yıllık şirket	3	3.4	18.0
15 yıllık şirket	1	1.1	19.1
2 yıllık şirket	8	9.0	28.1
3 yıllık şirket	6	6.7	34.8
4 yıllık şirket	10	11.2	46.1
5 yıllık şirket	15	16.9	62.9
6 yıllık şirket	13	14.6	77.5
7 yıllık şirket	12	13.5	91.0
8 yıllık şirket	8	9.0	100.0
Toplam	89	100.0	

Tablo. 14’de Türk firmalarının kuruluş yıllarına göre dağılımı görülmektedir. Yukardaki tablo’da %16.9’u 15 şirket olarak 5 yıllık şirket yani en çok 2010’da kurulan türk firmalarını görmekteyiz, %14.6’sı 13 şirket olarak 6 yıllık 2009’da kurulan, %13.5’i 12 şirket olarak 7 yıllık şirket, %11.2’si 10 şirket olarak 4 yıllık, %9’u 8 şirket 8 yıllık ve 8 şirket 2 yıllık şirket, %6.7’si 6 şirket 3 yıllık ve 6 şirket 1 yıllık şirket, % 5.6’sı 5 şirket 10 yıllık şirket ve diğer kalan %1.1’i 1 şirket 12 yıllık, 1 şirket 13 yıllık ve 1 şirket 15 yıllık olduğu görülmektedir.

Tablo 15. Türk firmalarının İşletme Büyüklüklerine göre çalışan sayısı

	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Mikro İşletmeler	21	23.6	23.6
Küçük Ölçekli İşletmeler	48	53.9	77.5
Geçerli Orta Ölçekli İşletmeler	13	14.6	92.1
Büyük İşletmeler	7	7.9	100.0
Toplam	89	100.0	

AB Komisyonu tanımına göre:

- 1–9 işçi çalıştıran MİKRO işletme,
- 10–49 işçi çalıştıran KÜÇÜK işletme,
- 50–249 işçi çalıştıran ORTA işletme
- 250–500 işçi çalıştıran BÜYÜK işletme.

Tablo. 15’de Türk firmalarının işletme büyüklüklerine göre %53.9’u 48 şirket 10-49 işçi çalıştıran Küçük ölçekli işletmeler, %23’ü 21 şirket 1-9 işçi çalıştıran Mikro işletmeler, %14.6’sı 13 şirket 50-249 işçi çalıştıran Orta ölçekli işletmeler ve %7.9’u 7 şirket 250-500 işçi çalıştıran Büyük işletmeler olduğu görülmektedir.

3.5.2 Ülke Temelinde Ülke Seçim Faktörlerine Verilen Yanıtların Dağılımı

3.5.2.1 Ülke Temelinde Pazar Büyüklüğü faktörüne Verilen Yanıtların Dağılımı

Tablo 16. Ülke Temelinde Pazar Büyüklüğü faktörüne Verilen Yanıtların Dağılımı

Soru 3.1	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Önemsiz	3	3.4	3.4
Az Önemli	3	3.4	6.7
Orta Önemli	12	13.5	20.2
Önemli	47	52.8	73.0
Çok Önemli	24	27.0	100.0
Toplam	89	100.0	

Tablo.16’da Ülke Temelinde Pazar Büyüklüğü faktörünün verilen yanıtların frekans dağılımı görülmektedir. Pazar Büyüklüğü %52.8’i 47 şirket tarafından önemli olduğu, %27’si 24 şirket tarafından çok önemli, %13.5 12 şirket tarafından orta önemli ve diğer %3.4’ü 3 şirket az önemli ve önemsiz olduğunu cevaplanmıştır.

3.5.2.2 Ülke Temelinde Ülke Ekonomisinin Büyüme Hızı Faktörüne Verilen Yanıtların Dağılımı

Tablo 17. Ülke Temelinde Ülke Ekonomisinin Büyüme Hızı Faktörüne Verilen Yanıtların Dağılımı

Soru 3.2	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Önemsiz	1	1.1	1.1
Az Önemli	4	4.5	5.6
Orta Önemli	16	18.0	23.6
Önemli	46	51.7	75.3
Çok Önemli	22	24.7	100.0
Toplam	89	100.0	

Tablo.17’de Ülke Ekonomisinin Büyüme Hızı faktörünün verilen yanıtların frekans dağılımı görülmektedir. Ülke Ekonomisinin Büyüme Hızı %51.7’si 46 şirket tarafından önemli olduğu, %24.7’si 22 şirket tarafından çok önemli, %18 16 şirket tarafından orta önemli, %4.5 4 şirket tarafından az önemli ve %1.1’i 1 şirket tarafından önemsiz olduğunu cevaplanmıştır.

3.5.2.3 Ülke Temelinde Ülkedeki Siyasi İstikrar Faktörüne Verilen Yanıtların Dağılımı

Tablo 18. Ülke Temelinde Ülkedeki Siyasi İstikrar Faktörüne Verilen Yanıtların Dağılımı

Soru 3.3	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Önemsiz	16	18.0	18.0
Az Önemli	15	16.9	34.8
Orta Önemli	33	37.1	71.9
Önemli	16	18.0	89.9
Çok Önemli	9	10.1	100.0
Toplam	89	100.0	

Tablo 18’de Ülkedeki Siyasi İstikrar faktörünün verilen yanıtların frekans dağılımı görülmektedir. Ülkedeki Siyasi İstikrar %37.1’i 33 şirket tarafından orta önemli olduğu, % 18 16 şirket tarafından önemli olduğu ve aynı zaman yine %18 16 şirket tarafından önemsiz olduğu,

%16.9'u 15 şirket tarafından az önemli ve %10.1'i 9 şirket tarafından çok önemli olduğunu cevaplanmıştır.

3.5.2.4 Ülke Temelinde Ülkedeki Ekonomik İstikrar Faktörüne Verilen Yanıtların Dağılımı

Tablo 19. Ülke Temelinde Ülkedeki Ekonomik İstikrar Faktörüne Verilen Yanıtların Dağılımı

Soru 3.4	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Önemsiz	1	1.1	1.1
Az Önemli	4	4.5	5.6
Orta Önemli	39	43.8	49.4
Önemli	28	31.5	80.9
Çok Önemli	17	19.1	100.0
Toplam	89	100.0	

Tablo 19'da Ülkedeki Ekonomik İstikrar faktörünün verilen yanıtların frekans dağılımı görülmektedir. Ülkedeki Ekonomik İstikrar %43.8'i 39 şirket tarafından orta önemli olduğu, %31.5'i 22 şirket tarafından önemli, %19.1'i 17 şirket tarafından çok önemli, %4.5'i 4 şirket tarafından az önemli ve %1.1'i 1 şirket tarafından önemsiz olduğunu cevaplanmıştır

3.5.2.5 Ülke Temelinde Ülkedeki Alt Yapı Gelişim Düzeyi Faktörüne Verilen Yanıtların Dağılımı

Tablo 20. Ülke Temelinde Ülkedeki Alt Yapı Gelişim Düzeyi Faktörüne Verilen Yanıtların Dağılımı

Soru 3.5	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Önemsiz	2	2.2	2.2
Az Önemli	6	6.7	9.0
Orta Önemli	33	37.1	46.1
Önemli	45	50.6	96.6
Çok Önemli	3	3.4	100.0
Toplam	89	100.0	

Tablo 20'de Ülkedeki Alt Yapı Gelişim Düzeyi faktörünün verilen yanıtların frekans dağılımı görülmektedir. Ülkedeki Alt Yapı Gelişim Düzeyi %50.6'sı 45 şirket tarafından önemli

olduğu, %37.1'i 33 şirket tarafından orta önemli, %6.7'si 6 şirket tarafından az önemli, %3.4'ü 3 şirket tarafından çok önemli ve %2.2'si 2 şirket tarafından önemsiz olduğunu cevaplanmıştır.

3.5.2.6 Ülke Temelinde Nitelikli Yerel İşgücü Faktörüne Verilen Yanıtların Dağılımı

Tablo 21. Ülke Temelinde Nitelikli Yerel İşgücü Faktörüne Verilen Yanıtların Dağılımı

Soru 3.6	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Önemsiz	2	2.2	2.2
Az Önemli	8	9.0	11.2
Orta Önemli	23	25.8	37.1
Önemli	43	48.3	85.4
Çok Önemli	13	14.6	100.0
Toplam	89	100.0	

Tablo 21'de Nitelikli Yerel İşgücü faktörünün verilen yanıtların frekans dağılımı görülmektedir. Nitelikli Yerel İşgücü %48.3'ü 43 şirket tarafından önemli olduğu, %25.8'i 23 şirket tarafından orta önemli, %14.6'sı 13 şirket tarafından çok önemli, %9'u 8 şirket tarafından az önemli ve %2.2'si 2 şirket tarafından önemsiz olduğunu cevaplanmıştır.

3.5.2.7 Ülke Temelinde Devletin Yabancı Yatırım Politikası Faktörüne Verilen Yanıtların Dağılımı

Tablo 22. Ülke Temelinde Devletin Yabancı Yatırım Politikası Faktörüne Verilen Yanıtların Dağılımı

Soru 3.7	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Önemsiz	6	6.7	6.7
Az Önemli	14	15.7	22.5
Orta Önemli	38	42.7	65.2
Önemli	20	22.5	87.6
Çok Önemli	11	12.4	100.0
Toplam	89	100.0	

Tablo 22'de Devletin Yabancı Yatırım Politikası faktörünün verilen yanıtların frekans dağılımı görülmektedir. Devletin Yabancı Yatırım Politikası %42.7'si 38 şirket tarafından orta önemli olduğu, %22.5'i 20 şirket tarafından önemli, %15.7'si 14 şirket tarafından az önemli,

%12.4'ü 11 şirket tarafından çok önemli ve %6.7'si 6 şirket tarafından önemsiz olduğunu cevaplanmıştır.

3.5.2.8 Ülke Temelinde Teşvik Temini Faktörüne Verilen Yanıtların Dağılımı

Tablo 23. Ülke Temelinde Teşvik Temini Faktörüne Verilen Yanıtların Dağılımı

Soru 3.8	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Önemsiz	10	11.2	11.2
Az Önemli	18	20.2	31.5
Orta Önemli	40	44.9	76.4
Önemli	15	16.9	93.3
Çok Önemli	6	6.7	100.0
Toplam	89	100.0	

Tablo 23'de Teşvik Temini faktörünün verilen yanıtların frekans dağılımı görülmektedir. Teşvik Temini %44.9'u 40 şirket tarafından orta önemli olduğu, %20.1'si 18 şirket tarafından az önemli, %16.9'u 15 şirket tarafından önemli, %11.2'si 10 şirket tarafından önemsiz ve %6.7'si 6 şirket tarafından çok önemli olduğunu cevaplanmıştır.

3.5.2.9 Ülke Temelinde Uluslararası Taşımacılık ve İletişim Maliyeti Faktörüne Verilen Yanıtların Dağılımı

Tablo 24. Ülke Temelinde Uluslararası Taşımacılık ve İletişim Maliyeti Faktörüne Verilen Yanıtların Dağılımı

Soru 3.9	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Önemsiz	10	11.2	11.2
Az Önemli	11	12.4	23.6
Orta Önemli	28	31.5	55.1
Önemli	27	30.3	85.4
Çok Önemli	13	14.6	100.0
Toplam	89	100.0	

Tablo 24'de Uluslararası Taşımacılık ve İletişim Maliyeti faktörünün verilen yanıtların frekans dağılımı görülmektedir. Uluslararası Taşımacılık ve İletişim Maliyeti %31.5'i 28 şirket

tarafından orta önemli olduğu, %30.3'ü 27 şirket tarafından önemli, %14.6'sı 13 şirket tarafından çok önemli, %12.4'ü 11 şirket tarafından az önemli ve %11.2'si 10 şirket tarafından önemsiz olduğunu cevaplanmıştır.

3.5.2.10 Ülke Temelinde Karın Ana Ülkeye Geri Dönüşümü Faktörüne Verilen Yanıtların Dağılımı

Tablo 25. Ülke Temelinde Karın Ana Ülkeye Geri Dönüşümü Faktörüne Verilen Yanıtların Dağılımı

Soru 3.10	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Önemsiz	6	6.7	6.7
Az Önemli	5	5.6	12.4
Orta Önemli	15	16.9	29.2
Önemli	55	61.8	91.0
Çok Önemli	8	9.0	100.0
Toplam	89	100.0	

Tablo 25'de Karın Ana Ülkeye Geri Dönüşümü faktörünün verilen yanıtların frekans dağılımı görülmektedir. Karın Ana Ülkeye Geri Dönüşümü %61.8'si 55 şirket tarafından önemli olduğu, %16.9'u 15 şirket tarafından orta önemli, %9'u 8 şirket tarafından çok önemli, %6.7'si 6 şirket tarafından önemsiz ve %5.6'sı 5 şirket tarafından az önemli olduğunu cevaplanmıştır.

3.5.2.11 Ülke Temelinde Kalite Girdi Temini Faktörüne Verilen Yanıtların Dağılımı

Tablo 26. Ülke Temelinde Kalite Girdi Temini Faktörüne Verilen Yanıtların Dağılımı

Soru 3.11	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Önemsiz	3	3.4	3.4
Az Önemli	15	16.9	20.2
Orta Önemli	27	30.3	50.6
Önemli	37	41.6	92.1
Çok Önemli	7	7.9	100.0
Toplam	89	100.0	

Tablo 26’de Kalite Girdi Temini faktörünün verilen yanıtların frekans dağılımı görülmektedir. Kalite Girdi Temini %41.6’sı 37 şirket tarafından önemli olduğu, %30.3’ü 27 şirket tarafından orta önemli, %16.9’u 15 şirket tarafından az önemli, %7.9’u 7 şirket tarafından çok önemli ve %3.4’ü 3 şirket tarafından önemsiz olduğunu cevaplanmıştır.

3.5.2.12 Ülke Temelinde Düşük Maliyetli Girdi Temini Faktörüne Verilen Yanıtların Dağılımı

Tablo 27. Ülke Temelinde Düşük Maliyetli Girdi Temini Faktörüne Verilen Yanıtların Dağılımı

Soru 3.12	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Önemsiz	9	10.1	10.1
Az Önemli	7	7.9	18.0
Orta Önemli	33	37.1	55.1
Önemli	28	31.5	86.5
Çok Önemli	12	13.5	100.0
Toplam	89	100.0	

Tablo 27’de Düşük Maliyetli Girdi Temini faktörünün verilen yanıtların frekans dağılımı görülmektedir. Düşük Maliyetli Girdi Temini %37.1’i 33 şirket tarafından orta önemli olduğu, %31.5’i 28 şirket tarafından önemli, %13.5’i 12 şirket tarafından çok önemli, %10.1’i 9 şirket tarafından önemsiz ve %7.9’u 7 şirket tarafından az önemli olduğunu cevaplanmıştır.

3.5.2.13 Ülke Temelinde Vergi Avantajları Faktörüne Verilen Yanıtların Dağılımı

Tablo 28. Ülke Temelinde Vergi Avantajları Faktörüne Verilen Yanıtların Dağılımı

Soru 3.13	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Önemsiz	5	5.6	5.6
Az Önemli	7	7.9	13.5
Orta Önemli	17	19.1	32.6
Önemli	28	31.5	64.0
Çok Önemli	32	36.0	100.0
Toplam	89	100.0	

Tablo 28’de Vergi Avantajları İşgücü faktörünün verilen yanıtların frekans dağılımı görülmektedir. Vergi Avantajları %36’sı 32 şirket tarafından çok önemli olduğu, %31.5’i 28 şirket

tarafından önemli, %19.1'i 17 şirket tarafından orta önemli, %7.9'u 7 şirket tarafından az önemli ve %5.6'si 5 şirket tarafından önemsiz olduğunu cevaplanmıştır.

3.5.2.14 Ülke Temelinde Coğrafi Yakınlık Faktörüne Verilen Yanıtların Dağılımı

Tablo 29. Ülke Temelinde Coğrafi Yakınlık Faktörüne Verilen Yanıtların Dağılımı

Soru 3.14	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Önemsiz	2	2.2	2.2
Az Önemli	6	6.7	9.0
Orta Önemli	11	12.4	21.3
Önemli	37	41.6	62.9
Çok Önemli	33	37.1	100.0
Toplam	89	100.0	

Tablo.29'da Coğrafi Yakınlık faktörünün verilen yanıtların frekans dağılımı görülmektedir. Coğrafi Yakınlık %41.6'sı 37 şirket tarafından önemli olduğu, %37.1'i 33 şirket tarafından çok önemli, %12.4'ü 11 şirket tarafından orta önemli, %6.7'si 6 şirket tarafından az önemli ve %2.2'si 2 şirket tarafından önemsiz olduğunu cevaplanmıştır.

3.5.2.15 Ülke Temelinde Sendikalaşma Düzeyi Faktörüne Verilen Yanıtların Dağılımı

Tablo 30. Ülke Temelinde Sendikalaşma Düzeyi Faktörüne Verilen Yanıtların Dağılımı

Soru 3.15	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Önemsiz	67	75.3	75.3
Az Önemli	7	7.9	83.1
Orta Önemli	10	11.2	94.4
Önemli	4	4.5	98.9
Çok Önemli	1	1.1	100.0
Toplam	89	100.0	

Tablo 30'da Sendikalaşma Düzeyi faktörünün verilen yanıtların frekans dağılımı görülmektedir. Sendikalaşma Düzeyi %75.3'ü 67 şirket tarafından önemsiz olduğu, %11.2'si 10 şirket tarafından orta önemli, %7.9'u 7 şirket tarafından az önemli, %4.5'i 4 şirket tarafından önemli ve %1.1'si 1 şirket tarafından önemsiz olduğunu cevaplanmıştır.

3.5.2.16 Ülke Temelinde Müşterin Satın Alma Gücü Faktörüne Verilen Yanıtların Dağılımı

Tablo 31. Ülke Temelinde Müşterilerin Satın Alma Gücü Faktörüne Verilen Yanıtların Dağılımı

Soru 3.16	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Geçerli			
Önemsiz	5	5.6	5.6
Az Önemli	8	9.0	14.6
Orta Önemli	16	18.0	32.6
Önemli	42	47.2	79.8
Çok Önemli	18	20.2	100.0
Toplam	89	100.0	

Tablo.31’de Müşterilerin Satın Alma Gücü faktörünün verilen yanıtların frekans dağılımı görülmektedir. Müşterilerin Satın Alma Gücü %47.2’si 42 şirket tarafından önemli olduğu, %20.2’si 18 şirket tarafından çok önemli, %18’i 16 şirket tarafından orta önemli, %9’u 8 şirket tarafından az önemli ve %5.6’sı 5 şirket tarafından önemsiz olduğunu cevaplanmıştır.

3.5.2.17 Ülke Temelinde Endüstrideki Rekabet Düzeyi Faktörüne Verilen Yanıtların Dağılımı

Tablo 32. Ülke Temelinde Endüstrideki Rekabet Düzeyi Faktörüne Verilen Yanıtların Dağılımı

Soru 3.17	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Geçerli			
Önemsiz	8	9.0	9.0
Az Önemli	10	11.2	20.2
Orta Önemli	35	39.3	59.6
Önemli	30	33.7	93.3
Çok Önemli	6	6.7	100.0
Toplam	89	100.0	

Tablo 32’de Endüstrideki Rekabet Düzeyi faktörünün verilen yanıtların frekans dağılımı görülmektedir. Endüstrideki Rekabet Düzeyi %39.3’ü 35 şirket tarafından orta önemli olduğu, %33.7’si 30 şirket tarafından önemli, %11.2’si 10 şirket tarafından az önemli, %9’u 8 şirket tarafından önemsiz ve %6.7’si 6 şirket tarafından çok önemli olduğunu cevaplanmıştır.

3.5.2.18 Ülke Temelinde Komşu Ülke Piyasalarına Erişim Kolaylığı Faktörüne Verilen Yanıtların Dağılımı

Tablo 33. Ülke Temelinde Komşu Piyasalarına Erişim Kolaylığı Faktörüne Verilen Yanıtların Dağılımı

Soru 3.18	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Önemsiz	2	2.2	2.2
Az Önemli	3	3.4	5.6
Orta Önemli	17	19.1	24.7
Geçerli Önemli	32	36.0	60.7
Çok Önemli	35	39.3	100.0
Toplam	89	100.0	

Tablo.33’de Komşu Piyasalarına Erişim faktörünün verilen yanıtların frekans dağılımı görülmektedir. Komşu Piyasalarına Erişim %39.3’ü 35 şirket tarafından çok önemli olduğu, %36’ı 32 şirket tarafından önemli, %19.1’i 17 şirket tarafından orta önemli, %3.4’ü 3 şirket tarafından az önemli ve %2.2’si 2 şirket tarafından önemsiz olduğunu cevaplanmıştır.

3.5.2.19 Ülke Temelinde Pazara İlk Giren Olma Avantajı Faktörüne Verilen Yanıtların Dağılımı

Tablo 34. Ülke Temelinde Pazara İlk Giren Olma Avantajı Faktörüne Verilen Yanıtların Dağılımı

Soru 3.19	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Önemsiz	6	6.7	6.7
Az Önemli	10	11.2	18.0
Geçerli Orta Önemli	35	39.3	57.3
Önemli	38	42.7	100.0
Çok Önemli	89	100.0	

Tablo 34’de Pazara İlk Giren Olma Avantajı faktörünün verilen yanıtların frekans dağılımı görülmektedir. Pazara İlk Giren Olma Avantajı %42.7’si 38 şirket tarafından çok önemli olduğu, %39.3’ü 35 şirket tarafından önemli, %11.2’si 10 şirket tarafından orta önemli ve %6.7’si 6 şirket tarafından az önemli olduğunu cevaplanmıştır.

Ülke Temelinde Ülke Seçim Faktörlerine Verilen Yanıtların Dağılımı şekiller ve tablodan da görüldüğü gibi 13,14, 18 ve 19 numaralı faktörler “Vergi Avantajları”, “Coğrafi Yakınlık”,

“Komşu Ülke Piyasalarına Erişim Kolaylığı” ve “Pazara İlk Giren Olma Avantajı” önemli olduğu görülmektedir.

3.5.3 Yatırımcıların Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Yapma Tercihlerinde Rol Oynayan İçsel ve Dışsal Faktörler

Burada Yatırımcıların Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Yapma Tercihinde Rol oynayan İçsel ve Dışsal Faktörlerin frekans dağılımı yapılmıştır.

Bu grupta etkisi ölçülmeye çalışılan faktörler

- 4.1. Ölçek Ekonomisi: Birim üretim araştırma karşı maliyet düşüşü
- 4.2. Daha İyi kaynak ve Kapasite kullanımı
- 4.3. Girdilere özellikli ve ayrıcalıklı erişim
- 4.4. Yeni piyasalarda var olabilme
- 4.5. Piyasaya süratli giriş imkanı
- 4.6. Süratli yatırım geri dönüşümü
- 4.7. Türk devlet politikasına uyum
- 4.8. Sözleşme yapma ve uygulama maliyeti
- 4.9. Üretim bilgisinin kötü kullanılma riskinden kaçınma
- 4.10. Yeterli Kalite kontrolü elde etmek
- 4.11. Paten ve lisans haklarına ilişkin mevzuat yetersizliği
- 4.12. Lisanslama ve patent aracılığıyla teknoloji transferinin yapılamaması
- 4.13. Acenta veya lisans alanlarında yaşanan potansiyel güçlük ve problemler'dir.

Yukarıdaki faktörlerin duruma ilişkin tespitlerin dağılımı aşağıdadır.

Tablo 35. Ölçek Ekonomisi: Birim artışı maliyet düşüşü

Soru 4.1	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Önemsiz	3	3.4	3.4
Az Önemli	4	4.5	7.9
Orta Önemli	32	36.0	43.8
Önemli	38	42.7	86.5
Çok Önemli	12	13.5	100.0
Toplam	89	100.0	

Tablo 35’de Ölçek Ekonomisi: Birim artışı maliyet düşüşü faktörünün verilen yanıtların frekans dağılımı görülmektedir. Ölçek Ekonomisi: Birim artışı maliyet düşüşü %42.7’si 38 şirket tarafından önemli olduğu, %36’sı 32 şirket tarafından önemli, %13.5’i 12 şirket tarafından çok önemli, %4.5’i 4 şirket tarafından az önemli ve %3.4’ü 3 şirket tarafından önemsiz olduğunu cevaplanmıştır.

Tablo 36. Daha İyi kaynak ve Kapasite kullanımı

Soru 4.2	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Önemsiz	1	1.1	1.1
Az Önemli	5	5.6	6.7
Orta Önemli	43	48.3	55.1
Önemli	29	32.6	87.6
Çok Önemli	11	12.4	100.0
Toplam	89	100.0	

Tablo 36’da Daha İyi kaynak ve Kapasite kullanımı faktörünün verilen yanıtların frekans dağılımı görülmektedir. Daha İyi kaynak ve Kapasite kullanımı %48.3’ü 43 şirket tarafından orta önemli olduğu, %32.6’sı 29 şirket tarafından önemli, %12.4’ü 11 şirket tarafından çok önemli, %5.6’sı 5 şirket tarafından az önemli ve %1.1’i 1 şirket tarafından önemsiz olduğunu cevaplanmıştır.

Tablo 37. Girdilere özellikli ve ayrıcalıklı erişim

Soru 4.3		Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Geçerli	Önemsiz	6	6.7	6.7
	Az Önemli	17	19.1	25.8
	Orta Önemli	44	49.4	75.3
	Önemli	19	21.3	96.6
	Çok Önemli	3	3.4	100.0
	Toplam	89	100.0	

Tablo 37’de Girdilere özellikli ve ayrıcalıklı erişim faktörünün verilen yanıtların frekans dağılımı görülmektedir. Girdilere özellikli ve ayrıcalıklı erişim %49.4’ü 44 şirket tarafından orta önemli olduğu, %21.3’ü 19 şirket tarafından önemli, %19.1’i 17 şirket tarafından az önemli, %6.7’si 6 şirket tarafından önemsiz ve %3.4’ü 3 şirket tarafından çok önemli olduğunu cevaplanmıştır.

Tablo 38. Yeni piyasalarda var olabilme

Soru 4.4		Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Geçerli	Önemsiz	3	3.4	3.4
	Az Önemli	12	13.5	16.9
	Orta Önemli	23	25.8	42.7
	Önemli	42	47.2	89.9
	Çok Önemli	9	10.1	100.0
	Toplam	89	100.0	

Tablo 38’de Yeni piyasalarda var olabilme faktörünün verilen yanıtların frekans dağılımı görülmektedir. Yeni piyasalarda var olabilme %47.2’si 42 şirket tarafından önemli olduğu, %25.8’i 23 şirket tarafından orta önemli, %13.5’i 12 şirket tarafından az önemli, %10.1’i 9 şirket tarafından çok önemli ve %3.4’ü 3 şirket tarafından önemsiz olduğunu cevaplanmıştır.

Tablo 39. Piyasaya süratli giriş imkanı

Soru 4.5		Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Geçerli	Önemsiz	3	3.4	3.4
	Az Önemli	5	5.6	9.0
	Orta Önemli	32	36.0	44.9
	Önemli	43	48.3	93.3
	Çok Önemli	6	6.7	100.0
	Toplam	89	100.0	

Tablo 39’da Piyasaya süratli giriş imkanı faktörünün verilen yanıtların frekans dağılımı görülmektedir. Piyasaya süratli giriş imkanı %48.3’ü 43 şirket tarafından orta önemli olduğu, %36’sı 32 şirket tarafından orta önemli, %6.7’si 6 şirket tarafından çok önemli, %5.6’sı 5 şirket tarafından az önemli ve %3.4’ü 3 şirket tarafından önemsiz olduğunu cevaplanmıştır.

Tablo 40. Süratli yatırım geri dönüşümü

Soru 4.6	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Önemsiz	1	1.1	1.1
Az Önemli	9	10.1	11.2
Orta Önemli	28	31.5	42.7
Önemli	46	51.7	94.4
Çok Önemli	5	5.6	100.0
Toplam	89	100.0	

Tablo 40’da Süratli yatırım geri dönüşümü faktörünün verilen yanıtların frekans dağılımı görülmektedir. Süratli yatırım geri dönüşümü %51.7’si 46 şirket tarafından önemli olduğu, %31.5’i 28 şirket tarafından orta önemli, %10.1’i 9 şirket tarafından az önemli, %5.6’sı 5 şirket tarafından çok önemli ve %1.1’i 1 şirket tarafından önemsiz olduğunu cevaplanmıştır.

Tablo 41. Türk devlet politikasına uyum

Soru 4.7	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Önemsiz	1	1.1	1.1
Az Önemli	16	18.0	19.1
Orta Önemli	41	46.1	65.2
Önemli	24	27.0	92.1
Çok Önemli	7	7.9	100.0
Toplam	89	100.0	

Tablo 41’de Türk devlet politikasına uyum faktörünün verilen yanıtların frekans dağılımı görülmektedir. Türk devlet politikasına uyum %46.1’i 41 şirket tarafından orta önemli olduğu, %27’si 24 şirket tarafından önemli, %18’i 16 şirket tarafından az önemli, %7.9’u 7 şirket tarafından çok önemli ve %1.1’i 1 şirket tarafından önemsiz olduğunu cevaplanmıştır.

Tablo 42. Sözleşme yapma ve uygulama maliyeti

Soru 4.8	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Geçerli			
Önemsiz	7	7.9	7.9
Az Önemli	10	11.2	19.1
Orta Önemli	32	36.0	55.1
Önemli	33	37.1	92.1
Çok Önemli	7	7.9	100.0
Toplam	89	100.0	

Tablo 42’de Sözleşme yapma ve uygulama maliyeti faktörünün verilen yanıtların frekans dağılımı görülmektedir. Türk Sözleşme yapma ve uygulama maliyeti %37.1’i 33 şirket tarafından önemli olduğu, %36’sı 32 şirket tarafından orta önemli, %11.2’si 10 şirket tarafından az önemli, %7.9’u 7 şirket tarafından çok önemli ve %7.9’u 7 şirket tarafından önemsiz olduğunu cevaplanmıştır.

Tablo 43. Üretim bilgisinin kötü kullanılma riskinden kaçınma

Soru 4.9	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Geçerli			
Önemsiz	14	15.7	15.7
Az Önemli	27	30.3	46.1
Orta Önemli	21	23.6	69.7
Önemli	23	25.8	95.5
Çok Önemli	4	4.5	100.0
Toplam	89	100.0	

Tablo 43’de Üretim bilgisinin kötü kullanılma riskinden kaçınma faktörünün verilen yanıtların frekans dağılımı görülmektedir. Üretim bilgisinin kötü kullanılma riskinden kaçınma %30.3’ü 27 şirket tarafından az önemli olduğu, %25.8’i 23 şirket tarafından önemli, %23.6’sı 21 şirket tarafından orta önemli, %15.7’si 14 şirket tarafından önemsiz ve %4.5’i 4 şirket tarafından çok önemli olduğunu cevaplanmıştır.

Tablo 44. Yeterli Kalite kontrolü elde etmek

Soru 4.10	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Geçerli			
Önemsiz	2	2.2	2.2
Az Önemli	11	12.4	14.6
Orta Önemli	29	32.6	47.2
Önemli	40	44.9	92.1
Çok Önemli	7	7.9	100.0
Toplam	89	100.0	

Tablo 44’de Yeterli Kalite kontrolü elde etmek faktörünün verilen yanıtların frekans dağılımı görülmektedir. Yeterli Kalite kontrolü elde etmek %44.9’u 40 şirket tarafından önemli olduğu, %32.6’sı 29 şirket tarafından orta önemli, %12.4’ü 11 şirket tarafından az önemli, %7.9’u 7 şirket tarafından çok önemli ve %2.2’si 2 şirket tarafından önemsiz olduğunu cevaplanmıştır.

Tablo 45. Paten ve lisans haklarına ilişkin mevzuat yetersizliği

Soru 4.11	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Önemsiz	12	13.5	13.5
Az Önemli	31	34.8	48.3
Orta Önemli	29	32.6	80.9
Önemli	12	13.5	94.4
Çok Önemli	5	5.6	100.0
Toplam	89	100.0	

Tablo 45’de Paten ve lisans haklarına ilişkin mevzuat yetersizliği faktörünün verilen yanıtların frekans dağılımı görülmektedir. Paten ve lisans haklarına ilişkin mevzuat yetersizliği %34.8’i 31 şirket tarafından az önemli olduğu, %32.6’sı 29 şirket tarafından orta önemli, %13.5’i 12 şirket tarafından önemli, %13.5’i 12 şirket tarafından önemsiz ve %5.6’sı 5 şirket tarafından çok önemli olduğunu cevaplanmıştır.

Tablo 46. Lisanslama ve patent aracılığıyla teknoloji transferinin yapılamaması

Soru 4.12	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Önemsiz	28	31.5	31.5
Az Önemli	23	25.8	57.3
Orta Önemli	27	30.3	87.6
Önemli	8	9.0	96.6
Çok Önemli	3	3.4	100.0
Toplam	89	100.0	

Tablo 46’da Lisanslama ve patent aracılığıyla teknoloji transferinin yapılamaması faktörünün verilen yanıtların frekans dağılımı görülmektedir. Lisanslama ve patent aracılığıyla teknoloji transferinin yapılamaması %31.5’i 28 şirket tarafından önemsiz olduğu, %30.3’ü 27 şirket tarafından orta önemli, %25.8’i 23 şirket tarafından az önemli, %9’u 8 şirket tarafından önemli ve %3.4’ü 3 şirket tarafından çok önemli olduğunu cevaplanmıştır.

Tablo 47. Acenta veya lisans alanlarında yaşanan potansiyel güçlük ve problemler

Soru 4.13	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Geçerli			
Önemsiz	31	34.8	34.8
Az Önemli	21	23.6	58.4
Orta Önemli	27	30.3	88.8
Önemli	6	6.7	95.5
Çok Önemli	4	4.5	100.0
Toplam	89	100.0	

Tablo 47’de Acenta veya lisans alanlarında yaşanan potansiyel güçlük ve problemler faktörünün verilen yanıtların frekans dağılımı görülmektedir. Acenta veya lisans alanlarında yaşanan potansiyel güçlük ve problemler %34.8’i 31 şirket tarafından önemsiz olduğu, %30.3’ü 27 şirket tarafından orta önemli, %23.6’sı 21 şirket tarafından az önemli, %6.7’si 6 şirket tarafından önemli ve %4.5’i 4 şirket tarafından çok önemli olduğunu cevaplanmıştır.

Yukarıda tablolarda görüldüğü gibi; Ölçek Ekonomisi üzerinden maliyet düşüşü sağlama arayışı ortalaması, Yeni Piyasalarda var Olabilme ortalaması, Piyasaya süratli giriş imkanı ortalaması ve Süratli yatırımın geri dönüşü ortalaması önemli olduğu görülmektedir.

3.5.4 Yatırım Kararının İlk Oluşumunda Faktörleri, Firmaların Güçlük Derecesi

Burada Yatırım kararının ilk oluşumunda firmaların güçlük derecesinin frekans dağılımı yapılmıştır.

Soru 5.1. Şirketinizin uluslararası deneyimi

Soru 5.2. Şirketinizin ticari marka ve ürün imajı

Soru 5.3. Teknoloji ve yönetsel bilgi uygulama düzeyi

Soru 5.4. Türk piyasası deneyimi

Soru 5.5. Eğitim program kalitesi

Soru 5.6. Çalışan Kalitesi

Soru 5.7. Ürün farklılaştırma gelişim yeteneği

Tablo 48. Şirketinizin uluslararası deneyimi

Soru 5.1	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Önemsiz	2	2.2	2.2
Az Önemli	1	1.1	3.4
Orta Önemli	25	28.1	31.5
Önemli	49	55.1	86.5
Çok Önemli	12	13.5	100.0
Toplam	89	100.0	

Tablo 48’de Şirketinizin uluslararası deneyimi faktörünün verilen yanıtların frekans dağılımı görülmektedir. Şirketinizin uluslararası deneyimi %55.1’i 49 şirket tarafından önemli olduğu, %28.1’i 25 şirket tarafından orta önemli, %13.5’i 12 şirket tarafından çok önemli, %2.2’i 2 şirket tarafından önemsiz ve %1.1’i 1 şirket tarafından az önemli olduğunu cevaplanmıştır.

Tablo 49. Şirketinizin ticari marka ve ürün imajı

Soru 5.2	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Önemsiz	1	1.1	1.1
Az Önemli	1	1.1	2.2
Orta Önemli	15	16.9	19.1
Önemli	44	49.4	68.5
Çok Önemli	28	31.5	100.0
Toplam	89	100.0	

Tablo 49’de Şirketinizin ticari marka ve ürün imajı faktörünün verilen yanıtların frekans dağılımı görülmektedir. Şirketinizin ticari marka ve ürün imajı %49.4’ü 44 şirket tarafından önemli olduğu, %31.5’i 28 şirket tarafından çok önemli, %16.9’u 15 şirket tarafından orta önemli, %1.1’i 1 şirket tarafından az önemli ve %1.1’i 1 şirket tarafından önemsiz olduğunu cevaplanmıştır.

Tablo 50. Teknoloji ve yönetsel bilgi uygulama düzeyi

Soru 5.3	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Önemsiz	3	3.4	3.4
Az Önemli	5	5.6	9.0
Orta Önemli	26	29.2	38.2
Önemli	37	41.6	79.8
Çok Önemli	18	20.2	100.0
Toplam	89	100.0	

Tablo 50’de Teknoloji ve yönetsel bilgi uygulama düzeyi faktörünün verilen yanıtların frekans dağılımı görülmektedir. Teknoloji ve yönetsel bilgi uygulama düzeyi %41.6’sı 37 şirket tarafından önemli olduğu, %29.2’si 26 şirket tarafından orta önemli, %20.2’si 18 şirket tarafından çok önemli, %5.6’sı 5 şirket tarafından az önemli ve %3.4’ü 3 şirket tarafından önemsiz olduğunu cevaplanmıştır.

Tablo 51. Türk piyasası deneyimi

Soru 5.4	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Önemsiz	1	1.1	1.1
Az Önemli	14	15.7	16.9
Geçerli Orta Önemli	27	30.3	47.2
Önemli	47	52.8	100.0
Çok Önemli	89	100.0	

Tablo 51’de Türk piyasası deneyimi faktörünün verilen yanıtların frekans dağılımı görülmektedir. Türk piyasası deneyimi %52.8’i 47 şirket tarafından önemsiz olduğu, %30.3’ü 27 şirket tarafından orta önemli, %15.7’si 14 şirket tarafından az önemli ve %1.1’i 1 şirket tarafından önemsiz olduğunu cevaplanmıştır.

Tablo 52. Eğitim program kalitesi

Soru 5.5	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Önemsiz	1	1.1	1.1
Az Önemli	3	3.4	4.5
Geçerli Orta Önemli	17	19.1	23.6
Önemli	48	53.9	77.5
Çok Önemli	20	22.5	100.0
Toplam	89	100.0	

Tablo 52’de Eğitim program kalitesi faktörünün verilen yanıtların frekans dağılımı görülmektedir. Eğitim program kalitesi %53.9’u 48 şirket tarafından önemli olduğu, %22.5’i 20 şirket tarafından çok önemli, %19.1’i 17 şirket tarafından orta önemli, %3.4’ü 3 şirket tarafından az önemli ve %1.1’i 1 şirket tarafından önemsiz olduğunu cevaplanmıştır.

Tablo 53. Çalışan Kalitesi

Soru 5.6	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Önemsiz	1	1.1	1.1
Az Önemli	1	1.1	2.2
Orta Önemli	16	18.0	20.2
Önemli	57	64.0	84.3
Çok Önemli	14	15.7	100.0
Toplam	89	100.0	

Tablo 53’de Çalışan Kalitesi faktörünün verilen yanıtların frekans dağılımı görülmektedir. Çalışan Kalitesi %64’ü 57 şirket tarafından önemli olduğu, %18’i 16 şirket tarafından orta önemli, %15.7’si 14 şirket tarafından çok önemli, %1.1’i 1 şirket tarafından az önemli ve %1.1’i 1 şirket tarafından önemsiz olduğunu cevaplanmıştır.

Tablo 54. Ürün farklılaştırma gelişim yeteneği

Soru 5.7	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Önemsiz	10	11.2	11.2
Az Önemli	8	9.0	20.2
Orta Önemli	26	29.2	49.4
Önemli	34	38.2	87.6
Çok Önemli	11	12.4	100.0
Toplam	89	100.0	

Tablo 54’de Ürün farklılaştırma gelişim yeteneği faktörünün verilen yanıtların frekans dağılımı görülmektedir. Ürün farklılaştırma gelişim yeteneği %38.2’si 34 şirket tarafından önemli olduğu, %29.2’si 26 şirket tarafından orta önemli, %12.4’ü 11 şirket tarafından çok önemli, %11.2’si 10 şirket tarafından önemsiz ve %9’u 10 şirket tarafından önemsiz olduğunu cevaplanmıştır.

3.5.5 Yapılan Doğrudan Sermaye Yatırımlarından Memnuniyet düzeyi

Araştırmanın 7. Sorusunda yabancı sermaye yatırımı sonucunda firmaların performansı %59.6’sı 53 şirket Kısmen Memnuniyetsiz, %29.2’si 26 şirket Kısmen Memnun ve %11.2’si 10 şirket tarafından kararsız olduğunu cevaplanmıştır.

Tablo 55. Memnuniyet Düzeyi

	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Kismen Memnuniyetsiz	53	59.6	59.6
Geçerli Kararsız	10	11.2	70.8
Kismen Memnun	26	29.2	100.0
Toplam	89	100.0	

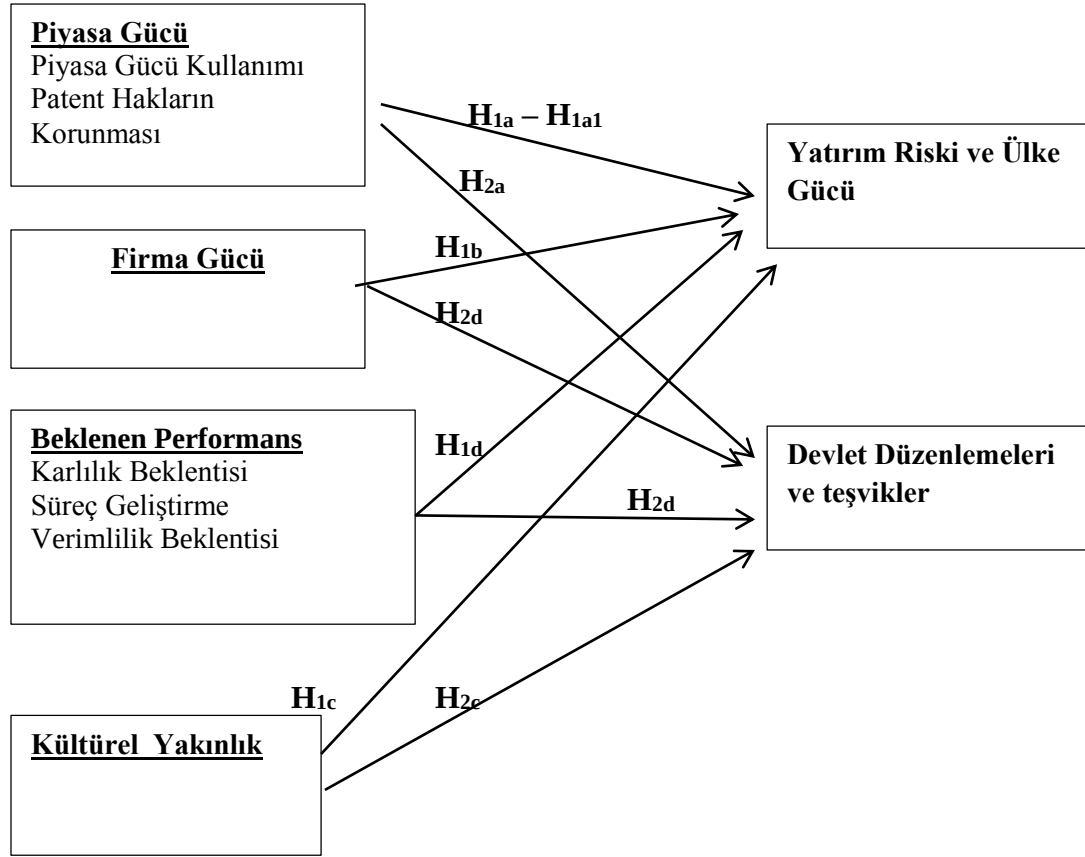
3.5.6 Türkiye’deki Firmasıyla Yatırımcı Şirketinin Performanslarının Karşılaştırılması

Tablo 56. Türkiye’deki Firmasıyla Yatırımcı Şirketinin Performanslarının Karşılaştırılması

	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Düşük	4	4.5	4.5
Aynı	25	28.1	32.6
Geçerli Yüksek	54	60.7	93.3
Çok yüksek	6	6.7	100.0
Toplam	89	100.0	

Türkiye’deki Firmasıyla Yatırımcı Şirketinin Performanslarının karşılaştırıldığında % 60.7’si 54 şirket tarafından yüksek, %28.1’i 25 şirket tarafından aynı % 6.7’si 6 şirket tarafından çok yüksek ve %4.5’i 4 şirket tarafından düşük olduğunu söylemektedirler.

3.6 Araştırma Modeli ve Hipotezleri

Şekil 2: Araştırma Modeli

Yatırım kararının belirleyicileri s. 95'te görüleceği üzere 3 faktör altında toplanmaktadır. Bu faktörlerden birincisi Yatırım Riski ve Ülke Gücü, ikincisi Pazar Potansiyeli, üçüncüsü Devlet Düzenlemeleri ve Teşviklerdir. Pazar Potansiyeli olarak Kosova ekonomisi cazip bir ülke olmadığından bu faktörün hiçbir değişkenle ilişkisi bulunamamıştır. Sadece Yatırım Riski ve Ülke Gücü ile Devlet Düzenlemeleri ve Teşvikler Kosova'ya yapılan yatırımların belirleyicisi olarak diğer bağımsız değişkenlerle ilişki çıkmıştır.

Piyasa Gücüne sahip olan firmalarla olmayan firmaların, Sahiplik avantajı veya firma gücü olarak tanımlanan unsurlara sahip olan firmalarla olmayan firmaların, performans beklentisine göre farklılaşan firmaların ve son olarak Kültürel yakınlık algısı farklı olan firmaların yatırım kararlarının ilişkili olabileceği hipotezleri oluşturularak test edilmeye çalışılmıştır.

H₁ : Piyasa Gücü, Firma Gücü, Beklenen Performans ve Kültürel yakınlık ile Yatırım riski ve ülke gücü arasında pozitif ve anlamlı ilişki vardır

H_{1a}: Piyasa Gücü ile Yatırım Riski ve ülke gücü arasında pozitif ve anlamlı ilişki vardır

H_{1a1}: Piyasa Gücü kullanımı ile Yatırım Riski gücü arasında pozitif ve anlamlı ilişki vardır

H_{1a2}: Patent Hakların Korunması ile Yatırım riski ve Ülke Gücü arasında pozitif ve anlamlı ilişki vardır

H_{1b}: Firma Gücü ile Yatırım Riski ve Ülke Gücü arasında herhangi bir ilişki yoktur

H_{1c}: Kültürel Yakınlık ile Yatırım Riski ve Ülke Gücü arasında herhangi bir ilişki yoktur

H_{1d}: Beklenen Performans ile Yatırım Riski ve Ülke Gücü arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır

H_{1d1}: Karlılık Beklentisi ile Yatırım Riski ve Ülke Gücü arasında herhangi bir ilişki yoktur

H_{1d2}: Süreç Geliştirme ile Yatırım Riski ve Ülke Gücü arasında herhangi bir ilişki yoktur

H_{1d3}: Verimlilik Beklenti ile Yatırım Riski ve Ülke Gücü arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır

H₂: Piyasa Gücü, Firma Gücü, Beklenen Performans ve Kültürel yakınlığın ile Devlet düzenlemeleri ve Teşvikler arasında pozitif ve anlamlı ilişki vardır

H_{2a}: Piyasa Gücü ile Devlet düzenlemeleri ve Teşvikler arasında pozitif ve anlamlı ilişki vardır

H_{2a1}: Piyasa Gücü kullanımı ile Devlet düzenlemeleri ve Teşvikler arasında pozitif ve anlamlı ilişki vardır

H_{2a2}: Patent Hakların Korunması herhangi ile Devlet düzenlemeleri ve Teşvikler arasında bir ilişki yoktur

H_{2b}: Firma Gücü ile Devlet düzenlemeleri ve Teşvikler arasında bir ilişki yoktur

H_{2c}: Kültürel Yakınlık ile Devlet düzenlemeleri ve Teşvikler arasında bir ilişki yoktur

H_{2d}: Beklenen Performans ile Devlet düzenlemeleri ve Teşvikler arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır

H_{2d1}: Karlılık Beklentisi ile Devlet düzenlemeleri ve Teşvikler arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır

H_{2d2}: Süreç Geliştirme ile Devlet düzenlemeleri ve Teşvikler arasında bir ilişki yoktur

H_{2d3}: Verimlilik Beklenti ile Devlet düzenlemeleri ve Teşvikler arasında bir ilişki yoktur

3.7 Bulguların Analizi

3.7.1 Geçerlilik Analizi

3.7.1.1 Yatırım öncesi karar süreci belirleyicilerinin faktör analizi

Faktör analizi, değişkenler arasındaki karşılıklı bağımlılığın kökenini araştırmak, verileri daha anlamlı ve özet bir biçimde sunabilmek amacıyla gerçekleştirilen çok değişkenli analiz yöntemidir.⁹³

Aşağıda Tablo 57’de görüldüğü gibi, **KMO testi** %65,9 (,659) ’dür. 65,9>0,50 olduğu için veri setimizin faktör Analizi için uygun olduğunu söyleyebiliriz. İkinci bakacağımız test Bartlett testidir. Tabloda görüldüğü gibi **Bartlett testi** anlamlıdır (Sig.). Bu demektirki, veri setimiz faktör analizi için uygundur.

Tablo 57. Yatırım Kararı ölçeği için KMO ve Bartlett Testi Sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin Örnek Yeterlilik Ölçümü	.659
Bartlett's Yaklaşık Ki-Küresellik Kare Testi	375.954
Testi Dağılım faktörü	55
Sig.	.000

Faktör analizi, döndürülmüş (varimax) bileşenler analizi yöntemiyle uygulanmış ve ölçekteki bir maddenin bir faktördeki yükü 0,50’nin üstünde ise madde o faktörde sayılmıştır ve faktör yükü 0,50’nin altında kalan maddeler Ülkedeki alt yapı gelişim düzeyi, Nitelikli yerel işgücü temini, Uluslararası taşımacılık ve iletişim maliyeti, Kaliteli girdi temini (hammadde, işgücü vb), Sendikalaşma düzeyi, Endüstrideki rekabet düzeyi, Piyasasının komşu piyasalara

⁹³ Kemal Kurtuluş, **Pazarlama Araştırmaları**, 6. Baskı, İstanbul, 1998, sf. 482

erişimi ve Pazara ilk giren olma avantajı faktörü yeterli düzeyde açıklamadığı düşüncesiyle çıkarılmıştır. Bu sorular çıkarıldıktan sonra geriye kalan toplam ifadelerin faktör analizine tabi tutulması sonucu toplam 3 faktör elde edilmiştir.

- ***Yatırım Riski ve Ülke Gücü faktörleri***
 - Ülkedeki Siyasi İstikrar
 - Coğrafi yakınlık
 - Devletin Yabancı Yatırım Politikası
 - Teşvik Temini
- ***Pazar Potansiyeli faktörleri***
 - Ülke Ekonomisinin Büyüme Hızı
 - Pazar Büyüklüğü
 - Ülkedeki Ekonomik İstikrar
 - Müşterilerin Satın alma Gücü
- ***Devlet Düzenlemeleri ve Teşvikler faktörleri***
 - Kârın ana ülkeye geri dönüşü
 - Vergi avantajları
 - Düşük Maliyetli girdi temini

Tablo 58. Yatırım Kararının Döndürülmüş Bileşenler Matriksi

	Faktör		
	Yatırım Riski ve Ülke Gücü	Pazar Potansiyeli	Devlet Düzenlemeleri ve Teşvikler
Ülkedeki Siyasi İstikrar	.843		
Coğrafi yakınlık	.755		
Devletin yabancı yatırım politikası	.738		
Teşvik Temini	.726		
Ulke Ekonomisinin Buyume Hizi?		.839	
Pazar Büyüklüğü		.778	
Ülkedeki ekonomik istikrar		.715	
Müşterilerin Satın alma Gücü		.609	
Kârın anaülkeye geri dönüşümü			.741
Vergi Avantajları			.736
Düşük maliyetli girdi temini			.700

Ekstraksiyon Metodu: Temel Bileşen Analizi

Döndürme Metodu: Varimax ile Kaiser Normalizasyonu

Elde edilen 3 faktörün toplam, % varyans ve % kümülatif değerleri Tablo.38’de görülmektedir.

Tablo 59. Yatırım Kararı için Faktörler Tablosu Açıklanan Toplam Varyans

Karesi Alınmış Yüklemlerin Çıkartılmış Toplamları		
Toplam	Varyans (%)	Kümülatif (%)
3.176	28.875	28.875
2.627	23.883	52.758
1.432	13.015	65.774

Ekstraksiyon Metodu: Temel Bileşen Analizi

Yatırım Kararı için 3 Faktör altında toplanmıştır. Birinci faktör toplam varyansın %28.975'in, ikinci faktör toplam varyansın %23.883'ün, üçünü faktör ise %13.015'ini, 3 faktör ise toplam varyansın %65.774'ünü açıklamaktadır.

3.7.1.2 Yatırım tercihinde etkili olan içsel ve dışsal faktör analizi

Araştırma için değişkenler arasında kısmi korelasyon büyüklüğünü tespit eden Kaiser-Meyer Olkin testinin piyasa gücü ölçeği için sonucu Tablo 60'da görüldüğü üzere 0,713 dir.

Tablo 60. Piyasa Gücü ölçeği için KMO ve Bartlett Testi Sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin Örnek Yeterlilik Ölçümü	.713
Bartlett's Yaklaşık Ki-Küresellik Kare Testi	292.019
Testi Dağılım faktörü	28
Sig.	.000

Piyasa Gücü faktörlerin oluşumunda 0,50'nin altında kalan maddeler Yeni piyasalarda var olabilme, Piyasaya süratli giriş imkanı, Süratli yatırım geri dönüşümü, Türk Devlet politikasına uyum, Yeterli kalite kontrolü elde etmek faktörü yeterli düzeyde açıklamadığı düşüncesiyle çıkarılmıştır. Bu sorular çıkarıldıktan sonra geriye kalan toplam ifadelerin faktör analizine tabi tutulması sonucu toplam 2 faktör elde edilmiştir.

- **Patent Hakların Korunması faktörü**

Acenta veya lisans alanlarda yaşanan potansiyel güçlülük ve problemler
Lisanslama ve patent aracılığıyla teknoloji transferinin yapılamaması
Paten ve lisans haklarına ilişkin mevzuat yetersizliği

- **Piyasa Gücü Kullanımı faktörü**

Ölçek Ekonomisi: Birim artışı maliyet düşüşü
Daha iyi kaynak ve kapasite kullanımı
Bilgi kötü kullanılma riskinden kaçınma
Girdilere özellikli ve ayrıcalıklı erişim
Sözleşme Yapma ve Uygulama maliyeti

Tablo 61. Piyasa Gücünün Döndürülmüş Bileşenler Matriksi

	Faktör	
	Patent Hakları Koruması	Piyasa Gücü Kullanımı
Acenta veya lisans alanlarda yaşanan potansiyel güçlülük ve problemler	.907	
Lisanslama ve patent aracılığıyla teknoloji transferinin yapılamaması	.900	
Patent ve lisans haklarına ilişkin mevzuat yetersizliği	.815	
Ölçek Ekonomisi: Birim artışı maliyet düşüşü		.758
Daha iyi kaynak ve kapasite kullanımı		.751
Bilgi kötü kullanılma riskinden kaçınma		.706
Girdilere Özellikli ve ayrıcalıklı erişim		.706
Sözleşme yapma ve uygulama maliyeti		.545

Ekstraksiyon Metodu: Temel Bileşen Analizi

Döndürme Metodu: Varimax ile Kaiser Normalizasyonu

Tablo 62. Piyasa Gücü için Faktörler Tablosu Açıklanan Toplam Varyans

Karesi Alınmış Yüklemelerin Çıkarılmış Toplamları		
Toplam	Varyans (%)	Kümülatif (%)
3.038	37.971	37.971
2.135	26.686	64.657

Ekstraksiyon Metodu: Temel Bileşen Analizi

Piyasa Gücü için 3 Faktör altında toplanmıştır. Birinci faktör toplam varyansın %37.971'in, ikinci faktör toplam varyansın %26.686'nın 2 faktör ise toplam varyansın %64.657'ünü açıklamaktadır.

3.7.1.3 Sahip olduğumuz Piyasa gücünün düzeyini belirleyen faktörler analizi

Araştırma için değişkenler arasında kısmi korelasyon büyüklüğünü tespit eden Kaiser-Meyer Olkin testinin piyasa gücü ölçeği için sonucu Tablo 63’de görüldüğü üzere 0,789 dir.

Tablo 63. Firma Gücü ölçeği için KMO ve Bartlett Testi Sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin Örnek Yeterlilik Ölçümü	.789
Bartlett's Yaklaşık Ki-Küresellik Kare Testi	183.413
Testi Dağılım faktörü	15
Sig.	.000

Tablo 64. Firma Gücünün Döndürülmüş Bileşenler Matrisi

	Faktör
	Firma Gücü
Teknoloji ve yönetsel bilgi uygulama düzeyi	.823
Şirketinizin uluslararası deneyimi	.783
Eğitim program kalitesi	.780
Şirketinizin ticari marka ve ürün imajı	.736
Çalışan kalitesi	.656
Ürün farklılaştırma gelişim yeteneği	.582

Ekstraksiyon Metodu: Temel Bileşen Analizi.

Firma Gücü faktörlerin oluşumunda 0,50’nin altında kalan madde Türk piyasası deneyimi faktörü yeterli düzeyde açıklamadığı düşüncesiyle çıkarılmıştır. Bu sorular çıkarıldıktan sonra geriye kalan toplam ifadelerin faktör analizine tabi tutulması sonucu toplam 1 faktör elde edilmiştir.

- **Firma Gücü faktörü**

Teknoloji ve yönetsel bilgi uygulama düzeyi

Şirketinizin uluslararası deneyimi

Eğitim program kalitesi

Şirketinizin ticari marka ve ürün imajı

Çalışan kalitesi

Ürün farklılaştırma gelişim yeteneği

Tablo 65. Firma Gücü için Faktörler Tablosu Açıklanan Toplam Varyans

Karesi Alınmış Yüklemelerin Çıkartılmış Toplamları		
Toplam	Varyans (%)	Kümülatif (%)
3.210	53.494	53.494

Ekstraksiyon Metodu: Temel Bileşen Analizi

Firma Gücü için 1 Faktör altında toplanmıştır. Bir faktör olarak toplam varyansın %53.494'ünü açıklamaktadır.

3.7.1.4 Beklentilere göre gerçekleşen performansın faktör analizi

Araştırma için değişkenler arasında kısmi korelasyon büyüklüğünü tespit eden Kaiser-Meyer Olkin testinin piyasa gücü ölçeği için sonucu Tablo 66'da görüldüğü üzere 0,830 dir.

Tablo 66. Beklentilere göre gerçekleşen Performans için KMO ve Bartlett Testi Sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin Örnek Yeterlilik Ölçümü	.830
Bartlett's Yaklaşık Ki-Küresellik Kare Testi	701.768
Testi Dağılım faktörü	66
Sig.	.000

Tablo 67. Beklentilere göre gerçekleşen Performans Döndürülmüş Bileşenler Matriksi

	Faktör		
	Karlılık Beklentisi	Süreç Geliştirme	Verimlilik Beklentisi
Satış Büyümesi	.867		
Pazar payı	.850		
Hissenin geri dönüşü	.845		
Yatırımın geri dönüşü	.770		
Verimlilik artışı	.648		
Yeni ülke piyasasında yer edinme		.828	
Diğer piyasalarda yer alma		.776	
Ürün Tasarımı		.773	
Müşteri hizmeti		.697	
Dağıtım		.623	
Devlet Tesviği (vergi indirimi, kredi)			.793
Düşük maliyetli girdilere erişimi			.729
Operasyon maliyetin düşüşü			.703

Ekstraksiyon Metodu: Temel Bileşen Analizi

Beklentilere göre gerçekleşen Performans faktörlerin oluşumunda 0,50'nin altında kalan maddeler Teknoloji Kullanımı faktörü yeterli düzeyde açıklamadığı düşüncesiyle çıkarılmıştır. Bu sorular çıkarıldıktan sonra geriye kalan toplam ifadelerin faktör analizine tabi tutulması sonucu toplam 3 faktör elde edilmiştir.

- ***Karlılık Beklentisi faktörü***

Yatırımın geri dönüşü

Hissenin geri dönüşü

Satış Büyümesi

Pazar payı

Verimlilik artışı

- ***Süreç Geliştirme faktörü***

Müşteri hizmeti

Dağıtım

Ürün Tasarımı

Yeni ülke piyasasında yer edinme

Diğer piyasalarda yer alma

- **Verimlilik Beklentisi Faktörü**

Operasyon maliyetin düşüşü

Düşük maliyetli girdilere erişimi

Devlet Tesviği (vergi indirimi, kredi)

Tablo 68. Beklentilere göre gerçekleşen Performans için Faktörler Tablosu Açıklanan Toplam

Varyans

Karesi Alınmış Yüklemelerin Çıkartılmış Toplamları		
Toplam	Varyans (%)	Kümülatif (%)
6.226	51.883	51.883
1.625	13.544	65.427

Ekstraksiyon Metodu: Temel Bileşen Analizi

Beklentilere göre gerçekleşen Performans 2 Faktör altında toplanmıştır. Birinci faktör toplam varyansın %51.883'ü, ikinci faktör toplam varyansın %13.544'ün 2 faktör ise toplam varyansın %65.427'ünü açıklamaktadır.

3.7.1.5 Kültürel yakınlık algısının performansın faktör analizi

Araştırma için değişkenler arasında kısmi korelasyon büyüklüğünü tespit eden Kaiser-Meyer Olkin testinin piyasa gücü ölçeği için sonucu Tablo 69'da görüldüğü üzere 0,637 dir.

Tablo 69. Kültürel Yakınlık ölçeği için KMO ve Bartlett Testi Sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin Örnek Yeterlilik Ölçümü		.637
Bartlett's	Yaklaşık Ki-	26.035
Küresellik	Kare Testi	
Testi	Dağılım	3
	faktörü	
	Sig.	.000

**Tablo 70. Kültürel Yakınlık
Bileşenler Matrisi**

	Faktör
	Kültürel Yakınlık
Şirketinizin Kurum kültürüyle TSOŞ kurum kültürü	.766
TSOŞ kurduğunuz Ülkedeki ve Türkiye'deki iş görme yöntemleri	.737
TSOŞ kurduğunuz ülkedeki ve Türkiye'deki iş ahlakı	.732

Ekstraksiyon Metodu: Temel Bileşen Analizi.

Kültürel Yakınlık faktörünün oluşumunda 0,50'nin altında kalan madde Türkiye'nin kültürü ile yeni Ülke kültürü faktörü yeterli düzeyde açıklamadığı düşüncesiyle çıkarılmıştır. Bu sorular çıkarıldıktan sonra geriye kalan toplam ifadelerin faktör analizine tabi tutulması sonucu toplam 1 faktör elde edilmiştir.

- **Kültürel Yakınlık faktörü**

Şirketinizin Kurum kültürüyle TSOŞ kurum kültürü

TSOŞ kurduğunuz Ülkedeki ve Türkiye'deki iş görme yöntemleri

TSOŞ kurduğunuz ülkedeki ve Türkiye'deki iş ahlakı

Tablo 71. Kültürel Yakınlık için Faktörler Tablosu Açıklanan Toplam Varyans

Karesi Alınmış Yüklemelerin Çıkartılmış Toplamları		
Toplam	Varyans (%)	Kümülatif (%)
1.667	55.557	55.557

Ekstraksiyon Metodu: Temel Bileşen Analizi

Kültürel Yakınlık için 1 Faktör altında toplanmıştır. Bir faktör olarak toplam varyansın %55.557'ünü açıklamaktadır.

3.7.2 Güvenilirlik Analizi

Güvenilirlik, ölçümün tutarlı, dengeli ve tekrarlanabilir olmasıyla sağlanabilir. Güvenirlik analizi Cronbach's Alpha yöntemi yardımıyla incelenmiştir. Bu analiz sonucunda bulunan Alfa değeri 1'e yaklaştıkça güvenilirlik artmaktadır, Alfa değeri 0.40'dan küçük ise güvenilir değil, 0.40-0.60 arasında ise düşük güvenilirlikte ve 0.60-0.80 arasında orta derecede güvenilir, 0.80'in üzerinde ise güvenilirlik yüksek kabul edilmektedir⁹⁴.

3.7.2.1 Yatırım öncesi karar süreci belirleyicilerinin güvenilirlik analizi

Tablo 72'de Yatırım öncesi karar süreci faktörlerinin güvenilirlik analiz sonuçlarına bakıldığında Cronbachs Alpha değerlerinin ,65 ile ,78 arasında değiştiği ve bu faktörlerin güvenilir olduğu görülmektedir.

Tablo 72. Yatırım öncesi karar süreci Belirleyicilerinin güvenilirlik analizi

FAKTÖRLER	Faktör Kodu	Değişken Sayısı	Ortalama	Standart Sapma	Cronbachs Alpha
Yatırım Riski ve Ülke Gücü	Yatırım Kararı	4	2.7163	.84291	.787
Devlet Düzenlemeleri ve Teşvikler	Yatırım Kararı	3	3.5843	.84579	.669
Pazar Potansiyeli	Yatırım Kararı	3	3.7491	.72174	.653

3.7.2.2 Yatırım tercihinde etkili olan içsel ve dışsal faktörlerin güvenilirlik analizi

Tablo 73'de Piyasa Gücü faktörlerinin güvenilirlik analiz sonuçlarına bakıldığında Cronbachs Alpha değerlerinin ,88 ile ,73 arasında değiştiği ve bu faktörlerin güvenilir olduğu görülmektedir.

⁹⁴ Remzi Altunıık, Recai Cokun, Serkan Bayraktarolu, Engin Yıldırım: **Sosyal Bilimlerde Aratırma Yöntemleri**, Sakarya Kitabevi, Adapazarı, 2005, s.116

Tablo 73. Piyasa Gücünün Güvenilirlik Analizi

FAKTÖRLER	Faktör Kodu	Değişken Sayısı	Ortalama	Standart Sapma	Cronbachs Alpha
Piyasa Gücü Kullanımı	Piyasa Gücü	5	3.2045	.67418	.735
Patent Hakları Koruması	Piyasa Gücü	3	2.3745	.98962	.882

3.7.2.3 Sahip olduğumuz Piyasa gücünün düzeyini belirleyen faktörler güvenilirlik analizi

Tablo 74’de Firma Gücü faktörlerinin güvenilirlik analiz sonuçlarına bakıldığında Cronbachs Alpha değerlerinin, 80’dir bu faktörün güvenilir olduğu görülmektedir.

Tablo 74. Firma Gücü Güvenilirlik Analizi

FAKTÖRLER	Faktör Kodu	Değişken Sayısı	Ortalama	Standart Sapma	Cronbachs Alpha
Firma Gücü	Firma Gücü	6	3.7865	.63015	.809

3.7.2.4 Beklentilere göre gerçekleşen performansın güvenilirlik analizi

Tablo 75’de Beklentilere göre gerçekleşen performansın faktörlerinin güvenilirlik analiz sonuçlarına bakıldığında Cronbachs Alpha değerlerinin ,80 ile ,90 arasında değiştiği ve bu faktörlerin güvenilir olduğu görülmektedir.

Tablo 75. Beklentilere göre gerçekleşen performansın Güvenilirlik Analizi

FAKTÖRLER	Faktör Kodu	Değişken Sayısı	Ortalama	Standart Sapma	Cronbachs Alpha
Karlılık Beklentisi	Gerçekleşen Performans	5	2.6910	.87319	.902
Süreç Geliştirme	Gerçekleşen Performans	8	2.6376	.91547	.807

3.7.2.5 Kültürel yakınlık algısının performansın güvenilirlik analizi

Tablo 76’da Kültürel Yakınlık faktörlerinin güvenilirlik analiz sonuçlarına bakıldığında Cronbachs Alpha değerlerinin, 59’dir bu faktörün güvenilir olduğu görülmektedir.

Tablo 76. Kültürel yakınlığın Güvenilirlik Analizi

FAKTÖRLER	Faktör Kodu	Değişken Sayısı	Ortalama	Standart Sapma	Cronbachs Alpha
Kültürel Yakınlık	Kültürel Yakınlık	3	3.0861	.63071	.594

3.7.3 Faktörler Arası Korelasyon Analizi

Değişkenlerin bağımlı veya bağımsız olması dikkate alınmaksızın aralarındaki ilişkinin derecesini ve yönünü belirlemek amacıyla kullanılan istatistik yöntemine korelasyon denir.⁹⁵

Tablo 56’daki korelasyon katsayıları araştırma boyutları arasındaki ilişkilerin gücünü göstermektedir. 0,5’in üzerindeki değerler güçlü korelasyon, 0,5’in altındaki değerler zayıf korelasyon şeklinde yorumlanmıştır.⁹⁶

⁹⁵ Beril Sipahi, E. Serra Yurtkoru ve Murat Çinko, **Sosyal Bilimlerde SPSS’ le Veri Analizi**, 3. Baskı, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2010, s.143.

⁹⁶ Ayhan Ural ve İbrahim Kılıç, **Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS ile Veri Analizi**, 1.Baskı, Ankara: Detay Yayıncılık, 2005, s.226.

Tablo 77. Korelasyon Analizi

		Piyasa Gücü Kullanımı	Patent Hakları Koruması	FIRMA Gücü	Karlılık Beklentisi	Süreç Geliştirme	Verimlilik Beklentisi	Kültürel Yakınlık	Yatırım Riski ve Ülke Gücü	Devlet Düzenlemeleri ve Teşvikler	Pazar Potansiyesi
Piyasa Gücü Kullanımı	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	1 89									
Patent Hakları Koruması	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	.204 .055 89	1 89								
FIRMA Gücü	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	.133 .213 89	,325** .002 89	1 89							
Karlılık Beklentisi	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	.040 .712 89	-.134 .211 89	,237* .025 89	1 89						
Süreç Geliştirme	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	,344** .001 89	,256* .015 89	,514** .000 89	,231* .030 89	1 89					
Verimlilik Beklentisi	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	,323** .002 89	,287** .006 89	,240* .024 89	,455** .000 89	,524** .000 89	1 89				
Kültürel Yakınlık	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	-.168 .115 89	.152 .155 89	,256* .015 89	,209* .049 89	.136 .204 89	.044 .680 89	1 89			
Yatırım Riski ve Ülke Gücü	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	,218* .040 89	,233* .028 89	-.028 .795 89	-.119 .267 89	.183 .086 89	,229* .031 89	-.194 .069 89	1 89		
Devlet Düzenlemeleri ve Teşvikler	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	,529** .000 89	-.097 .366 89	-.007 .946 89	,310** .003 89	.174 .104 89	.187 .079 89	-.119 .266 89	.153 .153 89	1 89	
Pazar Potansiyesi	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	.155 .147 89	-.014 .899 89	-.123 .250 89	.101 .347 89	-.133 .215 89	-.139 .192 89	-.046 .667 89	.003 .977 89	,423** .000 89	1 89

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Sig değeri $p=0.002$ buda 0.05 küçük olduğunda istatiksel olarak ***Firma Gücü ile Patent Hakları Koruması*** arasında ilişki vardır.

Sig değeri $p=0.001$ buda 0.05 küçük olduğunda istatiksel olarak ***Süreç Geliştirme ile Piyasa Gücü Kullanımı*** arasında ilişki vardır.

Sig değeri $p=0.015$ buda 0.05 küçük olduğunda istatiksel olarak ***Süreç Geliştirme ile Patent Hakları Koruması*** arasında ilişki vardır.

Sig değeri $p=0.000$ buda 0.05 küçük olduğunda istatiksel olarak ***Süreç Geliştirme ile Firma Gücü*** arasında ilişki vardır.

Sig değeri $p=0.030$ buda 0.05 küçük olduğunda istatiksel olarak ***Süreç Geliştirme ile Karlılık Beklentisi*** arasında ilişki vardır.

Sig değeri $p=0.002$ buda 0.05 küçük olduğunda istatiksel olarak ***Verimlilik Beklentisi ile Piyasa Gücü Kullanımı*** arasında ilişki vardır.

Sig değeri $p=0.006$ buda 0.05 küçük olduğunda istatiksel olarak ***Verimlilik Beklentisi ile Patent Hakları Koruması*** arasında ilişki vardır.

Sig değeri $p=0.024$ buda 0.05 küçük olduğunda istatiksel olarak ***Verimlilik Beklentisi ile Firma Gücü*** arasında ilişki vardır.

Sig değeri $p=0.000$ buda 0.05 küçük olduğunda istatiksel olarak ***Verimlilik Beklentisi ile Karlılık Beklentisi*** arasında ilişki vardır.

Sig değeri $p=0.000$ buda 0.05 küçük olduğunda istatiksel olarak ***Verimlilik Beklentisi ile Süreç Geliştirme*** arasında ilişki vardır.

Sig değeri $p=0.015$ buda 0.05 küçük olduğunda istatiksel olarak ***Kültürel Yakınlık ile Firma Gücü*** arasında ilişki vardır.

Sig değeri $p=0.049$ buda 0.05 küçük olduğunda istatiksel olarak ***Kültürel Yakınlık ile Karlılık Beklentisi*** arasında ilişki vardır.

Sig değeri $p=0.040$ buda 0.05 küçük olduğunda istatiksel olarak ***Yatırım Riski ve Ülke Gücü Firma Gücü ile Piyasa Gücü Kullanımı*** arasında ilişki vardır

Sig değeri $p=0.028$ buda 0.05 küçük olduğunda istatiksel olarak ***Yatırım Riski ve Ülke Gücü Firma Gücü ile Patent Hakları Koruması*** arasında ilişki vardır

Sig değeri $p=0.031$ buda 0.05 küçük olduğunda istatiksel olarak ***Yatırım Riski ve Ülke Gücü ile Verimlilik Beklentisi*** arasında ilişki vardır.

Sig değeri $p=0.000$ buda 0.05 küçük olduğunda istatistiksel olarak **Devlet Düzenlemeleri ve Teşvikler ile Piyasa Gücü Kullanımı** arasında ilişki vardır.

Sig değeri $p=0.003$ buda 0.05 küçük olduğunda istatistiksel olarak **Devlet Düzenlemeleri ve Teşvikler ile Karlılık Beklentisi** arasında ilişki vardır.

Sig değeri $p=0.000$ buda 0.05 küçük olduğunda istatistiksel olarak **Pazar Potansiyeli ile Devlet Düzenlemeleri ve Teşvikler ile Karlılık Beklentisi** arasında ilişki vardır.

3.7.4 Regresyon Analizi

Korelasyon analizi herhangi iki değişken arasında bir ilişki olup olmadığını istatistiksel olarak test eder. Regresyon analizi ise bir değişkenin (bağımlı) diğer değişkenler (bağımsız) tarafından nasıl açıklandığını belirlemeye çalışır. Her ne kadar bu iki analiz birbirinden ayrı düşünülemese de regresyon analizinde model bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklaması yönünde kurulur. Oysaki korelasyonda bağımlı bağımsız ayrımı olmadığı gibi iki değişkenin karşılıklı birbirini açıklaması söz konusudur. Ayrıca regresyon analizinde birden fazla bağımsız değişken kullanılması olasıdır. Elde edilen regresyon modelleri araştırmacıya ilişkinin yönünü, şeklini ve bilinmeyen değerlere ait tahminleri verir.⁹⁷

3.7.4.1 Yatırım Riski ve Ülke gücü üzerinde Regresyon Analizi

Araştırmada Bağımlı Değişken: Yatırım Riski ve Ülke Gücünün ölçmeye yönelik 4 değişkenden oluşmaktadır. Bağımsız Değişkenler ise yedi faktörden ve 31 değişken ile ölçülmektedir.

Tablo 57’de çoklu regresyon analizine ilişkin model özetini inceleyeceğiz.

Tablo 78. Yatırım Riski ve Ülke Gücü Model Özeti

Model	R	R Kare	Düzeltilmiş R kare	Standart Hata Tahmini
1	,233 ^a	.054	.044	.82435
2	,329 ^b	.108	.088	.80516

a. Belirleyiciler: (Sabit), Patent Hakların Korunması

b. Belirleyiciler: (Sabit), Patent Hakların Korunması, Kültürel Yakınlık

⁹⁷ Beril Sipahi, E. Serra Yurtkoru ve Murat Çinko, s.154.

Tablo 78’de çoklu regresyon analizine ilişkin model özetleri yer almaktadır. R kare biz bağımlı değişkenin yüzde kaçlık kısmını bağımsız değişkenler tarafından açıklandığını göstermektedir. Model 1’de bağımlı değişkendeki değişimin %5.4’ünü bağımsız değişkenler temsil etmektedir. Model 2’de ise bağımlı değişkendeki değişimin %10.8’ini bağımsız değişkenler temsil etmektedir.

Tablo 79. Varyans Analiz Tablosu

Model	Kareler Toplamı	df	Karelerin Ortalaması	F	P
1 Regresyon	3.402	1	3.402	5.007	,028 ^b
Artan	59.122	87	.680		
Toplam	62.524	88			
2 Regresyon	6.772	2	3.386	5.223	,007 ^c
Artan	55.752	86	.648		
Toplam	62.524	88			

a. Bağımlı Değişken: Yatırım Riski ve Ülke Gücü

b. Belirleyiciler: (Sabit), Patent Hakların Korunması

c. Belirleyiciler: (Sabit), Patent Hakların Korunması, Kültürel Yakınlık

Tablo 79’da modelimizdeki varyans analiz tablosunu vermektedir. Bu tablo modelimizin bir bütün olarak anlamlı olup olmadığını test etmemize yaramaktadır. Tablodaki F değeri 1. modelimizin bir bütün olarak anlamlı olduğunu ortaya kaymaktadır. F değeri tabloda 5,007 olarak hesaplanmaktadır ve p değeri 0,028 olması modelimizi anlamlı kılmaktadır, 2. modelimizin ise F değeri 5,223 ve p değeri 0,007 olması modelimizi anlamlı kılmaktadır.

Tablo 80. Yatırım Riski ve Ülke Gücü Üzerindeki Çoklu Regresyon Analizi

Model	Standartlaştırılmış Katsayı	t	p
	Beta		
1 (Sabit)		9.834	.000
Patent Hakların Korunması	.233	2.238	.028
2 (Sabit)		6.949	.000
Patent Hakların Korunması	.269	2.611	.011
Kültürel Yakınlık	-.235	-2.280	.025

a. Bağımlı Değişken: Yatırım Riski ve Ülke Gücü

Yapılan hiyerarşik regresyon sonucunda Model’de patent hakların korunması bir birimlik artışın yatırım riski ve ülke gücü üzerinde 0.269 (p:0.11) birim artışa sebep olduğu görülürken, kültürel yakınlığın yatırım riski ve ülke gücü üzerinde 0.235 (p:0.25) bir azalmaya sebep olmaktadır.

3.7.4.2 Devlet Düzenlemeleri ve Teşvikler üzerinde Regresyon Analizi

Araştırmada Bağımlı Değişken: Devlet Düzenlemeleri ve Teşvikler 3 değişkenden oluşmaktadır. Bağımsız Değişkenler ise yedi faktörden ve 31 değişken ile ölçülmektedir.

Tablo 57’de çoklu regresyon analizine ilişkin model özetini inceleyeceğiz.

Tablo 81. Devlet Düzenlemeleri ve Teşvikler Model Özeti

Model	R	R Kare	Düzeltilmiş R kare	Standart Hata Tahmini
1	,529 ^a	.280	.272	.72164
2	,603 ^b	.364	.349	.68245
3	,626 ^c	.392	.371	.67082

a. Belirleyiciler: (Sabit), Piyasa Gücü Kullanımı

b. Belirleyiciler: (Sabit), Piyasa Gücü Kullanımı, Karlılık Beklentisi

c. Belirleyiciler: (Sabit), Piyasa Gücü Kullanımı, Karlılık Beklentisi, Patent Hakların Korunması

Tablo 81’da çoklu regresyon analizine ilişkin model özetleri yer almaktadır. R kare bize bağımlı değişkenin yüzde kaçlık kısmını bağımsız değişkenler tarafından açıklandığını göstermektedir. Model 1’de bağımlı değişkendeki değişimin %27.2’sini bağımsız değişkenler temsil etmektedir. Model 2’de bağımlı değişkendeki değişimin %34.9’u bağımsız değişkenler temsil etmektedir, Model 3’te ise bağımlı değişkendeki değişimin %37.1’i bağımsız değişkenler temsil etmektedir.

Tablo 82. Varyans Analiz Tablosu

Model		Kareler Toplamı	df	Karelerin Ortalaması	F	P
1	Regresyon	17.645	1	17.645	33.883	,000 ^b
	Artan	45.306	87	.521		
	Toplam	62.951	88			
2	Regresyon	22.898	2	11.449	24.582	,000 ^c
	Artan	40.054	86	.466		
	Toplam	62.951	88			
3	Regresyon	24.702	3	8.234	18.298	,000 ^d
	Artan	38.250	85	.450		
	Toplam	62.951	88			

a. Bağımlı Değişken: Devlet Düzenlemeleri ve Teşvikler

b. Belirleyiciler: (Sabit), Piyasa Gücü Kullanımı

c. Belirleyiciler: (Sabit), Piyasa Gücü Kullanımı, Karlılık Beklentisi

d. Belirleyiciler: (Sabit), Piyasa Gücü Kullanımı, Karlılık Beklentisi, Patent Hakların Korunması

Tablo 82’de modelimizdeki varyans analiz tablosunu vermektedir. Bu tablo modelimizin bir bütün olarak anlamlı olup olmadığını test etmemize yaramaktadır. Tablodaki F değeri 1. modelimizin bir bütün olarak anlamlı olduğunu ortaya kaymaktadır. F değeri tabloda 33,883 olarak hesaplanmaktadır ve p değeri 0,000 olması modelimizi anlamlı kılmaktadır, 2. modelimizin F değeri 24,582 ve p değeri 0,007 olması modelimizi anlamlı kılmaktadır, 3. Modelimizin ise F değeri 18.298 ve p değeri 0,000 olması modelimizi anlamlı kılmaktadır.

Tablo 83. Devlet Düzenlemeleri ve Teşvikler Üzerindeki Çoklu Regresyon Analizi

Model	Standartlaştırılmış Katsayı	t	P
	Beta		
1 (Sabit)		3.897	.000
Piyasa Gücü Kullanımı	.529	5.821	.000
2 (Sabit)		.423	.673
Piyasa Gücü Kullanımı	.518	6.017	.000
Karlılık Beklentisi	.289	3.358	.001
3 (Sabit)		1.014	.313
Piyasa Gücü Kullanımı	.555	6.406	.000
Karlılık Beklentisi	.264	3.090	.003
Patent Hakların Korunması	-.175	-2.002	.048

a. Bağımlı Değişken: Devlet Düzenlemeleri ve Teşvikler

Yapılan hiyerarşik regresyon sonucunda Model’de piyasa gücü kullanımı bir birimlik artışın devlet düzenlemeleri ve teşvikler üzerinde 0.555 (.000) bir birim artışa sebep olduğu görülürken, karlılık beklentisi devlet düzenlemeleri ve teşvikler üzerinde 0.264 (p:0.003) bir azalmaya sebep olmaktadır, patent hakların korunması devlet düzenlemeleri ve teşvikler üzerinde 0.175 (p.048) bir azalmaya sebep olmaktadır.

Araştırmada Bağımlı değişken olarak Pazar potansiyeli ele alındığında herhangi bir bağımsız değişkenle sonuç olarak ilişkisi bulunamamıştır.

Araştırmanın modeline uygun olarak, patent hakların korunması ile yatırım riski ve ülke gücü arasında olumlu bir etkisi vardır şeklinde bir hipotez geliştirilmiş ve KABUL edilmiştir. (Hipotez_{1a2}).

Araştırmanın modeline uygun olarak, kültürel yakınlık ile yatırım riski ve ülke gücü arasında olumlu bir etkisi vardır şeklinde bir hipotez geliştirilmiş ve KABUL edilmiştir. (Hipotez_{1c}).

Araştırmanın modeline uygun olarak, piyasa gücü kullanımı ile devlet düzenlemeleri arasında olumlu bir etkisi vardır şeklinde bir hipotez geliştirilmiş ve KABUL edilmiştir. (Hipotez_{2a1}).

Araştırmanın modeline uygun olarak, patent hakların korunması ile devlet düzenlemeleri ve teşvikler arasında olumlu bir etkisi vardır şeklinde bir hipotez geliştirilmiş ve KABUL edilmiştir. (Hipotez_{2a2}).

Araştırmanın modeline uygun olarak, karlılık beklentisi ile devlet düzenlemeleri ve teşvikler arasında olumlu bir etkisi vardır şeklinde bir hipotez geliştirilmiş ve KABUL edilmiştir. (Hipotez_{2d1}).

Araştırmada kurulan diğer hipotezler ise RED edilmiştir.

SONUÇ

Bu çalışma, türk firmalarının pazara giriş kararını belirleyen faktörler üzerinde kapsamlı bir değerlendirmeyi içermektedir. Bu analizin sonuçları, uluslararası giriş olgusunun sadece ekonomik açısından incelenmesi eksik olduğunu, kültürel ve politik unsurları da kapsayan daha sistematik bir yaklaşımının uygulanması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Tüm firmaları değişik büyüklüklere, kaynaklara, yeteneklere ve farklı organizasyon yapılarına sahiptir. Bu yüzden de değişik çevre koşullarında farklı giriş yöntemlerine başvurabilmektedir. Ayrıca pazara giriş konusu, stratejik bir karar verme problemidir.

Çalışmanın uygulama kısmı, çıkarılan bu sonuçlar doğrultusunda Türk firmalarının Kosova'daki pazara giriş stratejileri incelenmiştir ve en fazla sıfırdan kuruluş (green-field) stratejisinin uygulandığı sonuca ulaşılmıştır.

Türk sermayesi ile kurulmuş olan şirketlerin büyük bir kısmı ticaret veya değişik alanlarda üretim faaliyetinde bulunmaktadırlar. Bu firmaların faaliyet alanları inşaat, ithalat ihracat, yiyecek ve içecek, diğer hizmetler (sağlık), mobilya malları imalatı, tekstil ve giyim vs. sektörlerdir. Yine bu şirketlerin büyük bir kısmı küçük ve orta ölçekli işletmeler olduğu gibi, yatırımlarında da küçük ve orta ölçekte yatırımları tercih etmektedirler.

Araştırmamıza Türk firmalarının yatırım kararlarında; “Vergi Avantajları”, “Coğrafi Yakınlık”, “Komşu Ülke Piyasalarına Erişim Kolaylığı” ve “Pazara İlk Giren Olma Avantajı”, “Ölçek Ekonomisinden yararlanma”, “Yeni Piyasalarda var Olabilme”, “Piyasaya süratli giriş imkanı” ve “Süratli yatırımın geri dönüşüne ilişkin değerlendirmelerinin” önemli olduğu görülmektedir.

Kosova'ya yaptıkları yabancı sermaye yatırımı kararlarından firmaların performans açısından değerlendirildiğinde “Kısmen Memnuniyetsiz” sonucu ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'deki Firmasıyla Yatırımcı Şirketinin Performanslarının karşılaştırıldığında Kosova'daki yatırım performansının %60.7'sinin yüksek, %6.7'sinin ise çok yüksek olduğunu gözlemlenmiştir.

Farklı bir bulgu olarak Pazar potansiyeli faktörünün yatırım kararının belirleyiciler arasında yer almadığı gözlenlenmiştir. Bu sonuçtan, yatırım kararlarında, Kosova pazarı için değil, komşu ülke pazarlarına ulaşım kolaylığının önemli olduğu söylenebilir. Türk firmaları

retimi Kosova’da, pazarlamayı da komşu ülkelerde gerçekleştirmek istemektedirler. Devlet düzenlemeleri, girdi maliyetleri ve tesviklerin büyük şirketler için belirleyici olması bunu göstermektedir.

Piyasa gücü olarak tanımlanan itemlardan oluşan (lek ekonomisinden yararlanma, daha iyi kaynak ve kapasite kullanımı, girdilere özellikli ve ayrıcalıklı erişim ve sözleşmelerin geçerliliği) faktörlere sahip olan firmaların yatırım kararlarında Devlet düzenlemeleri ve Teşvikler olarak tanımlanan itemlerden oluşan (Vergi avantajı, düşük maliyetli girdi temini ve krın ana ülkeye geri dönüşümü) faktörlere önem vererek yatırım kararlarını aldıkları saptanmıştır. Kültürel yakınlığın yatırım kararlarının alınmasında önemli bir faktör olduğu saptanmıştır.

Araştırma sonucunda Türk firmalarının yatırımı için en büyük motive edici faktörler vergi oranının düşük olması, coğrafi yakınlık, komşu piyasalara erişim kolaylığı ve pazara ilk giren olma avantajı sağlama önemli belirleyiciler olarak ortaya çıkmıştır. evre koşullar arasında, algılanan riskleri olarak yasal kısıtlamalar ve iş çevresinin riski en büyük öneme sahiptir. Hedef ülkenin politikacıları, yabancı yatırımları çekebilmek için bu riskleri azaltması doğrultusunda faaliyetle ynlenmelidir.

KAYNAKÇA

AÇIKALIN, S., E. Gül, E. Yaşar, (2006), “**Ücretler ve Büyüme ile Doğrudan Yabancı Yatırımlar Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi**”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.16. ss.271-282.

AKDİŞ Muhammet, **Dünya’da ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler, İnceleme Yarışması Mansiyon, Dünya’da Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler**, İstanbul, YASED Yayınları No:33.

ALAN M. Rugman, Donald J.Lecraw ve Laurence D.Booth, **İnternational Bussiness; Firm and Environment**, McGraw-Hill Book Company, Singapore, 1985

ALTINIRMAK Gökbel Serpil, “**Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Ve Türkiye**”, Erişim: www.eso-es.net (25.10.2014)

ALTUNIK Remzi, COŞKUN Recai, BAYRAKTAROĞRLU Serkan, YILDIRIM Engin: **Sosyal Bilimlerde Aratırma Yöntemleri, Sakarya Kitabevi**, Adapazarı, 2005, s.116

Altomonte, C. (2000), “**Economic Determinants and Institutional Frameworks: FDI in Economies in Transition**”, *Transnational Corporations*, 9 (2), (August), s.76–99.

ANIL, İ., İ. H. Armutlulu, N. Sungur, R. Bakoğlu ve B. Aşkun (2006). **Türkiye’den Gelişmekte Olan Ükelere Yapılan Doğrudan Sermaye Yatırımları. Marmara Üniversitesi, Bilimsel Araştırmalar Komisyonu Yayını**, İstanbul.

ARIKAN, Deniz (2006), **Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları**, İstanbul: Arıkan.

ARISTOTELOUS, K. ve S. FOUNTAS, “An Empirical Analysis of Inward Foreign Direct Investment Flows in the EU with Emphasis on the Market Enlargement Hypothesis”, **Journal of Common Market Studies**, Vol. 34, No. 4, s. 571-83, December 1996.

AYDEMİR Cahit vd., **Doğrudan Yabancı Yatırımların Dünya’daki ve Türkiye’deki Gelişimi**, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 23, 2012

BADİVUKU-PANTİNA, M., (2008), “The importance of Foreign Direct Investments on Economic Development of Kosova”, International Review “Lex et Scientia”, No. XV Vol.2/2008, Bucharest.

BAYRAKTAR Fulya, **Dünyada ve Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları**, Türkiye Kalkınma Bankası A.S. Genel Araştırmalar, Ankara 2003

BEVAN, A. A. ve S., ESTRIN, “The Determinants of Foreign Direct Investment into European Transition Economies”, **Journal of Comparative Economics**, 32, s. 775-787, 2004.

BOETKKE J. Peter, **Is the Transition to the Market too Imported to be Left to the Market**, Erişim: <http://www.econ.nvu.edu> (30.04.2014)

CAVES, R. E., “International Corporations: The Industrial Economics of Foreign Investment”, **Economica**, New Seris, Vol. 38, No. 149, s. 1-27, Feb. 1971

CAVES, R. E., “Causes of Direct Investment: Foreign Firms’ Shares in Canadian and United Kingdom Manufacturing Industries”, **The Review of Economics and Statistics**, Vol. 56, No. 3, Aug. 1974,

CHAKRABARTI, A., “The Determinants of Foreign Direct Investment: Sensitivity Analyses of Cross-Country Regressions”, **Kyklos**, Vol. 54, Fasc. 1, 2001

CHAKRABARTI A., **A Theory of The Spatial Distribution of Foreign Direct Investment**. *International Review of Economics and Finance*, Vol. 12, No.2, s.149–169, 2003.

CHENG L. K., Y. K. KWAN, “What are the Determinants of the Location of Foreign Direct Investment? The Chinese Experience”, **Journal of International Economics**, Vol. 51, Issue 2, s. 379-400, August 2000.

CHO, J. W, **Foreign Direct Investment: Determinants, Trends in Flows and Promotion Policies**, s, http://e.unescap.org/tid/publication/chap5_indpub2259.pdf Erişim: (15.10.2014)

COUGHLIN, C. C., J. V. TERZA ve V. ARROMDEE, “State Characteristics and the Location of Foreign Direct Investment within the United States”, **The Review of Economics and Statistics**, Vol. 73, No. 4, s. 675-683, Nov. 1991.

COUGHLIN vd.; TU, J. H ve C. SCHIVE, **Determinants of Foreign Direct Investment in Taiwan Province of China: A New Approach and Findings**, Research Note, http://www.unctad.org/en/docs.iteiitv4n2a6_en.pdf Erişim: 30.08.2014

DEES, S., “Foreign Direct Investment in China: Determinants and Effects”, **Economics of Planning**, 31, s. 175-94, 1998.

DEICHMANN, J., S. KARIDIS ve S. SAYEK, “Foreign Direct Investment in Turkey: Regional Determinants”, **Applied Economics**, 35, s. 1767-78, 2003

DUNNING, J. H. (1993) “**Multinational Enterprises and the Global Economy**”. New York: Addison-Wesley.s.60.

DUNNING, J. H. ve A. M. RUGMAN, “The Influence of Hymer’s Dissertation on the Theory of Foreign Direct Investment”, **The American Economic Review**, Vol. 75, No. 2, s. 228-32, May 1985

DURAN, M. , “Türkiye’de Yatırımlara Sağlanan Teşvikler ve Etkinliği”, Hazine Müsteşarlığı Araştırmaları, Ankara, s.10, 63, 2002.

Dündar Efe, **Uluslararası Ticaret Hukukunda Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Çok Uluslu Şirketler İncelemesi**, Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi, (11)41, 2014

EKİNCİ Alper, “Çin Yabancı Sermaye Türkiye”, Turhan Kitabevi, Ankara 2005

ERDAL, F. ve E. TATOĞLU, “Locational Determinants of Foreign Direct Investment in an Emerging Market Economy: Evidence from Turkey”, **Multinational Business Review**, Vol. 10, No. 1, 2002

Foreign Private Investment in Developing Countires, I.M.F., Occasioanal Paper 33, 1985

FUNG, K. C., H. IIZAKA, J. LEE ve S. PARKER, “Determinants of U.S. and Japanese Foreign Direct Investment in China”, **Santa Cruz Center for International Economics Working Papers**, No. 456, December 1999, <http://econ.uscs.edu/faculty/kcfung/fdidet/pdf> Erişim: 15.11.2014

GÖVDERE Bekir, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicilerinin Günümüzdeki Geçerliliği, **Ph.D. Thesis**, the University of Melbourne (2003)

GÜNGÖR Tevfik Uras, **Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları**, İktisadi Yayınlar Lmt. Şti., İstanbul 1979.

Heather D. Gibson, Euclid Tsakalatos, **Uluslararası Borç Krizi: Nedenler, Sonuçlar ve Çözümler, Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Gerilemesi**, F. Şenses, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.184-185

HINES, J. R., “Altered States: Taxes and the Location of Foreign Direct Investment in America”, **The American Economic Review**, Vol. 86, No. 5, Dec. 1996.

HYMER, S., “The Efficiency (Contradictions) of Multinational Corporations”, **The American Economic Review**, Vol. 60, No. 2. s. 441-8, May 1970, s. 441.

ISAIAH Frank, **Foreign Enterprise in Developing Countries**. Baltimore, The John Hopkins University, Pres, 1980, s.2

İŞERİ Müge, AKTAŞ Zeynep, “**İMKB’ de Yabancı Portföy Yatırımlarındaki Hareketler**”, Erişim:www.ceterisparibus.com, İŞERİ Müge, AKTAŞ Zeynep, “**İMKB’ de Yabancı Portföy Yatırımlarındaki Hareketler**”, Erişim:www.ceterisparibus.com, (22.07.2014)

John H. Dunning, **Trade, Location of Economic Activity and the MNE: A Search for an Eclectic Approach**, The International Allocation of Economic Activity Proceedings of a Nobel Symposium held at Stockholm, New York, s.400-402, 1977

J. H. DUNNING, “The Eclectic (OLI) Paradigm of International Production: Past, Present and Future”, **International Journal of Economics of Business**, Vol. 8, No. 2, s. 173-90, 2001.
John Child, Michael W.Peng’in *Business Strategies in Transition Economies*’e Önsöz, Sage Publications Inc., 2000, s.ix

KARABALIK Hakan, “**Orta Avrupa Ülkelerinde Yabancı Sermaye ve Özelleştirme**”, Erişim: www.dtm.gov.tr

KARAKÖY Çağatay, (2006), Orta Asya’da Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Politikaları, Stratejileri Ve Teşvikler Üzerine Değerlendirme, **Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 15, Sayı 2, <http://sosyalbilimler.cu.edu.tr/dergi/dosyalar/2006.15.2.330.pdf> Erişim: (20.01.2015)

KARLUK Rıdvan, **Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları**, İstanbul, İ.T.Ö., Ekonomik Yayınlar Dizisi, No:13. 1983

KINDLEBERGER, C. P., “Stephen Hymer and the Multinational Corporation”, **Contribution to Political Economy**, Vol. 21, 2002

KIZBES Kılıç Görmezöz, **Türkiye’ye Doğrudan Gelen Yabancı Sermaye Yatırımlarının İstihdam Üzerindeki Etkileri**, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, s.8 Ankara, 2007.

KRAVIS, I. B. ve R. E., LIPSEY, “The Location of Overseas Production and Production for Export by U.S. Multinational Firms”, **NBER Working Paper Series**, No. 482, June 1980

KURTULUŞ Kemal, **Pazarlama Araştırmaları**, 6. Baskı, İstanbul, 1998, sf. 482

KÜRŞAD Günaydın Rüştü, (2005), Doğrudan Yabancı Sermayenin Belirleyici Unsurları, **Activeline Yayın**, İstanbul

LAL, D. (1975), “**Appraising Foreign Investment in Developing Countries**”, London: Heinemann.s.22-34.

LENSINK, R. ve H. WHITE, “Does The Revival Of International Private Capital Flows Mean The End Of Aid: An Analysis Of Developing Countries' Access To Private Capital”, **World Development**, Vol. 26, No. 7, s. 1221-34, 1998.

LOREE, D. W. ve S. E., GUISSINGER, “Policy and Non-Policy Determinants of U.S. Equity Foreign Direct Investment”, **Journal of International Business Studies**, Second Quarter, 1995

WILKINS Mira, **The Emergence of Multinational Enterprise: American Business Abroad from the Colonial Era to 1914**, Cambridge, MA, Harvard University Press, 1970

MUTLU C. Esin ve diğerleri, **Strategy Of International Firms In Transition Economies And A Case Study:Enka Constrution & Industry**, 2004

NUNNENKAMP, P., “Determinants of FDI in Developing Countries: Has Globalization Changed the Rules of the Game?”, **Kiel Working Paper**, No. 1122

OKSAY Suna, “Çokuluslu Şirketler Teorileri Çerçevesinde, Yabancı Sermaye Yatırımlarının İncelenerek Değerlendirilmesi”, Dış Ticaret Müsteşarlığı Dergisi, Sayı 8, Ocak 1998

OKSAY, Suna (1998); Şatıroğlu, Kadir D. (1984), **Çokuluslu Şirketler, Strüktürel ve Fonksiyonel Bir Evrim Yaklaşımı**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No.536, Ankara

ONYEIWU, S. ve H. SHRESTHA, “Determinants of Foreign Direct Investment in Africa”, **Journal of Developing Societies**, Vol. 20, No. 1-2, S. 89-106, 2004.

ÖZTÜRK, L., “Serbest Bölgelerdeki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Dünyadaki Uygulamalara Teoriler Işığında Bir Bakış”, **Akdeniz İİBF Dergisi**, Sayı 7, 2004.

PENG Michael, *Business Strategies In Transition Economies*, Sage Publications Inc., 2000.

ROOT, F. R. ve A. A. AHMED,” The Influence of Policy Instruments on Manufacturing Direct Foreign Investment in Developing Countries”, **Journal of International Business Studies**, 9 (Winter), 1978.

ROOT ve AHMED; TU ve SCHIVE; LOREE ve GUISSINGER; te VELDE ve BEZEMER; BEVAN ve ESTRIN; BLOMSTRÖM M. ve A. KOKKO, “**Regional Integration and Foreign Direct Investment**”, NBER Working Paper Series, WP No. 6019, April 1997a; OBWONA; COUGHLIN vd.; SINGH ve JUN; CHAKRABATI; DEICHMANN vd.; FUNG vd.; CHENG ve KWAN; DEES. Erişim: <http://www.euromoneyplc.com> (12.12.2014)

SCAPERLANDA, A. E. ve L. J. MAUER, “The Determinants of U.S. Direct Investment in E.E.C.”, *The American Economic Review*, Vol. 59, No. 4, Part 1, s. 558-68, Sept. 1969.

SINGH, H. ve K. W. , JUN, “Some New Evidence on Determinants of Foreign Direct Investment in Developing Countries”, **Policy Research Working Paper**, The World Bank, WPS-1531, November 1995

SİPAHİ Beril, YURTKORU E. Serra ve ÇİNKÖ Murat, **Sosyal Bilimlerde SPSS’ le Veri Analizi**, 3. Baskı, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2010

SEYİDOĞLU Halil, **Uluslararası İktisat: Teori Politika ve Uygulama**, Kurtiş Matbaası, 13. Baskı, İstanbul, 1999

SEYİDOĞLU Halil, (1998), Uluslararası İktisat, **Teori, Politika ve Uygulama, Güzem Yayınları** No: 14, Geliştirilmiş 12. baskı, İstanbul. ; İyiboçuk, Erol (1985), **Uluslararası İktisat Teorisi**, Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F., Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa

ŞAHİN Mehmet, **Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları**, Ankara, Ekonomik ve Sosyal Yayınlar, No:3, 1975

SHATZ, H. J. ve A. J. VENABLES, “The Geography of International Investment”, **Policy Research Working Paper**, The World Bank, No. 2338, May 2000

TANDIRICIOĞLU Haluk, “Geçiş Ekonomilerinde Özelleştirme”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt :4, Sayı:3, 2002, Erişim: <http://www.sbe.deu.edu.tr/Yayinlar/dergi/2002sayi3PDF/tandircioglu.pdf> (28 Haziran 2004)

TATOĞLU, Ekrem ve GLAİSTER W. Keith, (1997), "**Ownership, Location and Internationalization Determinants of Western MNEs' FDI in Turkey**". Leeds: Discussion Paper-02, Leeds University Business School.

T.C. Ekonomi Bakanlığı, **Kosova Cumhuriyeti Ülke Raporu**, 2012

TU, J. H ve C. SCHIVE, **Determinants of Foreign Direct Investment in Taiwan Province of China: A New Approach and Findings**, Research Note, http://unctad.org/en/docs/iteiitv4n2a6_en.pdf, Erişim: 22.11.2014

URAL Ayhan ve KILIÇ İbrahim, **Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS ile Veri Analizi**, 1.Baskı, Ankara: Detay Yayıncılık, 2005

WATTS, H. D. **Industrial Geography**, Longman, Essex, 1987

YILMAZ, B. ve A. BARBAROS, **Development and Determinants of Foreign Direct Investment in Turkey: A Comparison with Ireland and Spain.**

ZHAO ve DECKER, Decker Reinhold ve Xuemin Zhao. ‘**Choice Of Foreign Market Entry Mode: Cognitions from Empirical And Theoretical Studies**’, (Discussion Paper No.512, Department of Business Administration and Economics, University of Bielefeld, 2004), s.7-8 Erişim:<http://www.springerlink.com/index/123k057520188239.pdf> Erişim: (22.02.2015)

Kosova Cumhuriyeti Merkez Bankası,
Erişim: <http://www.bqk-kos.org> (14.01.2015)

Kosova İşişleri Bakanlığı
Erişim: <http://www.mfa-ks.net/?page=1,119> (20.07.2014)

Kosova İstatistik Kurumu,
Erişim: <http://www.ask.rks-gov.net> (28.12.2014)

Kosova İşletme Kayıt Ajansı,
Erişim: <http://www.arbk.org> (15.02.2015)

Kosova Maliye Bakanlığı

Erişim: <http://www.mf.rks-gov.net> (05.11.2014)

Kosova Politika Araştırma ve Geliştirme Enstitüsü,

Erişim: <http://www.kipred.org/advCms/?id=5,144,0,252,a,295> (15.06.2014)

Kosova Türk Ticaret Odası,

Erişim: <http://www.kt-to.org> (24.12.2014)

EKLER

EK-1: ARAşTIRMA ANKET FORMU

Sayın katılımcı,

Bu çalışmanın temel amacı, Kosova’da türk vatandaşlarına ve şirketlerine ait olan şirket araştırması olup, Türkiye Menşeli şirketlere (asıl ortağı Türk olanlara uygulanacak) uygulanacak bir ankettir. Bu alışma akademik amaçlı olup hiçbir kişi ve/veya kurum ismi zikredilmeyecek, kişisel ve kurumsal bilgiler kesinlikle gizli tutulacaktır. Bu çalışmanın doğru ve güvenilir sonuçlar ortaya koyabilmesi sizin bu ankette yer alan sorulara tam ve doğru yanıtlar vermenize bağlıdır. Bu alışma tamamlandığında bir kopyası size gönderilecektir.

Saygılarımla,

Melda MYFTIU

Marmara Üniversitesi S.B.E.

Uluslararası İşletmecilik - Yüksek Lisans Öğrencisi

GENEL BİLGİLER

ADINIZ:

POZİSYONUNUZ:

TELEFON NO:

FAKS NO:

ASIL ORTAĞIN ADI:

İKİNCİ BÜYÜK ORTAĞIN ADI:

TÜMÜYLE SAHİP OLUNAN ŞİRKETİN (TSOŞ) ADI:

SAHİP OLUNAN ŞİRKETİN KURULUŞ YILI:

ÇALIŞAN SAYISI:
(YAKLAŞIK OLARAK)

ASIL ORTAK ŞİRKET:

TSOŞ

YILLIK SATIŞ:
(YAKLAŞIK OLARAK)

ASIL ŞİRKET (\$)

TSOŞ (\$)

TSOŞ DA ASIL ORTAK ŞİRKET ÇALIŞAN SAYISI

TSOŞ DA ASIL ORTAK ŞİRKET SERMAYE ORANI (HİSSE ORANI)

**1) SAHİP OLUNAN ŞİRKETİNİZİ OLUŞTURAN ŞİRKETİNİZİN VE TSOŞ'NİN
ANA FAALİYET KONUSU**

LÜTFEN İŞARETLEYİN
ŞİRKETİNİZİN TSOŞ'İN

OTOMOBİL, TAŞIMACILIK VE YAN SANAYİ () ()

ELEKTRONİK VE ELEKTRİK ALETLER () ()

YİYECEK / İÇECEK () ()

TEKSTİL, GİYİM VE DERİ	()	()
BİGİSAYAR VE YAZILIM	()	()
MADEN, DEMİR VE ÇELİK	()	()
DİĞER İMALAT	()	()
İTHALAT İHRACAT	()	()
TURİZM	()	()
FİNANS HİZMETLERİ	()	()
İNŞAAT	()	()
NAKLİYE	()	()
DİĞER HİZMETLER	()	()

2) YURT DIŞINDA ŞİRKET KURULUŞUNDA ŞİRKETİNİZİN TERCİH ETTİĞİ YÖNTEM

LÜTFEN İŞARETLEYİN

SIFIRDAN YENİ KURULUŞ (Green – Field)	A	()
MEVCUT İŞE EL KOYMA VEYA DEVRALMA	B	()
DİĞER, LÜTFEN BELİRTİNİZ (Türkiye’deki Şirketin Yatırımı)	C	()
GİDİLEN ÜLKEDE TÜREYEN ŞİRKET	D	()
ÜRETİM KAYDIRMASI YAPAN ŞİRKET	E	()

YATIRIM KARARININ OLUŞUMUNDA EV SAHİBİ ÜLKE FAKTÖRÜ

3) TSOŞ İÇİN YER OLARAK BU ÜLKEYİ SEÇMENİZDE AŞAĞIDAKİ FAKTÖRLERİN ÖNEM DERECELERİNİ BELİRTİNİZ

HER MADDENİN AŞAĞIDAKİ DERECEYE GÖRE ÖNEMİNİ BELİRTİNİZ
1 ÖNEMSİZ 5 ÇOK ÖNEMLİ

	ÖNEMSİZ		ÇOK ÖNEMLİ		
	1	2	3	4	5
1) Pazar Büyüklüğü	1	2	3	4	5
2) Ülke Ekonomisinin Büyüme Hızı	1	2	3	4	5
3) Ülkedeki siyasi istikrar	1	2	3	4	5
4) Ülkedeki ekonomik istikrar	1	2	3	4	5
5) Ülkedeki alt yapı gelişim düzeyi	1	2	3	4	5
6) Nitelikli yerel işgücü temini	1	2	3	4	5
7) Devletin Yabancı yatırım politikası	1	2	3	4	5
8) Teşvik temini	1	2	3	4	5
9) Uluslararası taşımacılık ve iletişim maliyeti	1	2	3	4	5
10) Karın ana ülkeye geri dönüşümü	1	2	3	4	5
11) Kalite girdi temini (hammadde, işgücü vb)	1	2	3	4	5
12) Düşük maliyetli girdi temini	1	2	3	4	5
13) Vergi Avantajları	1	2	3	4	5
14) Coğrafi yakınlık	1	2	3	4	5
15) Sendikalaşma düzeyi	1	2	3	4	5
16) Müşterilerin Satın alma Gücü	1	2	3	4	5
17) Endüstrideki rekabet düzeyi	1	2	3	4	5
18) Piyasasının komşu piyasalara erişimi	1	2	3	4	5

19) Pazara ilk giren olma avantajı 1 2 3 4 5

TSOŞ OLUŞUMU İLE İLGİLİ SORULAR

**4) BU ÜLKEDE TSOŞ KURMA KARARINIZA İLİŞKİN TERCİHİNİZDE
AŞAĞIDAKİ FAKTÖRLERİN ÖNEM DERECELERİNİ BELİRTİNİZ**

HER MADDENİN AŞAĞIDAKİ DERECEYE GÖRE ÖNEMİNİ BELİRTİNİZ VE
LÜTFEN DAİRE İÇİNE ALINIZ

	ÖNEMSİZ		ÇOK ÖNEMLİ		
1) Ölçek Ekonomisi: Birim artışı maliyet düşüşü	1	2	3	4	5
2) Daha iyi kaynak ve kapasite kullanımı	1	2	3	4	5
3) Girdilere özellikli ve ayrıcalıklı erişim	1	2	3	4	5
4) Yeni piyasalarda var olabilme	1	2	3	4	5
5) Piyasaya süratli giriş imkanı	1	2	3	4	5
6) Süratli yatırım geri dönüşümü	1	2	3	4	5
7) Türk Devlet politikasına uyum	1	2	3	4	5
8) Sözleşme yapma ve uygulama maliyeti	1	2	3	4	5
9) Bilgi kötü kullanılma riskinden kaçınma	1	2	3	4	5
10) Yeterli kalite kontrolü elde etmek	1	2	3	4	5
11) Paten ve lisans haklarına ilişkin mevzuat yetersizliği	1	2	3	4	5
12) Lisanslama ve patent aracılığıyla teknoloji transferinin yapılamaması	1	2	3	4	5
13) Acenta veya lisans alanlarda yaşanan potansiyel güçlükler ve problemler	1	2	3	4	5

TSOŞ OLUŞUMUNDA KENDİ ŞİRKETİNİZİN ROLÜ İLE İLGİLİ SORULAR

5) YATIRIM KARARINIZIN İLK OLUŞUMUNDA AŞAĞIDAKİ FAKTÖRLERİ ŞİRKETİNİZİN GÜÇLÜLÜK DERECESİNE GÖRE SIRALAYINIZ

	ÇOK ZAYIF			ÇOK GÜÇLÜ	
	1	2	3	4	5
1) Şirketinizin uluslararası deneyimi	1	2	3	4	5
2) Şirketinizin ticari marka ve ürün imajı	1	2	3	4	5
3) Teknoloji ve yönetsel bilgi uygulama düzeyi	1	2	3	4	5
4) Türk piyasası deneyimi	1	2	3	4	5
5) Eğitim program kalitesi	1	2	3	4	5
6) Çalışan kalitesi	1	2	3	4	5
7) Ürün farklılaştırma gelişim yeteneği	1	2	3	4	5

TSOŞ PERFORMANSI İLE İLGİLİ SORULAR

6) TSOŞ PERFORMANS DEĞERLEMESİNDE AŞAĞIDA YER ALAN FAKTÖRLERİN ÖNEMİNİ VE ŞİRKETİNİZİN TSOŞ KURULUŞUNDAKİ İLK BEKLENTİLERİNE GÖRE TSOŞ'IN ŞİMDİKİ PERFORMANSINI DEĞERLENDİRİP İŞARETLEYİNİZ

	TSOŞ Performansı açısından Faktörün önemi					Beklentilere göre gerçek performans				
	Önemsiz		Çok Önemli			Beklentinin Altında		Üzerinde		
Yatırımın geri dönüşü	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Hissenin geri dönüşü	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Satış Büyümesi	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Pazar payı	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Operasyon maliyetini Düşüşü	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Verimlilik Artışı	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Teknoloji Kullanımı	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Düşük maliyetli girdilere erişimi	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Devlet Teşviği (Vergi indirimi, kredi)	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Müşteri hizmeti	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Dağıtım	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Ürün tasarımı	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Y. ülke piyasasında Yer edinme	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5

Diğer piyasalarda

Yer alma 1 2 3 4 5 1 2 3 4 5

7) GENEL OLARAK ŞİRKETİNİZİN DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMIN TÜM PERFORMANSINA İLİŞKİN MEMNUNİYET DÜZEYİNİ İŞARETLEYİNİZ

Aşırı memnuniyetsiz	Kısmen Memnuniyetsiz	Kararsız	Kısmen memnun	Çok memnun
1	2	3	4	5

8) KENDİ ÜLKE OPERASYONLARINIZA GÖRE TSOŞ'NİN GENEL PERFORMANSINI NASIL DERECELENDİRİRDİNİZ

Çok düşük		Aynı		Çok yüksek
1	2	3	4	5

9) YATIRIMINIZIN BULUNDUĞU ÜLKEDEKİ ANA RAKİPLERİ ESAS ALINDIĞINDA NASIL BİR PERFORMANS GÖSTERDİĞİNİ BELİRTİNİZ LÜTFEN İŞARETLEYİNİZ.

	Aşırı Memnuniyetsiz	Çok Memnun			
	1	2	3	4	5
Yatırımın geri dönüşü	1	2	3	4	5
Hissenin geri dönüşü	1	2	3	4	5
Pazar Payı	1	2	3	4	5
Satış Büyümesi	1	2	3	4	5
Verimlilik	1	2	3	4	5
Maliyet Düşüşü	1	2	3	4	5

TSOŞ YÖNETİMİ İLE İLGİLİ SORULAR

10) LÜTFEN ANA HİSSEDAR ŞİRKETİN VE YATIRIMINIZIN SAHİBİ OLAN ŞİRKETİN AŞAĞIDAKİ ALANLARA GÖRE GÖRECELİ YÖNETSEL MÜDAHALE ORANINI DEĞERLENDİRİP İŞARETLEYİNİZ.

		ANA HİSSEDAR ŞİRKETİ (I)					TSOŞ YÖNETİMİ (II)				
		Etkisiz					Çok Etkili				
		1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Sermaye harcamaları	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
Ürün gelişimi	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
Strateji oluşumu	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
Fiyat Stratejisi	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
Pazarlama ve satış	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
Kalite standartları	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
Tedarikçi seçimi	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
Bütçeleme süreci	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
Temettü politikası	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
Ücret ve iş politikası	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
Eğitim ve gelişim politikası	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
Üst düzey yöneticileri Seçme, terfi ve teşvik	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
Yönetim ve gözetim	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5

11) LÜTFEN ANA HİSSEDAR ŞİRKET İLE TSOŞ ARASINDA NE SIKLIKTA ANLAŞMAZLIK OLUŞTUĞUNU VE SÖZKONUSU OLGULAR ÜZERİNDEKİ ANLAŞMAZLIK YOĞUNLUĞUNU DEĞERLENDİRİP İSARETLEYİNİZ.

	ANLAŞMAZLIK SIKLIĞI					ANLAŞMAZLIK YOĞUNLUĞU				
	(I)					(II)				
Sermaye harcamaları	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Ürün gelişimi	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Strateji oluşumu	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Fiyat Stratejisi	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Pazarlama ve satış	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Kalite standartları	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Tedarikçi seçimi	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Bütçeleme süreci	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Temettü politikası	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Ücret ve iş politikası	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Eğitim ve gelişim politikası	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Üst düzey yöneticileri										
Seçme, terfi ve teşvik	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Yönetim ve gözetim	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5

**12) KANAATİNİZE GÖRE AŞAĞIDAKİLER N E KADAR BENZEŞMEKTEDİR?
LÜTFEN İŞARETLEYİNİZ.**

	Hiç Benzemiyor				Çok Benziyor
Türkiye’nin kültürü ile Y. Ülke kültürü	1	2	3	4	5
Şirketinizin Kurum kültürüyle TSOŞ şirketinizin kurum kültürü	1	2	3	4	5
TSOŞ kurduğunuz Ülkedeki ve Türkiye’deki iş ahlakı	1	2	3	4	5
TSOŞ kurduğunuz Ülkedeki ve Türkiye’deki iş görme yöntemleri	1	2	3	4	5

**13) ŞİRKETİNİZDEN TSOŞ’NİN SATIN ALDIĞI GİRDİLERİN ORANINI
İŞARETLEYİNİZ.**

**LÜTFEN
İŞARETLEYİNİZ**

i. %0	[]
ii. %1-20	[]
iii. %21-50	[]
iv. %50 üzerinde	[]

14) ŞİRKETİNİZ, TSOŞ'DEN HANGİ ORANDA ÇIKTI SATIN ALDIĞINI İŞARETLEYİNİZ.

**LÜTFEN
İŞARETLEYİNİZ**

i.	%0	[]
ii.	%1-20	[]
iii.	%21-50	[]
iv.	%50 üzerinde	[]

15) TSOŞ NİN KURULUŞUNDAN ÖNCE BU ÜLKE PİYASASINDA TİCARİ BİR İŞBİRLİĞİNİZ VAR MIYDI ?

EVET []

HAYIR []

**CEVABINIZ HAYIR İSE 16. SORUYA GEÇİNİZ
CEVABINIZ EVET İSE İŞBİRLİĞİ TÜRÜNÜ BELİRTİNİZ**

**LÜTFEN
İŞARETLEYİNİZ**

i.	Lisanslama / Patent anlaşması	[]
ii.	Pazarlama anlaşmaları	[]
iii.	Türkiye'ye ihracat	[]
iv.	Türkiye'den ithalat	[]
v.	Ortak girişim	[]
vi.	Diğer TSOŞ	[]
vii.	Diğer, lütfen belirtiniz	[]

16. SORUYA GEÇİNİZ

16) TSOŞ’NİN PLANLAMA AŞAMASINDA AŞAĞIDAKİ ALTERNATİFLER NE KADAR DİKKATE ALINDI LÜTFEN İŞARETLEYİNİZ

	DİKKATE ALINMADI				DİKKATE ALINDI
1) Azınlık ortak girişimi	1	2	3	4	5
2) Çoğunluk ortak girişimi	1	2	3	4	5
3) 50/50 ortak girişimi	1	2	3	4	5
4) İhracat	1	2	3	4	5
5) Lisanlama/ patent anlaşmaları	1	2	3	4	5
6) Franchising	1	2	3	4	5
7) Diğer Lütfen belirtiniz	1	2	3	4	5

KATILIMINIZ İÇİN ÇOK TEŞEKKÜR EDERİZ.

ARAŞTIRMA SONUÇLARINI TARAFINIZA GÖNDERMEMİZİ ARZU EDER MİSİNİZ?

LÜTFEN İŞARETLEYİNİZ

1) EVET

()

2) **HAYIR**

()